COMMENTARIUS PERPETUUS.

Typis A. W. Sythoff.

COMMENTARIUS PERPETUUS

IN

PRIORIS PAULI AD CORINTHIOS EPISTOLAE CAPUT QUINTUM DECIMUM

CUM EPISTOLA

AD

WINERUM

THEOLOGUM LIPSIENSEM.

AUCTORE

WESSELO ALBERTO VAN HENGEL.

SYLVAE DUCIS
APUD FRATRES MULLER.

1851.

GEORGIO BENEDICTO WINER

THEOLOGO LIPSIENSI

WESSELUS ALBERTUS VAN HENGEL

THEOLOGUS LEIDENSIS.

Itaque tandem aliquando, Clarissime WINER! Commentarius, quem tibi plus semel a me parari scripseram, typis excusus est. Quantum Deo debeam, qui senectutem mihi dedit, neque ad alia studia inertem, neque huic labori imparem, pro beneficii magnitudine verbis explicare nequeo. Hominum autem, amicitiae vinculo mecum coniunctorum, neminem habebam, cui laborem illum potius quam tibi dedicarem. Nec mihi quidquam iucundius erat, quam per hanc occasionem publice testificari, quanti te, Vir Praeclare! faciam. Sed libri, ad cuius editionem tu ipse me excitasti, in fronte quoque tuum extare volebam nomen, cuius auctoritate aliis commendaretur.

Propositum Commentarii in *Epistolam* PAULI *ad Romanos* scribendi, quod iam dudum tecum communicavi, ad effectum non pervenisse, aegre, quaeso, ferre noli. Primum enim, quominus consilium illud rite peragerem, impedimento mihi necopinatus multarum fuit occupationum

quasi concursus. Deinde, quum libros, ad hanc Literarum Sacrarum partem illustrandam compositos, in molem excrescere viderem, a novo periculo faciendo valde deterrebar. Et magis magisque mihi persuasum est, me, annotatione ad selectos huius Epistolae locos, quorum explicationi me prodesse posse arbitrarer, conscribenda, ingravescenti aetati melius consulturum esse, quam si arduum susciperem opus elaborandi in totam Epistolam Commentarii. Itaque ad editionem tantum parare constitui quidquid mihi reperisse videbar, quo ad sententiam auctoris rectius intelligendam conferre possem. Praeterea vero alia mihi in promtu sunt, quae, ubi singula accurate limare et perpolire mihi contigerit, ex scriniis in lucem expromam. Honorificum enim, quo nunc fruor, otium otiosum non esse sinam, quamdiu pectori meo infixum manebit illud SENECAE: *vitam sine literis mortem esse et vivi hominis sepulturam.* Sed ut omnem CHRISTI sectatorem quotidie mortis meminisse decet, ita me senectutis imbecillitas spem longam inchoare vetat.

Ad Commentarium nunc elaboratum revertor, ut ad te, Vir Honoratissime! scribam, quae omnes lectores scire cupio. Postquam ante quatuor iam annos hoc opus susceperam, identidem illud variis de causis seponere coactus sum. Tela vero iterum iterumque recepta et tandem pertexta, ecce, haud pauca ei inesse vidi, quae denuo tractare necesse esset. At ne sic quidem mihi omnes, quas hoc Caput *Epistolae* PAULI *ad Corinthios* habet, tollere licuit difficultates. Immo ingenue fateor, me plus semel, quum sententiam dicerem, mihi ipsi non satisfecisse. Sed indulgentiam, quam errorum meorum experientia me implorare iubet, mihi a te, Vir Humanissime! non recusatum iri confido. Et fortasse de iis, quae a me omissa vel commissa sunt, lenius iudicabunt, qui me magis laudandis, quam reprehenden-

dis aliis delectari compererint. At mihi tamen crede, me hunc Commentarium neutiquam iuris publici facturum fuisse, nisi speravissem fore, ut eo contineri censerentur nonnulla ad Theologiam provehendam apposita. Haec vero non is sum, qui nova appellare ausim, quippe probe sciens cum ISOCRATE, haud ita crebro inveniri, quod de rebus, quae omnium in ore atque sermone sunt, nemo antea dixerit. Neque ea hîc recensere convenit, ne amplissimae tuae doctrinae immemor esse videar. Lectoribus autem huius libri pleraque eorum tanquam digito monstrabunt indices ad calcem eius adiecti. Hinc etiam apparebit, me alienum esse a connivendo in erroribus, quibus antea, quum literis aliquid mandarem, implicatus sim. Quod sane, si dies, ut in Proverbio est, diem docet, neminem prudentiorem offendet. Hactenus omnes me, quod auxilio Divino acceptum refero, mihi constitisse videbunt, ut nihil sanctius et antiquius habere pergerem quam unum id, quod verum est, indagare et propagare. Nam quominus illud unice sectarer, neutiquam me deterruit timor, ne hominibus displicerem, qui id minus agunt, ut Scriptorum Sacrorum doctrinam ex verbis eorum eruant, quam ut sua commenta iis obtrudant. Itaque interpretatione, non ad Theologorum vel Philosophorum placita, sed ad Hermeneuticae leges instituta, non dubitavi candide et religiose referre, quidquid auctoris orationi inesse videbatur. Quam maxime autem gaudebo, si tecum Viri iudicaverint harum rerum intelligentes, me hac via regia nonnihil lucis affudisse loco, beatam illam immortalitatem spectanti, in qua hominis Christiani spes omnis sita est. Vituperationes, quas haec agendi ratio effugere nequit, patienter feram ad CHRISTUM, Divinum verae doctrinae vindicem, oculis conversis. Sed solatium quoque praebebit cogitatio, nihil aliud mihi accidere, quam tibi omnibusque bonis,

quicunque liberali ingenio praediti factionibus servire nolunt.

Enimvero quocunque quisquis in loco est, eadem illi est acerbitas ex tristissima horum temporum conditione, de qua te, Vir Optime! mihi plus semel scribere memini. Nae ego ingratus homo sim, nisi me habere dicam, quod huic patriae meae gratuler, quoties cum domesticis comparo, quae apud exteros alii ad populos Socialismi et vel Communismi fraudibus corrumpendos, alii ad superstitionis torporem mentibus iniiciendum machinantur. Quid auream illam in civitate memorem libertatem, quae nobis a maioribus tradita est certisque legibus stabilita? At vel sic tamen animorum commotiones, quibus tota fere *Europa* perturbatur, his quoque in regionibus gravissimas creant molestias. Nobis quoque in sinu sunt, qui omne, quod aut rebus publicis salutare, aut mortalibus cum CHRISTI nomine sanctum et venerabile est, hostiliter aggrediantur. Praecipue vero curam nobis et sollicitudinem iniiciunt homines, qui, suo arbitratu inter CHRISTI sectatores dominari cupientes, communi consilio id moliuntur, ut libere de rebus sacris sentiendi loquendique facultatem imminuant vel tollant. Sed hac in scena apud nos eandem atque alibi tragoediam agi, tibi profecto narrare non opus est. Et nosti haud dubie, plerosque primarum partium actores, licet ingenii dotibus, aut generis nobilitate, aut probitatis fama splendeant, Theologos non esse, ceteros fere omnes, quotquot velut altis cothurnis incedant, Theologiam vel a limine tantum salutasse, vel minus verum ex tenebris eruendi, quam placita sua tuendi causa tractasse. Nec te fugere potest, quam amice illi cum quibuslibet Traditionis Veteris patronis conspirent, ut omnibus in doctrinae Christianae explicatione progressibus obnitantur. Nostratibus igitur haud secus quam Saxonibus aliisque Germanis, ubi de-

inceps persequenda aiunt, quae Reformatores sacrorum ad depravatam CHRISTI societatem, tanquam AUGEAE stabulum, sordibus purgandam inchoaverint, impietatis nota inuritur. Quantum gloriae antiqua Batavorum Respublica GROTIO debuerit, quantumque lucis ei Literarum Sacrarum interpretatio ad hunc usque debeat diem, neminem paulo intelligentiorem latet; quid vero, si tibi dixero, sine pudore prodire, qui, ad LINGUETI, VOLTARII similiumque obtrectatorum imitationem, Virum Immortalem sugillent vetusque iactent maledictum, librorum eius lectorem quasi per ignes incedere cineri doloso suppositos? Sed cum plura? Repetere nolo, quod me nuper, quum postremo Orationum mearum Sacrarum volumini praefarer, cum discipulis meis antiquioris et recentioris memoriae questum esse recordaberis.

De motibus animi, quibus harum rerum auctores variis in terris agitentur, nos, Vir mecum Coniunctissime! non valde dissentiemus. Satis magno numero hac in patria mea pariter atque alibi sunt, qui, superstitiosa maiorum reverentia obcoecati, laude dignos deputent homines Theologiae progressibus adversarios. Partem fallit opinio, ipsam religionem Christianam in discrimen adduci, si quando a fidei, quae dicuntur, formulis, seculo XVI et XVII constitutis, discedatur. Nec paucos transversos agit timor, ut aliter quam veteris doctrinae freno cohiberi possit effusa populorum in civitatibus licentia morumque corruptela. Utinam penes illos omnes nulla alia culpa sit, quam quod sibi ipsi fraudem fieri patiantur! Nihil sane, haud infitior, iniuriosius est quam dubitatio, an satis multi eorum rectae voluntatis ducantur conscientia. Sed quis esse negaverit, qui, PROTEI similes, varias sibi formas induant aliudque in pectore, aliud in ore ferant? Tibine, obsecro te, incogniti etiam sunt, qui artes et fallacias misceant ad cerebri male sani somnia, quae sibi cre-

denda esse persuaserint, usquequaque propaganda? Quidquid vero harum rerum est, intolerabilem duco arrogantiam hominum, qui in Theologia puerorum et infantium instar sunt, et de eius tamen capitibus tanquam paterna gravitate decernere audent. Levitatem indignor multorum tam patriciae quam plebeiae stirpis, ubi semidoctis aurae popularis captatoribus, quin meris etiam nugatoribus propterea, quod recte de rebus sacris sentiendi famam habent, hac in disciplina principatum fere attribuunt. Quamobrem non valde miror, identidem, etiam inter nostrates, audiri voces societati Christianae increbrescentem superstitionis caliginem praenunciantes.

Sed his vocibus, ut ego non perturbor, sic te, Vir Summe! quo forti animo es, minime perturbatum iri scio. Meliora videlicet nos a Divino huius mundi Rectore speramus, quam ut ignorantiam, quae praesentis mali praesentissima causa est, recuperaturam credamus, quidquid imperii in animos amiserit. Tum ipsas, quas liberale Theologiae studium multorum in mentibus egit et quotidie agere pergit, radices altiores esse novimus, quam ut ei metuenda sit ulla labes. Et nonne horum dierum conspiratio ad disciplinam veluti catenis constringendam satis magna ex parte hinc oritur, quod plerorumque segnities a progressibus sequendis abhorrere solet? Equidem nescio, an huius rei cogitatio plus ad erigendum, quam ad deprimendum valeat animum, praesertim recolentibus illud, quod eleganter apud MENANDRUM *Parmenoni* dicitur, quidquid boni in vita humana sit, id ipsis ex malis progenerari. Itaque cum iis consentio, qui horum temporum faciem imaginem referre putant corporis febri laborantis, ut excretis pravis humoribus ad sanitatem pristina firmiorem perducatur. An serius ocius medicinae nonnihil allatura sit illa, ut Graeco vocabulo utar, *φιλανθρω-*

πία, quae hisce diebus in generis humani salute et amplificanda et confirmanda per varias terrarum regiones variisque modis occupata est, quis ego sum, qui explorare queam? In hanc certe, cuius defensoribus tempus eget, rerum sacrarum causam non quadrat arbitrium, quale olim ad lites Graecorum dirimendas Amphictyonibus delatum est. Sed quam praeclare cum hominibus ageretur nomen CHRISTI profitentibus, si supremum aliquod existeret concilium, in quo viri doctrina et probitate maxime insignes, salva unicuique sentiendi sententiamque dicendi libertate, pacem et concordiam tuerentur!

At quid quod ante pedes est procul quaero? Donec inter homines variarum partium tuis scriptis, Excellentissime WINER! suus erit honos, ignorantiae contagio a Theologiae finibus sine dubio arcebitur. Tua quam maxime, quinquies edita, Grammatica librorum Novi Testamenti, quibus omnis Doctrinae Christianae elementa continentur, legitimam interpretationem ab imperitorum libidine, apud posteros etiam, vindicabis. Mihi autem qualis quantusque tu ad sensum Literarum Sacrarum investigandum dux et adjutor sis, hic ipse tibi multifariam testabitur Commentarius. Sicubi de via, lectoribus a te monstrata, paululum deflectendum esse monui, te candorem meum probaturum esse confido, etiamsi disputatis intersint, quae improbanda censeas. Maiorum more Latine scribere coactus sum, nisi exteros latere volebam, quae ad celebrem hunc Novi Testamenti locum illustrandum tentassem. Familiaris enim sermonis vernaculi consuetudo vix extra angustos egreditur fines, quibus haec patria mea circumscripta est. Quod uti te non fugit, ita me ubertim docuit experientia, quum animadverterem, notitiam plerorumque, quae commentatus essem, iis etiam, quae ceteris potiora ducebam, haud exceptis, ulterius non penetrasse. Quapropter si mihi dabitur facultas in ordinem redigendi, quae supra ad editionem

destinata esse scripsi, curabo, ut eorum quoque nonnulla Latine prodeant. Hoc autem, quicunque in eo offendatur, a te non reprehensum iri auguror, quem haud ita pridem intellexi metuere, ne nimio hominum fervore linguae Latinae usus ex scholis et Academiis tolleretur.

Iam praestantissimis Academiae Leidensis alumnis, ABRAHAMO KUENEN, Theologiae doctori, S. S. Ministerii Candidato atque Interpretis Legati Warneriani Adjutori, et CATHARINO FORANDINO ZEEMAN, Theologiae Studioso, qui mihi ad corrigendos operarum errores adiumento fuerunt, publice grati animi significatione facta, nihil aliud mihi reliquum est, quam ut tibi, Vir Amicissime! valedicam. Quum nuperrime mihi scripsisses, te, facto per Germaniam superiorem itinere, promte et alacriter ad consueta studia rediisse, dicere nequeo, quam laetus nuncius mihi fueris. Nihil superesset, quod optarem, si quando per tabellarium publicum Literas acciperem, quibus me certiorem faceres de curata tandem, qua multum laborasti, oculorum valetudine. Equidem Deum O. M. precibus adire non desinam, ut hac diu corporis animique incolumitate fruaris, qua singularia illa, quibus totam hominum Christianorum societatem tibi devinxisti, merita, quantum cumulato cumulatu locus est, adaugere possis. Ceterum, quamdiu vivam, tibi probare conabor, in me neutiquam convenire Proverbium, quod ATHENAEUS iam ab humanitate alienissimum dixit, amicos e longinquo habitantes amicos non esse.

Scripsi LEIDAE d. XVII Octobris 1851.

INTROITUS.

Inter monumenta vetustatis, quae sine ulla controversia PAULO Apostolo debentur, *prior ad Corinthios* est *Epistola.* Hanc *Ephesi* tertio scripsit anno, quo ad causam CHRISTI agendam ibi versabatur. Praeter explicationem sententiae, in Literis nunc deperditis [1]), de fugienda improborum consuetudine dictae, reprehensionem ea continet litium et controversiarum, item errorum et flagitiorum, quorum fama in *Ioniam* pervenerat, et responsionem ad quaestiones aliquot, a sectatoribus CHRISTI auctori propositas. Inter illas autem quaestiones argumentum quoque collocare, quod Capite XV tractatur, profecto nihil habet a fide alieni. At huic tamen Capiti indicia, qualia in praecedentibus exstant [2]), ad Literas acceptas responderi, insunt plane nulla. Nec vero hac in causa dissensionum illarum, quae Cap. I: 12 notatae sunt, vestigia deprehenduntur. Quid igitur superest quam sumere, PAULUM, ad huius Epistolae finem, *de reditu mortuorum in vitam* sententiam dixisse, ut succur-

[1]) I *Cor.* V: 9.

[2]) Cap. VII: 1. VIII: 1. XI: 2. XII: 1.

reret lectoribus, quorum animos a cavillatoribus nonnullis [1]) turbari audivisset?

Ad quaestionem, quinam cavillatores illi fuerint, nonnulli ita responderunt, ut modum transirent. MELANCHTHONUS [2]) triplex recensuit genus: praestigiatores, in mortuorum resuscitatione *Allegoriam* esse fingentes, quae *morum* significaret *emendationem;* tum alios corporibus vitam reddi negantes; denique homines, qui, *Epicureorum* et *Sadducaeorum* similes, corpora simul et animos exstingui putarunt. Aliter recentiori memoria HEYDENREICHIUS [3]) triplex eorum, quos sibi Apostolus redarguere videbatur, distinxit genus, duobus, quorum alteri omnem immortalitatem, alteri corporum reditum in vitam aspernati sunt, tertios adiiciens homines, et de tempore revocationis mortuorum in vitam laborantes, et de sorte aestuantes superstitum hac in terra usque ad diem CHRISTI illustrem. Et iam CHRYSOSTOMUS [4]) Corinthios nunc facit cum HYMENAEO et PHILETO [5]) dicentes *resurrectionem iam esse peractam,* nunc vero *resurrectionem nihil aliud quam animi purgationem esse* contendentes. Sed quae vs. 12. leguntur: *πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν;* nullam

[1]) MEYERUS, *Kritisch exeget. Handbuch.* Ed. II. p. 308, 309 hos cavillatores ex hominibus fuisse coniiciens, qui ab APOLLO dicerentur, significanter tamen *ipsam*, virum illum professam, *sectam* hîc non in censum venire monet. Viri Docti autem, quos GIESELERUS, *Lehrbuch der Kirchengeschichte.* Ed. IV. Tom I. Part. 1. p. 111 et OSIANDER, *Comment. über den erst. Brief P. an die Korinthiër.* p. 9 sqq. disputationem de variis Corinthiorum partibus nuper renovasse tradunt, Caput XV plerumque reliquerunt intactum. Judice BAURO, *Paulus, der Apost. J. C.* p. 326, 327, uno inter principes, argumentum huius Capitis cum litibus Cap. I: 12 notatis nihil commune habet.

[2]) *Argumentum et brevis explicatio prior. Ep. ad Corinth.* Opp. Tom. IV. p. 295.

[3]) *Comm. in prior. divi Pauli ad Corinthios Epist.* Tom. II. p. 445 sqq.

[4]) *Homil. in Ep.* I *ad Corinth.* XXXVIII. *Opp.* Tom. X. p. 350. MONTEF.

[5]) 2 *Tim.* II: 17.

praebent ansam cogitandi, PAULUM se erroribus varii generis opposuisse. Quaestiones autem vs. 35 memoratae non seorsim considerandae sunt, sed coniunctim cum tota disputatione praecedente, unde sua sponte emanarunt. Et omnia hoc in Capite, etiam ubi digressiones fiunt, tam arcte cohaerent, ut hodie interpretes de eo inter se consentiant, unum esse argumentum, quod auctor ab initio ad finem persequatur.

Sed quale hoc argumentum sit, quaestio est multo difficilior. Nullis rationibus nititur, quod haud paucis [1]) visum est, vs. 12 *Sadducaeismi* notari sectatores, vel homines certe in *Sadducaeismo* natos et educatos. Nec maiori praesidio instructi alii [2]) hîc *Essaeos* vel *Essaeismi* placitum in censum venire contenderunt. Sed hanc sectam, quacum nec JESU, neque Apostolis ullum commercium fuisse novimus, vel ejus placitum in Corinthiorum societatem CHRISTO dicatam penetrasse, plane incredibile est. Qui autem a *Sadducaeis* vel *Sadducaeismi* fautoribus corrupti erant, tenere non potuerunt, quod PAULUS Corinthios tenuisse sumsit, JESUM ex morte in vitam rediisse. Minus longe quaesita est sententia eorum, qui errorem hoc loco refelli putarunt ex *Gnosticismo* vel *Philosophia Orientali* ad CHRISTI sectatores propagatum [3]). Eodem fere tendit vel non

---

[1]) MICHAËLIS, *Inleid. in de Godd. Schriften van het N. V.* Tom II. Part 1. p. 484 STORR, *Opusc. Acad.* Tom II. p. 327 sqq. FLATT, *Vorlesungen über die beyde Briefe P. an die Corinthiër.* p. 349, 350. KNAPP, *Script. var. argum.* Ed. II. p. 310 sqq. Iam CALVINUS, *Comment. in Ep.* I. *ad Corinth.* p. 202 homines redargui dixit *fascinatos Sadducaeorum delirio.*

[2]) MOSHEM. *Erklärung des I Briefes Pauli an die Gemeine zu Corinth.* SCHWEGLER, *Das nachapostol. Zeitalter.* Tom. I. p. 164.

[3]) HAMMOND, *Epistolae S. Ap. et Apoc. S. Joann. ex Vers. Vulg. cum Paraphr. et adnot. auct.* CLERICO. p. 192. GURLITTUS in POTTII *Syll. Comm. Theol.* vol. V. p. 21 sqq. BOSVELD, *De waarheid der opstanding van onzen Heer J. C.* cet. p. 99 sqq. MEBIUS, *Jezus leeft en wij zullen leven.* p. 6, 7.

multum certe differt, quod USTERIO [1]) aliisque [2]) placuit, Apostolum se opposuisse *Allegoristis*, HYMENAEI et PHILETI similibus, qui prava interpretatione formulae ἀναστάσεως νεκρῶν incautis fraudem facerent. Hae vero itidem merae sunt coniecturae, omni, quo probentur, carentes argumento. Haud scio quoque, an PAULUS lenioribus verbis usus sit, quam ut disputasse videatur adversus homines, qui perhiberent post mortem nihil superesse. Quod etiam ipsum sumere vetat, ex EPICURI schola profectos esse, qui ab eo redarguantur. Tum ratiocinatio vs. 32, ut post alios recte monet RÜCKERTUS [3]), lectores prodit a vita, ad quam sequendam *Epicurismus* ducit, omnino abhorrentes. Hoc unum auctor scribendo τινὲς ἐν ὑμῖν evidenter docuit, nonnullos illos, quorum argutias diluere conaretur, ad *societatem* CHRISTI pertinuisse. Satis certum quoque videtur, quod cum ZIEGLERO [4]) plerique autumant, eos *ex gentium communione* ad CHRISTI partes transgressos esse. An iure suo NEANDER [5]), MEYERUS, OSIANDER aliique [6]) eos Philosophia quodammodo habuerint imbutos, WETTIUM [7]) haud sine causa dubitasse intelligemus inde, quod PAULUS iis popularem tantum argumentationem obiecit, nihil admiscens ex disciplinae fontibus petitum. Quaestio autem, cur absque tali commendatione tantum valuerint *Corinthi*, ut CHRISTI sectatores se iis

---

[1]) *Entwickelung des Paulin. Lehrbegriffes.* Ed. VI. p. 344 sqq.

[2]) BILLROTH, *Comment. zu den Briefen des P. an die Corinthiër.* p. 210, 211. OLSHAUSEN, *Bibl. Comment.* Tom. III. Ed. II. p. 736, 737. Iam antea eandem sententiam professi sunt GROTIUS, *Comm.* ad h. l. in *Bibl. crit.* VITRINGA, *Observ. Sacr.* Tom. I. p. 986 sqq. GERDESIUS, *Meletemata Sacr.* p. 6, 7.

[3]) *Der erste Brief P. an die Corinther bearbeitet*, ad XV. 12.

[4]) *Theol. Abhandlungen.* Tom. II. p. 92.

[5]) *Geschichte der Pflanz. u. Leit. der Christl. Kirche durch die Apostel.* Tom. I. p. 316.

[6]) Cf. ESTIUS, *Comment. in omnes D. Pauli Ap. Epist.* Tom I. ad h. l.

[7]) *Kurze Erklärung der Briefe an die Corinther.* Ed. II. p. 129.

in errorem ducendos traderent, nullum facesset negotium, dummodo eos homines acutioris ingenii fuisse sumamus.

Si hominum, quos PAULUS oppugnavit, non omnino cognitum genus est, quis valde mirabitur, de ipsa, quam Apostolus egit, causa Viros Doctos inter se discrepare? Quod ante omnia alia in mentem venit, *animi*, quam Philosophi dicunt, est *immortalitas;* in hac vero argumentum cerni non posse, cuius defensionem ille susceperit, tota eius disputatio tam luculenter ostendit, ut hodie nemo amplius ita sentiat. Hinc tamen non sequitur, quod iam TERTULLIANO [1]) placuit, eum hoc Caput scripsisse, ut *corporum*, quae dicitur, *resurrectionem* seu *reditum in vitam* tueretur. Multo minus huius loci est *resurrectio carnis*, quamquam recentiori memoria haud pauci formulam ἀνάστασις νεκρῶν ita interpretati sunt [2]), vestigiis insistentes veterum, quorum communi errore factum est, ut in *Symbolo Apostolorum* inter religionis Christianae capita *carnis* poneretur *resurrectio.* Hoc autem se eo facilius in animos insinuavit, quo plures sibi ab antiquo persuasum habuerunt, Scriptores Sacros vocabula σῶμα et σάρξ haud raro promiscue usurpasse. Quod ante paucos annos GRIETHUYSENIUS [3]) noster refutare aggressus, multum quidem caliginis discussit, nec tam prospera tamen fortuna usus est, ut

---

[1]) *Adv. Marc.* Lib. V. cap. 9, 10. *De resurrect. carnis.* cap. 40. Secuti sunt et alii, et THEODORETUS, *Interpret. Ep. I. ad Corinth.* p. 164. Ed. 1642. Eiusdem sententiae recentiori memoria praeter multos alios fuerunt KNAPPIUS l. c. et REDDINGIUS, *Over de opstanding der dooden* in *Prijsverhand. van het Gen. tot verded. van den Christ. Godsd.* 1805. p. 12 al.

[2]) BULLINGERUS, *Comment. in omnes Apost. Epistol.* Tigur. 1558. p. 238. JEHNIUS in *Commentat.* Edit. a VELTHUS. KUIN. en RUPERT. vol. II. p. 233 sqq. CALVINUS, quamvis nesciens, an in quaestionem etiam vocata sit animorum immortalitas, se tamen adduci non posse dixit, ut PAULI verba alio transferat, quam ad *resurrectionem carnis.*

[3]) *Dissert. Exeg.-Theol. de notionibus vocabulorum* ΣΩΜΑ et ΣΑΡΞ *in N. T. interpret. distinguendis.*

omnium ferret plausum [1]). Sed quidquid huius rei est, satis superque Viri Docti probarunt [2]), a vero aberrare, qui *carnis resurrectionem*, aut in aliis Novi Testamenti scriptis, aut 1 *Cor.* XV doceri opinentur. Sicuti vero *carnis resurrectio* a PAULO hoc in Capite non tractata est, sic etiam, qui disputationem de *corporum reditu in vitam* ei tribuant, multis in locis rectam orationis interpretationem deserere infra patebit. Ergo nihil aliud superest quam rationem concludere statuendo, Apostolum scripsisse, ut *hominem* immortalitati destinatum esse efficeret. Atque huius conclusionis probitatem mihi ad vs. 12 extra controversiam posuisse videor.

At ne sic quidem, ad hoc Caput intelligendum, luce satis clara fruimur. Sed lectoris desiderium pro viribus explere nequeo, nisi hominum, quorum in commodum PAULUS disputavit, paulo altius repetatur memoria. Nimirum quatuor vel quinque erant anni, quum *Corinthi* societatem condere CHRISTO dicatam Apostolo contigerat. Intra illud temporis spatium redire non potuerat ad hanc societatem corroborandam et amplificandam [3]). Sed ad veteres CHRISTI sectatores, eo absente, identidem novi accesserunt, leviores etiam

---

[1]) Inter nostrates se maxime opposuit VINKIUS in *Jaarboeken voor Wetensch. Theologie.* Tom VIII. Part. 3. p. 459 sqq.

[2]) GRIETH. l. c. p. 116 sqq. VAN OORDT, in Mus. *Waarheid in liefde.* 1841. p. 565. BAUR. l. c. p. 605, alii. cf. MULLERI disp. in *Studiën und Kritiken.* 1835. Part. 3. p. 768 sqq. 775 sqq.

[3]) Quamquam OSIANDER aliique interpretes PAULUM non bis tantum, sed ter *Corinthi* fuisse contenderunt; equidem valde dubito, an hanc sententiam in medium attulissent, si cum 1 *Cor.* XVI: 2. 2 *Cor.* II: 1: XII: 14. XIII: 1. accurate comparassent *Act.* XIX: 21, 22. 1 *Cor.* II: 1. XVI: 5 sqq. 2 *Cor.* I: 15 sqq. et animadvertissent, Pronomen τοῦτο 2 *Cor.* XIII: 1 postulare, ut formula τρίτον τοῦτο ἔρχομαι explicetur: *Hac tertia vice venturus sum*, seu *adventum meum paro*, quemadmodum Cap. XII: 14 verba τρίτον τοῦτο ad coniuncta ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν referenda sunt. Plura huc pertinentia dat BAURUS, *Theolog. Jahrbücher.* 1850. p. 139, 165. Cf. NIERMEYER, *Magazijn voor Kritiek en Exegetiek.* Tom. I. p. 262 sqq.

fortasse homines suaque sapientia inflati. Iam vero hi homines et discordiarum auctores fuisse, et animis scrupulos iniecisse videntur. Ergo Corinthiorum sive pauciores, sive plures immemores fieri inceperunt temporis illius laeti, quo, a PAULO ad spem et exspectationem vitae melioris erecti, avitae impietati et superstitioni valedixerant seque totos CHRISTO dederant. Nunc, hominis instar enervati, ubi adhuc steterunt immobiles, vacillare. Quid eos maneat, qui fiducia promissionum sibi Divinitus factarum mortis somnum inierint, anxie dubitare. Se quod attinet ipsos, inter spem et metum fluctuare. Animis maxime pendere ad clamorem illum, absurdam esse cogitationem, hominem, postquam semel fato succubuerit, in vitam restitui posse. Denique haud multum abesse a recidendo in veterem errorem, quotquot ad umbrarum sedes descenderint, tristem et lugubrem degere vitam vitae nomine indignam, nunquam vero illinc redituros esse [1]). Atque sic quidem sibi gravissimum recti et honesti stimulum cum omni solatio surripi patiebantur et ad CHRISTI communionem deserendam fiebant proclives. CHRISTI autem sectatores, qui adhuc in fide perstiterant, in periculum adducebant eiusdem casus per eadem devia subeundi. Quum igitur *Corinthii* aliis laborarent scrupulis, quam antea *Thessalonicenses* pupugissent [2]), alio nunc tempus egebat remedio. Et causae gravitas orationem longioris postulabat seriei. Hac vero in oratione, si praecipuas eius partes bene interpretatus sum, nihil est abstracti, nihil de quaestione Philosopha, an homo immortalitati destinatus sit, nulla disputatio de genere humano, aut de iis, qui ante CHRISTI aetatem hac in terra vixerunt, aut de Iudaeis gentibusque a CHRISTO alienis. Neces-

---

1) Cf. MEYERUS l. c.

2) Cf. OLSHAUSENIUS l. c.

sitati serviens id unum PAULUS agit, ut *beato sectatorum* CHRISTI *reditu in vitam* contra nonnullorum argutias defendendo iacentes erigat, stantes in fide confirmet [1]). Quod ut sibi ex voto succedat, ratiocinatione utitur ex ipsius CHRISTI reditu de mortuis exorsa, per digressiones populariter continuata et vs. 58 ad hortationem delata, in qua consilium auctoris cernitur.

Una restat quaestio eaque gravissima *de tempore redeundi in vitam sectatoribus* CHRISTI *constituto*. Primo quidem adspectu PAULUS hoc in Capite vs. 12, 13, 15, 17 sqq. 26, 29, 32, 35 sqq. 42 sqq. 49 tempus indicare videtur uniuscuiusque mortem continuo sequens. Sed si hanc mentem ei tribuimus, sumere cogimur, quod in circumiectam disputationem, praesertim in vs. 51 et 52 incurrit. Ibi enim Apostolus luculenter docet, fore aliquando, ut CHRISTI sectatores simul omnes in vitam revocentur. Contra hanc autem doctrinam locos supra excitatos tantum repugnare, si minus accurate explicentur, in Commentario, nisi fallor, effeci. Ergo non dubito, quin toto hoc in Capite PAULUS sectatoribus CHRISTI spem fecerit beatitatis futurae omnes uno eodemque tempore manentis. Atque hoc ipsum in aliis Novi Testamenti scriptis haud frustra quaeritur, licet excipiamus effata JESU *Joann.* V: 28, 29. VI: 39, 40, 44, 54 [2]), nec rationem habeamus opi-

[1]) Minus recte WETTIUS l. c. FLATTI vestigia sequens contendit, PAULUM id magis egisse, ut *Corinthiorum*, qui pravis opinionibus nondum corrupti essent, imbecillitati succurreret, quam ut earum refelleret auctores. Inter *Corinthios* enim fuisse, qui hominibus illis aures praeberent, praeter verba vs. 34 *πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω* et alia, totius disputationis vs. 2 iam docet initium.

[2]) *Joann.* V: 28, 29 vulgointerpretes *communem mortuorum egressum ex sepulcris* proponi sumserunt, etiam LÜCKIUS, *Comment. über das Ev. des Joh.* Ed. III ad h. l. et KÖSTLINUS, *der Lehrbegriff des Evangel.* cet. p. 280; iam diu ante TITTMANNUS, cum in *Meletem. Sacr.* ad. h. l. tum in disputatione *de resurrectione mortuorum beneficio* CHRISTI, inserta *Opusc. Theol.* Ibi vero p. 475, 476 largitus est, in loquendi usum non peccare, qui *τοὺς ἐν τοῖς μνημείοις* interpreten-

nionum *Pharisaeorum* et MARTHAE *Matth.* XXII: 23 sqq. *Marc.* XII: 18 sqq. *Luc.* XX: 27 sqq. *Joann.* XI: 24, aut dictionum minus evidentium *Act.* IV: 2. XXIII: 6. XXIV: 15, 21. Argumento nobis sint *Luc.* XIV: 14. 1 *Thess.* IV: 14 sqq. item *Phil.* III: 11, ubi verba *εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν (τὴν ἐκ) νεκρῶν* obstant Virorum Doctorum coniecturae, auctorem sententiam, *Thessalonicensibus* et *Corinthiis* propositam, postea mutasse. Propterea tamen contendendum non est cum ZELLERO [1]), omnia fere vitam futuram spectantia his in Literis ad tempus referri *resurrectioni*, quae dicitur, destinatum. Haud raro enim JESUS eiusque Apostoli et sectatores mentem ita enunciarunt, ut persuasum sibi habuisse videantur, reditum in vitam uniuscuiusque

---

tur *impios*, quorum alii doctrinam salutis grato animo accipiant et salutem consequantur, alii eam respuant misereque pereant. Nuperrime JENTINKIUS noster *Jaarboek. voor Wet. Theol.* Tom. VII p. 454 sqq. data opera id egit, ut vulgarem interpretationem refelleret. Et sane, quamvis hanc disputationem omnino probare nequeo, haud pauca tamen in ea legi, quae sperni non merentur. Sed bona a minus bonis sigillatim distinguere huius loci non est. Verbo tantum attingam argumenta, quae postulare videntur, ut propria huius orationis interpretatio figuratae cedat. Primum in censum venit institutum totius orationis; deinde ratiocinationis series vs. 17 sqq. et 30 sqq. hanc vitam spectans; porro Antithesis inter formulas *ἀνάστασιν ζωῆς* et *ἀνάστασιν κρίσεως*, quae cum sententia, totum genus humanum in iudicium vocatum iri, conciliari nequit; tum usus Aoristorum *ποιήσαντες* et *πράξαντες*, non Perfectorum *πεποιηκότες* et *πεπραχότες* (*Act.* XXV: 11, 25); quinto, sensus verborum *ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ*, quae explicanda esse: *audient eum Divinitus annunciantem viam salutis*, ex vs. 25 et aliunde apparet; sexto, praecedens illud *οἱ ἐν τοῖς μνημείοις*, quod non significat: *qui erunt in monumentis*, sed *qui* (nunc) *sunt in monumentis;* septimo, verbum *ἐκπορεύσονται*, quo quum homines denotentur *iam in vitam revocati atque ita ad exeundum parati*, sequi non potest *εἰς ἀνάστασιν ζωῆς* ad homines denotandos *in vitam redituros, ut beatitatis fiant participes.* Sed alibi, si vita mihi viresque Divinitus conceduntur, singula haec enucleare et a contradictionibus vindicare conabor. Alterum locum *Joann.* VI: 39, 40, 44, 54 quod attinet, SCHOLTENIUS noster in *Jaarb. v. Wet. Theol.* Tom VIII. p. 431 sqq. si minus effecit, eum spurium esse et ex Euangelio JOANNIS expellendum, ita certe de eo disputavit, ut luculenter pateat vulgaris interpretationis falsitas.

[1]) *Theol. Jahrbücher.* 1847. p. 390 sqq.

mortem continuo sequi, ut *Luc.* XXIII: 43 *Act.* VII: 59. 2 *Cor.* V: 1 sqq. *Phil.* I: 23. *Hebr.* XII: 23. *Apoc.* IV: 10. VII: 14, 15. His cum locis conveniunt alii, quorum explicatio difficilis est, si inter hominis probi obitum et beatitatis ei promissae adeptionem nobis aliquod temporis intervallum cogitando fingimus, nempe *Matth.* XXII: 29 sqq. *Marc.* XII: 24 sqq. *Luc.* XX: 34 sqq. *Joann.* V: 24. X: 28. XIV: 1—3. *Rom.* XIV: 9, 10. 2 *Tim.* I: 10. 1 *Pet.* I: 3—9. *Apoc.* XIV: 13. Mirandi igitur non sunt Viri Docti, quorum iudicio libris Novi Testamenti doctrina inest, homines, simul ac moriantur, alterius illius vitae, cuius principium ἡ ἀνάστασις dicitur, fieri participes [1]). Equidem hoc in iudicio, quo Literae Sacrae cum Philosophia sensuque communi consentaneae fieri videntur, me diu acquiescere memini. Sed quoties periculum faciebam cum eo in concordiam redigendi locos illos, quos supra vidimus reditum hominum in vitam statuti temporis conditione adstringere, toties me laboris frustra suscepti poenituit. Nec vero ad nodos expediendos comparatum est, quod Theologis ab antiquo placuit, sectatorum CHRISTI diem obeuntium animos in coelum evehi, ut ibi beatitatis iam potiti primitiis maneant, donec cum corporibus in vitam revocatis iterum conjungantur et plena beatitate aeternum fruantur. Hoc enim placito in Novi Testamenti libros separatio corporis et animi in

---

[1]) Legantur, quae disputarunt VAN OORDT l. c. p. 584 sqq. BRIËTIUS, *Godgeleerde Bijdragen.* 1842. p. 161 sqq. 322 sqq. 489 sqq. 649 sqq. SCHOLTENIUS, *Jaarb. v. Wet. Theol.* Tom. VI. p. 445. JENTINKIUS l. c. et Tom. VIII. p. 100 sqq. Cff. NEANDER l. c. Tom. II. p. 652 sqq. MULLERUS l. c. p. 781 sqq. et WEIZELIUS ibid. 1836. p. 587, 588, 961 sqq. Iam diu antea PRIESTLEIUS, CORRODIUS aliique reditum in vitam uniuscuiusque mortem continuo sequi putarunt. Vide DONKER CURT. *Prijsverh. van het Gen. tot verd. van den Christ. Godsd.* 1805. p. 32 sqq. 64 sqq. Ceterum locorum, quibus haec sententia fulciri solet, haud paucis, uti *Joann.* X: 28. XIV: 1—3 *Act.* VII 59. 2 *Cor.* V: 1 sqq. *Phil.* I: 23. *Hebr.* XII: 23, sensum alienum ZELLERUS intulit, sive verba male interpretando, seu hominibus CHRISTI causa necatis assignando, quod sectatorum eius commune bonum est.

mortis articulo aliaque plura importantur, quorum nulla iis insunt vestigia. Negotium aggravant, quae ibi de communi mortuorum receptaculo vel sumta, vel tradita sunt, et ita quidem, ut ad probos haud secus quam ad improbos pertineant: qualia apparere videntur *Luc.* XVI: 22 sqq. *Act.* II: 24 sqq. *Rom.* X: 7. *Phil.* II: 10. 1 *Pet.* III: 19, 20. *Apoc.* I: 8. VI: 8. XX: 13, item, si receptum ᾅδη ab auctore profectum est, 1 *Cor.* XV: 55. Utique caliginem, cui involutum est, quod Scriptores Sacri de rebus vitae futurae proponunt, quamvis a STRAUSSIO [1]) aliisque oratione exaggeratur, haud temere cum WETTIO [2]) dolent omnes, quotquot liberalis ingenii acumine discrepantia tollere conantur. Qui vaticinationes JESU de regni sui institutione et propagatione a PAULO aliisque ad praesentiam eius adspectabilem eandemque instantem translatas esse monent, difficultatum tantum attingunt partem. Neque ad earum explicationem satisfacit cogitatio, Apostolos eorumque adiutores nunc nude et simpliciter dixisse vel scripsisse, quae de reditu in vitam sentirent ipsi, nunc formulis usos esse accommodatis ad imbecillitatem auditorum vel lectorum, qui antiquiorum aetatum umbras lucis Christianae splendori nondum omnino cedere sinerent. In memoriam vero revocare lubet, quod iam ante quadraginta fere annos disputavi de argumentationibus et rationibus, quas homines illi, pro suo quisque ingenio, ad doctrinam salutis proponendam adhibuerunt, ab ipsa doctrina distinguendis [3]). Sapientia igitur divina, Euangelii doctoribus concedens, ut singuli de modo temporeque redeundi in vitam afferrent, quae sibi maxime arridebant, mentes eorum ita direxit, ut, ad JESU auctoritatem et exemplum

---

[1]) *Die Christl. Glaubenslehre.* Tom. II. p. 633 sqq.

[2]) *Das Wesen des Christl. Glaubens.* p. 459.

[3]) *Verhandel. raakende den nat. en geopenb. Godsd. uitgegeven door Teylers Godgel. Gen.* Tom. XXVII.

provocantes, certam beatitatis futurae spem et exspectationem animis iniicerent.

Huic Capiti suam divisionem tribuisse puto, qui illud cum COCCEIO [1]) tripartitum facerent. *Prima* pars inservit ad reditum sectatorum CHRISTI in vitam argumentis probandum. In *altera* contradictiones, quas auctor sibi opponi finxit, refutantur. *Tertia* et quidem brevissima id, quod disputatum est, ad lectorum animum et vitam applicat. Nec longe hinc discedunt, qui cum JEHNIO hoc Caput duabus constare monent partibus, quas peroratio sequatur. Sed quatuor partibus, quarum prima vss. 1—11 contineatur, ut ARETIO [2]), BOSVELDIO aliisque placuit, statuendis, a se mutuo avelluntur, quae ad unam argumentationem proponendam coniuncta sunt.

---

[1]) *Opp.* Tom. IV. p. 719 sqq. Paulo aliter CRELLIUS, *Opp. Omn.* fol. 310 sqq.

[2]) *Commentarii in omnes Epistol. D. Pauli* ad h. l.

INTERPRETATIO.

Vers. 1, 2.

Disputationem suam PAULUS ab oratione incipit, quae apposita est ad lectores attentos, dociles, benevolos faciendos. Nec dubitandum est, quin ea sectatoribus CHRISTI Corinthiis, plus una de causa, facilior fuerit intellectu, quam nobis sit. Particulam δέ *autem*, uti ea Caput XV cum superiori connectit, sic transitioni ad huius loci argumentum inservire, nemo est, qui ignoret. Nomine ἀδελφοί, *fratres*, Apostolus lectores suos compellare videtur, ut eos praeparet ad reprehensiones, quas iam in mente habet, leniter ferendas. Similiter Cap. I: 10, 11. III: 1. IV: 6 etc. De eo autem Viri Docti inter se disceptant, quid εὐαγγέλιον significet. Nonnulli, quibus calculum adiecerunt HEYDENREICHIUS et RÜCKERTUS, hoc explicant *doctrinam* seu *notitiam mortis* CHRISTI *eiusque reditus in vitam.* Sed nexum orationis non assecuti vocabulo illi notionem affinxerunt tam ab hoc loco, quam ab usu loquendi

alienam. Recte igitur MEYERUS et WETTIUS [1]), etiam provocando ad formulam *ἐν πρώτοις* vs. 3, vulgarem probarunt sententiam. Utique ab auctoris mente haud longe discedemus, si nobis generatim *nuncium* proponimus *salutis Divinitus per* CHRISTUM *consequendae*. Quae autem verbis *τὸ εὐαγγέλιον* adiecta sunt: *ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν*, non aliter interpretari ausim quam *quod annunciavi* vel *praedicavi vobis*, ut in Vulgata Latina legitur. Eodem modo Graecum *εὐαγγελίζεσθαι* reddendum est, ubi sibi adiunctum habet vocabulum *εὐαγγέλιον* vel aliud, quod *rem laetam* denotat. Cff. 2 *Cor.* XI: 7. *Luc.* II: 10. *Act.* XIII: 32. *Eph.* II: 17. Hanc dicendi formulam in sermonem vitae communis, Hellenistis usitatum, importarunt Interpretes Alexandrini Veteris Testamenti, pro verbo בִּשֵּׂר, etiam ubi ei adiunctum est טוב vel simile quid, scribentes *εὐαγγελίζεσθαι*. Vid. 1 *Sam.* XXXI: 9. 1 *Reg.* I: 42. *Psalm.* XCVI: 2. *Jes.* LII: 7. LX: 6. Et sic quidem verbo illi maiorem vim tribuerunt, quam in Codice habet Hebraeo. Sed hoc haud sine ulla causa factum est. Nam, quidquid monuerunt Lexicographi, in V. T. nusquam legimus בִּשֵּׂר, nisi in locis, in quibus *res laeta* memoratur, uti etiam 2 *Sam.* IV: 10. XVIII: 20, 26. Ipsum tamen verbum *laetum illud* non indicare, intelligimus tam ex adiunctis, quam hinc etiam, quod 1 *Chron.* XVI: 23 pro בַּשְּׂרוּ Interpres habet *ἀναγγείλατε*. Ergo nihil aliud superest quam Latine scribere *annunciare* vel *praedicare*, quemadmodum hac in PAULI oratione Interpres Syrus scripsit ܕܣܒܪܬܟܘܢ.

Iam tria PAULUS praecedentibus adiunxit, ut fructus ostenderet, *Corinthi* ex *Euangelii* annunciatione profectos. Primum: *ὃ καὶ παρελάβετε* convenit cum Latino: *quod etiam accepistis*, uti *Joann.* I: 11. *Gal.* I: 9. 1 *Thess.* II: 13 et in ceteris N. T. locis, quotquot

[1]) *Kurze Erklärung* cet.

Euangelium spectant, sive hoc vocabulum ibi legitur, seu aliud. Particula *καὶ* inservit ad indicandum, illud *non solum* annunciatum, *sed etiam* acceptum esse. Inde autem, quod ea bis repetita est, quisque intelligit *gradationem*, quae hac in animata oratione cernitur. Ergo altero, quod hîc exstat: *ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε*, lectores sublimius feruntur. Verbum *ἑστήκατε* formam habet Perfecti, notionem Praesentis *statis*, quod reapse eodem redit ac *constituistis vos*. Minus recte nonnulli cum BEZA [1]) vim Perfecti urgent, alii, uti SLICHTINGIUS [2]), hoc per Enallagen pro Praesenti positum esse contendunt. Eodem modo Perfectum sumendum est *Joann.* VI: 22. *Act.* XXVI: 6. *Rom.* V: 2 al. [3]) Quibus ex locis etiam apparet, huius loci sensum esse: *cuius in communione*, i. e. fide et professione, *etiam perseveratis*. His autem verbis, nisi auctori mentem affingere velis alienam, cave, ne cum ESTIO [4]) adiungas: *tametsi non omnes*, vel simile quid. Neque audiendi tamen sunt CHRYSOSTOMUS aliique Patres Graeci, qui PAULUM *omnibus* laudem tribuisse monuerunt, quod ignorantiam vacillationis nonnullorum simularet [5]). Omnes, nempe, de eo inter se consenserunt, ipsum CHRISTUM ex morte in vitam rediisse, et hactenus certe in fide manserunt. His igitur Apostolus quoque scripsit: *δι' οὗ καὶ σώζεσθε*, quae verba Editio Recepta longius, quam par est, a praecedentibus seiunxit et ad versum sequentem retulit, quum tertium hoc orationis gradatim proce-

---

[1]) *Annot. in N. T.* ad h. l.

[2]) *Commentar. posthuma in plerosque N. T. libros* ad h. l.

[3]) Cf. GURLITT ad h. l.

[4]) Similiter ARETIUS, GROTIUS, MEBIUS, etiam auctor Anonymus *Novi Testamenti cum scholiis Theologicis et Philologicis*. Lond. in aedib. Valp. 1816.

[5]) Huic commento, quod etiam placuit SEMLERO, *Paraphrasis in primam* PAULI *ad Corinth. Ep.* cet. ad h. l. RÜCKERTUS jure meritoque se opponit. Cff. disputat. p. 4 sqq.

dentis membrum pari intervallo ab altero abesse debeat atque alterum a primo. PAULUM Praesenti pro Futuro usum esse GROTIUS aliique voluerunt, beatitatem vitae post mortem hîc proponi putantes. Hinc minus longe discedunt, quam discedere videntur, qui, uti MEYERUS, tempora quidem inter se permutari negant, sed Praesenti significari contendunt, futuram in *Messiae* regno beatitatem *certam* esse. Credere vero non possum, Apostolum hominibus, quorum nonnulli ad spem immortalitatis erigendi essent, scripsisse: *per quod etiam beatitatem nacturi estis*, vel *per quod etiam certa nunc est vestra destinatio ad beatitatem in regno Messiae nanciscendam.* Quidni, vim Praesentis retinentes, interpretemur: *per quod etiam ad beatitatem perducti estis?* Argumento nobis sunt 1 *Cor.* I: 18 2 *Cor.* II: 15 aliique loci, ubi vis illa retinenda videtur. Cff. *Rom.* VIII: 24. *Eph.* II: 5, 8. 2 *Tim.* I: 9, etiam *Hebr.* VII: 25. Et huic iudicio pondus fortasse et momentum adiicit sequens *κατέχετε.* Itaque praedicatur omne illud salutare, quod in Corinthios, superstitionis et vitiositatis jugo liberatos, iam ex CHRISTI communione redundare incepit.

Sed quaestio est, quomodo haec cohaereant cum sequentibus: *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.* Ad hanc vero ut respondeatur, explorandum est, quid verbo *γνωρίζω* denotetur. Iam CHRYSOSTOMUS illud interpretatus est *in memoriam revoco*; atque haec interpretatio, a THEODORETO, OECUMENIO [1]), THEOPHYLACTO [2]) probata, se ad nostra tempora ita propagavit, ut BOSVELDIUS, GURLITTUS, FLATTUS, HEYDENREICHIUS, OLSHAUSENIUS, OSIANDER eam sequerentur. Sed hanc notionem verbo illi, contra loquendi usum, affinxerunt, ne inepte post se habere

---

1) *Comment.* ad h. l. Par. 1630.

2) *Comment. ad* h. l. Opp. Tom. II. Ven. 1755.

videretur *τὸ εὐαγγέλιον*. Eodem consilio, ab aliis dissentiens, BEZA scripsit *declaro*, COCCEIUS *palam pronuncio*, itidemque *clarum facio*. Nuper PALMIUS Graeca sic reddidit: *Notam vobis commonstro Euangelii* [1]). Recte quidem RÜCKERTUS, MEYERUS, WETTIUS verbum *γνωρίζω* interpretantur *notum facio;* sed huic interpretationi tales subiiciunt admonitiones, ut ipsi eam magis minusve infringant. In omnibus, nempe, Novi Testamenti locis, ubi verbum illud exstat, *res* proponitur *incognita* [2]). Quid vero, nisi PAULO aliena obtrudere velimus, hinc sequitur aliud, quam eum hîc quoque *rem incognitam* proposuisse?

Atque ita quidem cadit sententia plerorumque interpretum, quam suam etiam fecerunt RÜCKERTUS, MEYERUS, WETTIUS, OSIANDER, verba: *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε* sic transponenda esse: *εἰ κατέχετε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν*. Hac enim sententia probata, verbum *γνωρίζω* nullum aliud, quocum jungatur, habet nomen, quam sequens *εὐαγγέλιον*. *Euangelium* vero, quum *Corinthi* non *incognitum*, sed *cognitum* esset, PAULUS scribere non potuit, se illud lectoribus suis *notum facere*. Ipsa quoque Traiectio insolens est et sine ullo, quantum novi, exemplo. Nam loci, ad quos Viri Docti provocant: *Ioan.* VIII: 25. *Act.* I: 2. *Rom.* VIII: 3. 1 *Cor.* XIV: 7, 9, 37. XV: 12, 19, vel eam non admittunt, vel plane sunt dissimiles. Ergo quod iam monuit CREL-

---

1) *De Bijbel*, ad h. l.

2) Etiam *Phil.* I: 22, si vel Graeca *οὐ γνωρίζω* ibi reddenda sunt *ignoro*, quod MULLERUS, *Commentatio de locis quibusdam Ep. Pauli ad Phil.* p. 20, tueri conatur, aut *non agnosco*, quod WETTIO ad h. l. placet et fulciri potest auctoritate *Test. Aser.* cap. 6. apud FABRIC. *Cod. Pseudep.* V. T. Tom. I. p. 695, ubi legimus: *γνωρίζοντες τοὺς ἀγγέλους Κυρίου καὶ του Σατανᾶ*. Equidem non amplius scripserim, ut in *Comment. perpet.* ad h. l. *non dico;* sed, si ferri nequit interpretatio *notum non facio*, hic locus ab omnibus aliis differt Novi Testamenti locis, in quibus verbum *γνωρίζω* exstat.

LIUS, verba *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν* sequentibus praeposita esse, ut grave eorum pondus sentiretur, mera est coniectura, omni argumento probandi carens. Quod autem alii contendunt, traiicienda esse *εἰ κατέχετε*, ut cum superioribus: *δι' οὗ καὶ σώζεσθε* coniungi possint, pendet a quaestione, an nexus ille revera auctoris in mente fuerit. Ex his intelligitur, fieri quoque posse, ut, cum GRIESBACHIO, SCHOLZIO, OLSHAUSENIO etiam, verba: *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε* in Parenthesin coniiciamus. Sed huic distinctioni insuper plus una obstat difficultas. Nam sic quidem longior intercedit oratio, quam ut sequentia: *ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε* cum praecedentibus: *δι' οὗ καὶ σώζεσθε* commode coniungi possint. Deinde PAULUS vs. 3, 4 perspicue declarat, se iam supra viam commemorasse, quam in tradendo Euangelio secutus esset, quum *Corinthi* versaretur; atqui ratiocinationis turbatur series, si haec commemoratio in Parenthesi ponitur. Multo longius vero JEHNIUM et KRAUSIUM [1]), hac Traiectione commendanda: *Γνωρίζω, εἰ κατέχετε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν* cet. ab auctoris mente aberrare, hinc iam apparet, quod verbum *γνωρίζω*, contra omnem loquendi usum interpretantur *certior fieri velim* vel *scire cupio:* ne dicam, versum 3, si praecedat *certior fieri velim*, vel *scire cupio, an teneatis*, sic explicari non posse, ut cum vers. 1 et 2 bene cohaereat.

Quae quum ita sint, meliorem sine dubio viam ingressi sunt interpretes, qui verba *εἰ κατέχετε* loco suo relinquunt. Nec plerique tamen id, quod verum est, omnino assecuti esse videntur. Nam si cum GURLITTO hanc esse dicimus orationis structuram: *Γνωρίζω ὑμῖν, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ εὐαγγέλιον, ὃ—σω—*

---

[1]) *Pauli ad Corinth. Epistolae Graece, perpet. annot illustr.* ad h. l.

ζεσθε, εἰ κατέχετε, ex ejus opinione sumere cogimur, PAULUM formulas arctissime cohaerentes *δι' οὗ καὶ σώζεσθε* et *εἰ κατέχετε,* a se mutuo avulsisse, interponenda tertia *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην,* quae, utpote praecipua, ab orationis initio stare deberet. Tum probari nequit structura, quae verba *εἰ κατέχετε* sic explicari iubet, ut praecedentia *ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε* iis valde extenuentur. Quod, ut monuerunt RÜCKERTUS et MEYERUS, BILLROTHI etiam et HEYDENREICHII labefactat sententiam, eodem fere tendentem. HEYDENREICHIUS autem temere Particulam *εἰ* et sequentem Indicativum vertendo reddidit: *dummodo* (*id.* scil. *Euangelium*) *tenueritis.* Ceterum vero Interpretes illi aliique [1]) propterea reprehendendi non esse videntur, quod verba *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν* referunt ad praecedens *γνωρίζω.* Sed eo, nisi fallor, referri quoque debent verba: *τὸ εὐαγγέλιον — σώζεσθε.* Nimirum huius sententiae sum, PAULUM, convenienter sermoni vitae communis, minus accurate scripsisse: *Notum vobis facio Euangelium, quod annunciavi vobis* etc. sed hoc continuo correxisse eo sic explicando: *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.* Eodem plane modo Gal. I: 11 verbo *γνωρίζω* subiicit *τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ;* tum vero mentis suae explicandae causa scripsit: *ὅτι οὐκ ἔστιν κατὰ ἄνθρωπον,* seu *nempe hoc mihi volo, illud non esse ad hominum placita accommodatum.* Similiter 1 *Cor.* XIV: 37: *ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἰσὶν* [*ἐντολαί*]. i. e. *nempe illa a Domino esse praescripta. Eph.* VI: 21: *ἵνα εἰδῆτε τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράσσω.* i. e. *nempe, quid agam.* Cff. *Marc.* I: 24. XII: 34. *Luc.* XIX: 3. *Ioan.* XI: 31. 1 *Cor.* I: 26. 1 *Thess.* II: 1 et quod infra vs. 12 legimus. Apud scriptores Graecos nihil frequentius est quam hu-

[1]) Cf. ESTIUS, imprimis BENGELIUS in *Gnomone* ad h. l.

iusmodi Attractio, etiam ubi verbum *γνωρίζω* vel simile legitur. Ita AESCHINES *adv. Timarch.* [1]): *ἵνα γνωρίσητε αὐτὸν, ὅστις ἐστι.* SOCRATES apud PLATON. [2]) *ὁπότε τὸ δίκαιον μὴ οἶδα ὅ ἐστι.* PLUTARCH. [3]) *τόδε τὸ φώνημα γνωρίζειν, ὅτι τοῦ Φώκου εἴη.* ISOCRATES [4]): *Πειρῶ γνωρίζειν τοὺς λέγοντας, ὁποῖοι καὶ τίνες εἰσί* [5]). Ergo interpretatio verborum *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν* negotium mihi non facesseret, si satis certa esset notio formulae *τίνι λόγῳ.* Ad hanc autem notionem constituendam haud pauci magis coniecturas attulerunt ex ingenio petitas, quam rationes, quae loquendi usu nituntur. Nec lucem tamen praebent oratio PETRI *Act.* X: 29 aliique loci similes a WETSTENIO [6]) et KYPKIO [7]) excitati. Talia enim sunt verba *τίνι λόγῳ*, ut non aliter fieri possit, quin pro diversitate causae, quae agitur, eorum etiam differat significatio. Huic loco maxime accommodatum videtur scribere: *quanam oratione*, quod iam olim nonnullis placuit interpretibus, recentiori memoria RÜCKERTO, MEYERO, WETTIO. Nequè ullum relinquetur desiderium, si hoc eodem redire dixeris ac *quanam docendi ratione*, quippe quo et notio observatur vocabulo *λόγος* haud raro tribuenda, et narratio sequens (vs. 3.) praeparatur.

Quaestio tantum est, an hanc interpretationem ferant subiecta *εἰ κατέχετε.* Latissime se propagavit sententia CHRYSOSTOMI, PAULUM sibi voluisse: *Si hanc do-*

---

[1]) p. 6. *Steph.*

[2]) *Republ.* I. p. 354. *Steph.*

[3]) *Moral.* p. 775. *Xyl.*

[4]) Locum exhibet STEPHANI *Thes. linguae Gr.* edd. HASIO et DINDORFIIS. V. *γνωρίζω.*

[5]) Cff. FRITZSCH. *comm. perp.* ad *Marc.* 1: 24. XII: 34 et WINERUS, *Grammatik des neutestam. Sprachidioms.* Ed. V. p. 606.

[6]) *Nov. Test. Gr.* ad *Act.* X: 29 et 1 *Cor.* XV: 2.

[7]) *Observ. Sacr. in N. T. libros* ad *Act.* X: 29, ubi temere confunduntur formulae *τίνι λόγῳ* et *ἐπὶ τίνι λόγῳ.* Eundem errorem commiserunt PALAIRETUS, *Observ. Phil.-Crit. in Sacr. N. T. libros* aliique.

ctrinam reditus mortuorum in vitam, vel *si Euangelium firmiter tenetis*. Illud vero propterea improbabile est, quod vs. 12 demum PAULUS *reditum mortuorum in vitam* commemorare incipit; hoc autem a me non impetrare possum, ut ab eodem homine profectum esse credam, qui paulo superius scripserit: *ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε.* Nec multo magis arridet sententia WOLFII [1]) aliorumque, auctoris mentem fuisse: *si memoria illud retinetis.* Nam, nisi in Traiectione, supra jam refutata, praesidium quaerimus, dictum tale ab hoc loco alienum est, ut sua sponte intelliget quisque, qui animum ad praecedentia: *notum vobis facio Euangelium* attenderit. Quid igitur? An cum ERASMO coniiciemus, pro recepto *εἰ κατέχετε* legendum esse *ἦ κατέχετε certe tenetis*, vel *ᾗ κατέχετε sicut tenetis?* Vel an calculum adiiciemus scriptioni *ὃν κατέχετε*, apud BOWEYERUM [2]) propositae? Mihi in mentem venit facillima mutatio Particulae *EI* in Pronomen *TI*, ut haec duo *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν* et *τί κατέχετε* per Asyndeton subiiciantur uni *notum facio vobis.* Sed, quamvis bene monuit SEMLERUS, in libris antiquis esse, qui ab Editione Recepta discedant, huius tamen mutationis nullam alicubi reperi indicium. Tum coniecturis criticis non opus esse videtur, dummodo formulam *εἰ κατέχετε* ad praecedentia: *γνωρίζω ὑμῖν, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν* referamus; quae structura facillima est. Nihil enim impedit, quominus illud *si mente tenetis*, uti Graeca in sermonem Latinum vertenda sunt, exponamus: *si curae vobis cordique est.* Cff. *Luc.* VIII: 15. 1 *Cor.* XI: 2. *Hebr.* X: 23, ubi verbum *κατέχειν* coniunctum est cum vocabulis *λόγον, παραδόσεις, ὁμολογίαν.* PAULUS igitur sibi voluit: *si curae vobis cordique est, quod nunc dico,*

---

[1]) *Cur. Phil. et Crit.* ad h. l.

[2]) *Konjekturen über das N. T.* u. s. w. *bereichert von* J. C. F. SCHULZ ad h. l.

nota vobis fiet docendi ratio, qua Corinthi usus sum. Quod orationi suae addidit lectorum causa, qui gravissimum in errorem de mortuorum reditu in vitam lapsi erant. Breviloquentia tamen factum est, ut formula *εἰ κατέχετε* minus penderet ab ipsa enunciatione: *γνωρίζω ὑμῖν, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν*, quam a notitia ejus, quod hac enunciatione ad Corinthios perferebatur.

Postrema *ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε* nonnihil habent ambiguitatis propter vocabulum *εἰκῇ*, quod alii interpretantur *sine causa*, alii *sine effectu* seu *fructu*. Illud e. c. requiritur *Rom.* XIII: 4, hoc *Gal.* IV: 11. Utrumque in orationem quadrat, cuius interpretatio nunc agitur. At magis commode tamen formula *sine causa*, quam *sine effectu* copulatur cum verbo *ἐπιστεύσατε*, quo PAULUS in lectorum suorum animis renovare voluit memoriam transgressionis eorum ad societatem CHRISTI. Aoristi enim haec vis est, ut *initium* denotet *temporis* illius, *quo primum fidem habuerant* PAULO Euangelium annuncianti. Iam comparatio locorum, ubi formula *ἐκτὸς εἰ μὴ* itidem legitur [1]), uti etiam cap. XIV: 5. 1 *Tim.* V: 19, nisi fallor, docet, Apostolum dicere voluisse: *Excepto si temere fidem habuistis.* Quorum verborum explicatio inde pendet, utrum cum remotiori *σώζεσθε* connectenda sint, an cum proximo *κατέχετε*. Illud vero, quamquam MEYERO, OSIANDRO et plerisque interpretibus placet, sponte sua corruit, si probavimus, nec Traiectionem hîc, nec Parenthesin ferri posse. Itaque hoc, quod simplicitate sua se commendat, tenendum est. Neque ulla restat difficultas, si mens auctoris sic explicatur: *curae vobis cordique non est, si vos temere fidem habuisse opinemini.*

[1]) Cf. KYPKIUS ad h. l.

Vers. 3, 4.

Quamnam docendi rationem ingressus sit, quum *Corinthiis* Euangelium annunciaret, PAULUS nunc explicare incipit scribendo: *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις* etc. Particulam *γάρ*, nulla causa est, cur FLATTUS, WETTIUS aliique interpretentur *nempe*, a vulgari *nam* discedentes. Formulam autem *ἐν πρώτοις* pauci tantum recte intellexisse videntur. Iam CHRYSOSTOMUS, ea denotari volens *ἀπ' ἀρχῆς, οὐ νῦν*, proposuit, quod et in loquendi incurrit usum, et in huius orationis seriem. Eiusdem generis est illud PELAGII *in primordio*, cui tamen adiecit *sive maxime*, se ancipitem haerere significans. Multo minus rem acu tetigit RÜCKERTUS [1]), hanc mentem PAULO tribuens, *Corinthios inter primos fuisse, quibus Euangelium annunciaret.* Hanc vero interpretationem historiae, ut bene monuit MEYERUS, repugnantem et ab ipso eius auctore, SEMLERO, iam improbatam, tanti non habuit, ut Adiectivum *πρώτοις* Neutrum esse posse negaret. Suspicatus tamen est, Apostolum, si memorare vellet, quid *primum* cum Corinthiis communicasset, Pronomine proxime praecedenti *ὑμῖν* non usurum, et scripturum quoque fuisse *τοῦτο πρῶτον*. Sed illud nullius ponderis est, quoniam Pronomen *ὑμῖν* hîc haud magis quam versu 1 inservit ad Corinthios ab aliorum locorum incolis distinguendos; hoc vero, uti non tuetur sententiam ab eo propositam, ita tantum reapse valet, ut leviter agere ostendat, qui Graeca *ἐν πρώτοις* vertendo reddant *primum.* Atque hinc iam sequitur, assentiendum quoque non esse HEYDENREICHIO monenti:„ *Ἐν πρώτοις* significari tum, Paulum institutionis initium a doctrina de morte et

---

[1]) *Einleitung.* p. 11 et ad h. l.

resurrectione Christi fecisse; tum, nihil hac doctrina proponenda ipsi fuisse antiquius, nihil sanctius." Sine dubio unam hujus formulae retinere debemus notionem *in primis*, quod tamen quum MEYERUS explicet *inter praecipua doctrinae capita*, haud secus a vero aberrat quam GROTIUS, CRELLIUS, ESTIUS, HAMMONDUS multique alii, qui Apostolum hoc vel simile quid dicentem fecerunt [1]). Nimirum, ut bene monet ARETIUS, in religione quaedam esse *πρῶτα*, quaedam *δεύτερα*, sic PAULUS nunc recenset partem eorum, a quibus proponendis *Corinthios* docere incepit. Similiter *Athenis* (*Act.* XVII: 31), a locis communibus ad Euangelii doctrinam progressus, CHRISTI et mortem, et reditum in vitam annunciavit, quasi fundamentum ponens eorum, quae deinceps tractaturus fuisset, nisi levissimi homines ei aures diutius praebere recusassent. Item *Antiochiae* in *Pisidia*, quum eius oratio ad IESUM, DAVIDIS filium, delata erat (*Act.* XIII: 25 sqq.), initium fecit ab iisdem doctrinae capitibus in luce collocandis. Neque aliter PETRUS *Hierosolymis* (*Act.* II: 22 sqq. III: 13 sqq. IV: 10. V: 30 sqq.) et *Caesareae* (*Act.* X: 39 sqq.) egisse dicitur [2]).

[1]) Adiectivum *πρῶτος* satis crebro usurpatum est ad *praecipuum* denotandum, uti praeter alios docet SCHWEIGHÄUSER in *Lex. Polyb.* p. 546, quamquam omnibus, quibus utatur, exemplis non eadem probandi vis inest. Cff. quae ipse notavit Tom. V. p. 262, 263. Idem usus extat in N. T. Vocabulo tamen hanc notionem habenti scriptores eius Articulum praeponere solent. Vide *Marc.* VI: 21. *Luc.* XV: 22. XIX: 47. *Act.* XIII: 50. XVII: 4. In PAULI Epistolis tantum legitur Singulare, et ita quidem 1 *Tim.* I: 15, ut Viri Docti fere omnes assentiantur interpreti nostro vernaculo, qui Graeca *ὧν πρῶτός εἰμι* vertendo reddidit *van welke ik de voornaamste ben*, quod nuperrime etiam probavit WIESINGER, *Die Briefe des A. Paulus an die Philipper* cet. ad h. l. Sed Adiectivo *πρῶτος* notionem *praecipui* tribuere huic Apostolo receptum non est. Ubique eo significat *primum*, uti *Rom.* X: 19. *Eph.* VI: 2. *Phil.* I: 5. 1 *Tim.* II: 13. Quidni igitur hoc loco verba eius interpretemur: *quorum primus sum*, ut se, in loquendi usu sibi constans, primum *ἁμαρτωλῶν* appellaverit, quippe qui sectatoribus CHRISTI duriter insectandis et vexandis alios praecessisset?

[2]) Ad *Hebr.* V: 12. VI: 1, 2 cum BENGELIO, OLSHAUSENIO multisque aliis provocare non ausim.

Iam ad commemoranda illa, quae *Corinthi* proposuit, PAULUS utitur verbo *παρέδωκα,* quod cum affinibus proprie notionem habet *rei,* quae *in alius manum traditur,* hinc vero translatum est ad *intelligibilia, quae cum alio communicantur.* Nec tantum res spectat argumenti historici, sed etiam mores, ritus, instituta, placita, cuiusvis generis doctrinas, *quae ab aliis ad alios transeunt.* Quod haud secus testantur scriptores Graeci antiquioris pariter ac recentioris aetatis [1]), quam interpretes Veteris Testamenti Alexandrini, a quibus illud acceperunt Scriptores Novi Testamenti [2]). Hi praesertim verbum *παραδίδωμι* et nomen *παράδοσις* propterea frequentarunt, quod ea, quae in medium afferebant, non ipsi invenerant cogitando, sed vel a Deo, vel ab hominibus, acceperant, ut ad alios transferrent [3]). Atque ita PAULUS cum alibi, tum hoc loco. Sed egregie falluntur, qui cum CRELLIO putant, Apostolum verbo *παρέδωκα* usum esse, ut significaret quod *viva voce, sine scripto* tradidisset. Quamquam enim HESYCHIUS vocabulum *παράδοσις* exposuit *ἄγραφος διδασκαλία* [4]), ipsi tamen veteres huius definitionis auctores non fuerunt. Quid evidendentius, quam POLYBII [5]) verba: *Σχεδὸν δὴ πάντες οἱ συγγραφεῖς περὶ τούτων ἡμῖν τῶν πολιτευμάτων παραδεδώκασι τὴν ἐπ' ἀρετῇ φήμην*? Quemadmodum autem hîc verbum *παραδίδωμι* traditionem significat *scripto propagatam,* sic ad eandem referendum est, quod auctor alibi scripsit: *ὑπολαμβάνοντες οἱ-*

---

[1]) PLATO in *Philebo* Tom. II. p. 16 *Steph. Aurea carmina,* PYTHAGORAE adscripta. vs. 47. *Diod. Sic. Bibl.* Lib. I cap. 24. Plura dabit *Stephani Thesaur.* ed. ab HASIO et DINDORFIIS.

[2]) Vide REINHARDI *Opusc. Acad.* V. I. p. 201 sqq.

[3]) Hactenus tota Doctrina Christiana est *παράδοσις*, ut bene monet STUFFKEN, *Verhand. uitgeg. door* TEYL. *Godg. Gen.* T. XXXIII. p. 16.

[4]) *Glossae Sacrae.* Ed. ERNESTIO. p. 220, ubi HESYCHII interpretatio temere defenditur.

[5]) *Hist.* Lib. VI. Cap. 43.

κεῖον ἱστορίας ὑπάρχειν, τὰ τοιαῦτα ἐπεισόδια τῆς τύχης εἰς μνήμην ἄγειν καὶ παράδοσιν τοῖς ἐπιγε-νομένοις [1]). Similiter in Novo Testamento non solum hoc, ut iam monuit COCCEIUS, sed illud etiam inservit ad *scriptam* traditionem denotandam. Cff. *Act.* VI: 14. 2 *Thess.* II: 15. Et quamquam ea ibidem variis in locis rem spectant *voce* tantum traditam, ipsa tamen, nec 1 *Cor.* XI: 2, nec *Iud.* 3, neque alibi, hanc vim habent, ut copiam praebeant traditionis *voce* propagatae a *scripta* distinguendae. Mirandum igitur non est, scriptores Ecclesiasticos utroque haud raro usos esse ad indicandam traditionem *scriptam*, hinc vero si traditionem *auribus acceptam* discernere vellent, eam *ἄγραφον* appellasse [2]). PAULUS autem verbis: *Tradidi enim vobis inter prima, quae proponebam, capita,* opportune adiunxit: *ὃ καὶ παρέλαβον, quod etiam accepi,* ut hoc etiam loco *παραλαμβάνειν* sit velut *ἐκ παραδόσεως λαμβάνειν* [3]). Quaestio tamen est, unde se hoc accepisse voluerit, ad quam pauci cum BOSVELDIO respondent: *ab hominibus;* GROTIUS: *ab* ANANIA *primum, deinde et ab Apostolis, accedente forte et speciali revelatione, ut diximus supra* XI: 23. Similiter iam PELAGIUS. BULLINGERUS autem: *ex Spiritu Dei,* quod paulo inferius explicat: *ex scripturis, quae instinctu Sancti Spiritus nobis allatae sunt.* Plerique vero, quibus assentiuntur etiam OLSHAUSENIUS, RÜCKERTUS, MEYERUS, WETTIUS, PALMIUS, OSIANDER, intelligi iubent *a* CHRISTO. Sed in omnibus, quantum memini, locis Novi Testamenti verbum *παραλαμβάνω,* si nomen aucto-

---

[1]) Ibid. Lib. II. Cap. 35.

[2]) CLEM. *Alex. Strom.* Lib. V. Cap. 10. Tom. II. 682, 683. POTT. EUSEBIUS, *Hist. Eccles.* Lib. III. Cap. 9, 10, 24, 39. IV. 8, 22. Cf. HEINICHEN. Tom. I. p. 247. Multa alia congessit SUICERUS, *Thes. Eccles.* V. *παράδοσις.*

[3]) SCHWEIGHÄUSER. *Lex. Polyb.* p. 436.

ris ei non adiectum est, significat id, quod tradiderunt *homines*, uti *Marc.* VII: 4. *Gal.* I: 9, *Phil.* IV, 9, etiam supra vs. 1. Deinde hac in oratione verbum illud, per particulam *ὅτι*, coniunctum est cum commemoratione rerum, quae ab hominibus tantum acceptae esse censendae sunt: JESUM, nempe, post mortem sepultum esse, et primum CEPHAE, tum duodecim discipulis suis apparuisse. Quid? quod etiam Particula *καί*, Verbo *παρέλαβον* praeposita, postulare videtur, ut hanc PAULO tribuamus mentem: *quod ab aliis haud secus accepi, quam vos illud accepistis a me* [1]). Et tanti quidem ponderis haec argumenta esse censeo, ut labefactari non possent, etiamsi Viri Docti, qui ex 1 *Cor.* XI: 23 et *Gal.* I: 12 contrariam in partem disputant, locos illos bene intelligerent. Sed verba *ἐγὼ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου*, quidquid WETTIUS aliique dicunt, ferre non posse interpretationem: *Ego accepi a Domino*, luculenter apparet inde, quod, et apud Graecos, si auctorem, a quo aliquid accipitur, proponere volunt, ubique Particula *παρά*, nusquam *ἀπό* Verbum *παραλαμβάνω* sequitur, et PAULO quoque, idem illud agenti, scribere usitatum fuit *παραλαμβάνω παρά τινος*, uti 1 *Thess.* II: 13, IV: 1. Praeterea sequentibus *ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς* indicium inest, narrationem, iis subiectam, *alii* vel *aliis* deberi, quam *Domino supra memorato;* quem si Apostolus rei traditae auctorem dicere voluisset, non dubito, quin scripturus tantum fuisset *ὅτι ἐν* vel *ὅτι αὐτὸς ἐν*. Cff. *Matth.* XVI: 20. *Luc.* XXIV: 21, 39. Ceterum si Graeca interpretamur: *Vos enim quicunque laudant, laudare non*

---

[1]) Nequidquam igitur FLATTUS, *Bemerkungen über einige Stellen des ersten Briefes an die Korinthier*, in *Magazin für Christl. Dogm. und Mor.* Part. V. p. 258 sqq. disputavit pro opinione, PAULUM commemorasse id, *quod partim a* CHRISTO, *partim ab Apostolis aliisque hominibus accepisset.*

possum ego, qui accepi a parte Domini, oratio nihil habet, quod frigeat, aut alia de causa in reprehensionem incurrat [1]). In altero loco PAULI verba *δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ* explicanda non sunt: *per patefactionem, quam* IESUS CHRISTUS *mihi dedit* [2]), sed cum THEODORETO paucisque aliis: *inde, quod Divinitus mihi* IESUS CHRISTUS *patefactus est.* Hanc enim explicationem uti postulat nexus ratiocinationis usque ad vs. 15, 16, ubi scribens Apostolus: *"Οτε δὲ εὐδόκησεν* [*ὁ Θεὸς*] *ἀποκαλύψαι τὸν Υἱόν αὐτοῦ ἐν ἐμοί*, perspicue docuit, quid supra sibi voluisset; ita confirmant loci satis multi, in quibus vocabulum *ἀποκάλυψις Genitivus*, non *subiecti*, sed *obiecti* sequitur, cuius numeri aeque esse puto *Rom.* VIII: 19. 1 *Cor.* I: 7. 2 *Thess.* I: 7. 1 *Pet.* I: 7, 13, ac *Rom.* XVI, 25 et 1 *Pet.* IV: 13. Sed hoc nunc mitto, ne in longiorem excurram disputationem. Unum est, quod silentio praeterire nolim, PAULUM, nempe, hîc scripsisse: *ὃ καὶ παρέλαβον*, ut pondus adiiceret iis, quae antea Corinthiis tradidisset.

Quid vero PAULUS, uti ipse acceperat, ita tradidit Corinthiis? Primum haec memorat: *ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς.* In Allegorica huius loci non morabimur interpretatione, quam et Manichaei olim commendasse feruntur, et

---

[1]) Cff. praeter alios SCHULZUIS, *die Christl. Lehre vom heil. Abendmahl.* II. Aufl. p. 215 sqq. WINER. p. 443 sqq. et quae haud ita pridem disputavi in libro: *De leer van den Doop en het Avondmaal op nieuw onderzocht* cet. p. 113, 114.

[2]) Sic etiam recentissimi OLSHAUSENIUS, MEYERUS, WETTIUS, item USTERI, *Commentar über den Brief Pauli an die Galater* et SARDINOUX, *Commentaire sur l'Épitre de l'Apotre Paul aux Galates;* nec grave tamen, quo se tueantur, argumentum in medium afferunt. Dubitanter mentem enunciarunt BORGERUS, *Interpr. Ep. Pauli ad Galatas* et WINERUS, PAULI *ad Galatas Epist. Latine vertit* etc. Sed cf. VAN BELL, *Disp. Theol. de patefactionis Christianae indole, e vocabulis ΦΑΝΕΡΟΥΝ et ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΕΙΝ in libris N. T. efficienda.* p. 101, 102.

CHRYSOSTOMUS aliique Patres Ecclesiae satis superque refutarunt. Hodie nemo dubitat, quin Apostoli verba proprie accipienda sint, sed quomodo ea intelligi debeant, operae pretium erit ostendere.

Verba ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν BOSVELDIUS formulam continere monet, quae ad huius loci quaestionem non pertineat, sed ab auctore orationi inserta sit, pro more suo identidem ad illud, quod magni haberet, obiter redeundi. Hanc vero quum sententiam diceret, vir ingeniosus minus animadvertit, eadem verba in omnibus PAULI epistolis frustra quaeri. Quod caussam fuisse arguit satis gravem, cur Apostolus iis hîc uteretur. Et sane, si nihil aliud scribere voluisset, quam: ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν, supervacaneum fuisset ei praeponere ὃ καὶ παρέλαβον, quoniam, ut iam monuit CHRYSOSTOMUS, mors CHRISTI vulgo cognita erat atque testata. Adiecta vero ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, quippe hominum opinionibus superiora, argumentum praebuerunt ad aliorum auctoritatem provocandi. Haec autem cave credas eodem plane redire ac similia περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, quae GRIESBACHIUS aliique Editores PAULO *Gal.* I: 4 restituerunt. MEYERUS in discrimine inter Praepositiones περί et ὑπέρ valere ait monitum BUTTMANNI: *Id unum interest, quod* περί *usu frequentissimo teritur, multo rarius usurpatur* ὑπέρ, *quod ipsum discrimen inter Lat. praep.* DE *et* SUPER *locum obtinet* [1]). Et vulgo sumunt Viri Docti, veteres eas inter se permutasse [2]). Quod nemo mirabitur, qui apud animum reputaverit, et utramque haud raro ad eandem rem referri, et librarios alteram saepe pro altera substitu-

---

[1]) BUTTM. *Ind. ad Midianam.* p. 188. Quod probavit SCHAEFER, *Apparat. Crit. et Exeg. ad Demosth.* Tom. I. p. 189, 190.

[2]) Etiam BERNHARD. *Wiss. Synt. der Griech. Sprache.* p. 261. MATTHIAE, *Ausf. Griech. Gramm.* III. Aufl. p. 1382. USTERI quoque l. c. p. 122 Particulas διά, περί et ὑπέρ *Rom.* IV: 25. VIII: 3 et 1 *Cor.* XV: 3 eodem redire contendit.

isse. Sed hactenus inter eas interesse videtur, ut altera (περί) usurpetur, ubi aliquid *rerum vel personarum causa* tantum fieri dicitur, altera (ὑπέρ) vero, ubi fieri dicitur, *quod in eas confertur* vel *collatum est*. Unum alterumque exemplum petamus ex N. T. Ergo verba: *Περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων*, 1 *Petr*. III: 18, sic interpretor: *Peccatorum causa passus est, iustus ut prodesset iniustis*, quod quale sit, explicant sequentia ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ. Ita etiam quod legimus *Eph*. VI: 18, 19: δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ explicandum censeo: *precatione omnium, qui in* CHRISTI *communione sunt, sanctorum causa, et ad me juvandum*, nempe ἵνα μοι δοθῇ λόγος etc. [1]). Neque aliter iudico de locis similibus, quorum in altero reperimus περί, in altero ὑπέρ, uti *Matth*. XXVI: 28. *Marc*. XIV: 24. *Luc*. XXII: 20, ubi τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον esse tantum videtur *sanguis, qui multorum causa effunditur*; sed τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, *sanguis, qui effunditur ad vestram salutem* [2]). Sed ne sic quidem amota difficultas est, quam pariunt verba ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Nonnulli ea interpretantur *ut a peccatis nostris liberaremur*, quod iam sibi voluit OECUMENIUS scribens: ἵνα ἡμᾶς τεθανατωμένους ταῖς ἁμαρτίαις ζωοποιήσῃ. Plerique, quos etiam sequuntur PALMIUS, MEYERUS, WETTIUS, OSIANDER, mentem PAULI fuisse aiunt: *ad peccata nostra expianda*. Hoc autem qui tueri conantur contendendo, Praepositionem ὑπέρ significare *in loco* [3]), notionem certe ei affingunt, quam haec oratio respuit, quum *in*

---

[1]) Cf. HARLESSUS, *Comment. über den Brief Pauli an die Ephesier* ad h. l.

[2]) Cf. WINER. p. 489. Distinctio harum Praepositionum, quae FRITZSCHIO placuit, *Comm. perp. in Matth*. p. 769, quonam argumento nitatur, minus assecutus sum.

[3]) Cf. BAUR, *Paul. der Apost*. p. 542.

homines quidem, non *in peccata* mors cadat. Rursus vero copulatio verborum *τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν* postulare videtur, ut nobis *peccatorum, quae commissa sunt*, proponamus *poenas*. Huc spectant quoque *Hebr.* V: 1, VII: 27, IX: 7,[1]) X: 12. Sed valde dubito, an imaginibus ibi reperiundis uti liceat ad hunc locum explicandum. Quamvis autem varia in mentem veniunt, quibus Breviloquentiae succurratur, nihil satius videtur quam scribere: *ut cum Deo reconciliati peccatorum nostrorum venia potiremur*. Quod ipse Apostolus 2 *Cor.* V: 18 sqq. tanquam manu monstravit. Ceterum verba PAULI *ὃ καὶ παρέλαβον* talia sunt, ut eum, scribentem *ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*, hac de re cum aliis Apostolis consensisse ostendant.

Formulam *κατὰ τὰς γραφάς*, quae nunc consideranda est, JEHNIUS, KRAUSIUS aliique [1]) perperam interpretati sunt: *ad historiam vitae* JESU, *Literis exaratam*, vel similiter. Primum enim sic deserunt notionem *Literarum Sacrarum*, scil. *Veteris Testamenti*, vocabulis *αἱ γραφαί* ubique in Apostolorum scriptis tribuendam, si excipimus 2 *Pet.* III: 16, ubi ex interiecto *λοιπάς* intelligimus, ampliorem ea notionem habere. Deinde praecedentia *ὃ καὶ παρέλαβον* perspicue indicant, PAULUM alium commemorare non potuisse fontem, unde narrationem suam petiisset. Et si Apostolus ad scriptum aliquod de rebus JESU provocaret, nescio plane, cur

[1]) Verba *ὑπὲρ — — τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων* aeque ac verba PAULI *ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν* conveniunt cum iis, quae legimus apud DEMOSTH. *Olynth.* I. p. 10. REISK. *Δῆλον γάρ ἐστι τοῖς Ὀλυνθίοις, ὅτι νῦν ου περὶ δόξης, οὐδ' ὑπὲρ μέρους χώρας πολέμουσιν, ἀλλ' ἀναστάσεως καὶ ἀνδραποδισμοῦ τῆς πατρίδος*, ubi, si Particulae *ἀλλ'* cogitando subiicitur *ὑπὲρ*, mens auctoris fuisse videtur, ***neque ad partem terrae possidendam bellum gerunt, sed ut avertant excidium et servitutem patriae.*** In tribus illis locis, nisi fallor, Praepositio *ὑπέρ* significat id, ***quod in malum confertur ad illud avertendum.***

[1]) Hoc quoque non omnino sprevit VAN VLOTEN, *de Bijbel vertaald* etc. ad h. l.

verba *κατὰ τὰς γραφὰς* vs. 5 sqq. non repetierit [1]). Sed retulit illa vs. 3 ad IESU *mortem pro hominum peccatis*, et vs. 4 ad *reditum eius in vitam*, utpote rerum Christianarum capita, in Veteris Testamenti scriptis iam adumbrata. Ad quaestionem autem, quosnam locos PAULUS maxime ante oculos habuerit, interpretes alii aliter responderunt. Sed vanam sedulitatem hominum esse, quotquot huiusmodi locos explorare conentur, latebit neminem, qui animadverterit, Apostolum scripsisse *αἱ γραφαὶ* in *Plurali*, quod a *Singulari ἡ γραφή* caute distinguendum est. Ergo non unum alterumque, quod Vates Divini ediderant, oraculum spectavit; sed, quemadmodum *Rom.* I: 2. XV: 4. XVI: 26, universam eorum doctrinam, variis in locis tam Allegoricae, quam propriae interpretationis ope, reperiundam. Ad hanc vero doctrinam provocavit, ut testimonia humana Literarum Sacrarum confirmaret auctoritate, et vers. quidem 3, non solum CHRISTUM *mortuum esse*, sed etiam eum mortuum esse *pro peccatis nostris:* quae duo tam arcte cohaerent, ut verba *κατὰ τὰς γραφὰς* ad utrumque referenda sint [2]).

Sequentia *καὶ ὅτι ἐτάφη* nihil habent, quod explicatione indigeat. Sed quoniam res ipsa loquitur, sepultum esse, qui diem obierit, quaestio est, cur hoc notaverit PAULUS. An forte, quae RÜCKERTI est sententia, ut significaret, IESUM non subiisse deliquium, sed vere mortuum esse? Eodem jam tendit monitum CALVINI, *in sepultura melius exprimi mortis veritatem.* Sed sic e longinquo petitur, quod tanquam manu tangere possumus. Videlicet mortis CHRISTI commemorationem sequi debent verba: *et eum sepultum esse*, ad intelligenda subiecta: *καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.*

---

1) Cff. HEYDENR. et MEB. ad h. l.

2) Cff. ESTIUS, BENGELIUS, SEMLERUS ad h. l.

Haec autem, ut, aeque atque in simili loco *Act.* X: 40, breviter scripta sunt pro ἐγήγερται — ἐκ νεκρῶν, quod etiam ex *Rom.* IV: 24 intelligimus; sic sine dubio vertendo reddi debent: *Et eum suscitatum*, i. e. ex morte in vitam revocatum *esse tertio die.* Nam quod nonnulli, Theologiae suae servientes, contenderunt, verbo ἐγήγερται notionem simul *Passivam* et *Reciprocam* tribuendam esse [1]), tam leve et nugatorium est, ut ne refelli quidem mereatur. Melioris notae est, quod monent MEIIERUS et WETTIUS, Perfectum hîc excipere Aoristum, ut res denotetur effectibus suis continuata [2]). Quaestio vero agitur, utrum formula κατὰ τὰς γραφάς tantum cum Perfecto illo connectenda sit, an etiam cum adiunctis τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Et ESTIUS, FLATTUS, GURLITTUS, multi alii huic illud praetulerunt. Sed si verba κατὰ τὰς γραφάς vs. 3 ad totam orationem praecedentem pertinere probavimus, aliter de iis vs. 4 iudicari nequit. Nec Viri Docti profecto ea, aeque ad proxima τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ atque ad remotius ἐγήγερται referre recusassent, si animadvertissent, ratiocinationem PAULI tam Allegorica, quam propria Veteris Testamenti niti interpretatione. Alia quaestio est, an formula κατὰ τὰς γραφάς etiam spectet verba καὶ ὅτι ἐτάφη, cuius sententiae post THEODORETUM, OECUMENIUM multosque veterum et recentiorum, fuerunt. MEIIERUS et WETTIUS. Sed auctorem eam cum praecedentibus καὶ ὅτι ἐγήγερται tantum coniunxisse, ex repetitione Particulae ὅτι, nisi fallor, luculenter apparet. Et ipse *Rom.* IV: 25 et alibi docuit, se doctrinae Christianae capita haec duo habere, CHRISTUM *pro peccatis in cruce mortuum*

---

[1]) Vide GERDESIUM ad h. l.

[2]) Cf. WINERUS, *Gramm.* p. 315. Etiam sequentia τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ mutationem Aoristi in Perfectum pepererunt.

esse, et *ex morte in vitam rediisse;* tertium, *eum sepultum esse*, non item.

Vers. 5.

Iam PAULUS, ut fidem faciat narrationi superiori, *Christum*, secundum Literarum Sacrarum testimonia, *ex morte in vitam rediisse*, aliam ei adiicit, homines recensere incipiens, quibus ille, ab inferis excitatus, apparuit. Recensio illa plus uno nomine discrepat ab iis, quae in commentariis suis Euangelistae memoriae prodiderunt. Cuius rei causam hanc esse putans ZIEGLERUS [1]), quod Apostolus *Euangelio secundum Hebraeos* usus sit, argumento, ut infra videbimus, nititur exigui ponderis. Et sine ullius scripti ope ex ore tantum hominum, quos fide dignos habebat, accepisse videtur, quae hîc ab eo tradita sunt. Discrepantiam autem satis explicabimus considerando, et IESUM quadraginta dierum spatio multo crebrius sectatoribus suis apparuisse, quam narraverint Euangelistae, et a PAULO, ut bene monet ESTIUS, silentio praetermissa esse testimonia, quorum auctoritatem tanti non habitum iri videret a Corinthiis, ut fidenter ad ea provocare posset. Sed interpretatio versuum 5, 6, 7 copiam nobis praebebit ad hanc quaestionem plus semel redeundi.

Quod ab initio legimus: *καὶ ὅτι ὤφϑη Κηφᾷ*, omnium facillimum est. Nihil falsius esse quam BOSVELDII et MEBII sententiam, verbum *ὤφϑη* haud secus significare: *cum* IESU *collocutus est eumque manibus tetigit*, quam *eum vidit oculis*, ex vs. 8 perspicue

[1]) L. c. p. 58 sqq.

intelligimus. Nec tamen quod vulgo scribunt: *Et eum visum esse a* CEPHA, Graecis aeque accommodatum esse videtur atque interpretatio: *Et eum apparuisse* CEPHAE i. e. *Et eum se conspiciendum praebuisse* CEPHAE. Cff. *Luc.* IX: 31. *Act.* XXVI: 16 aliique loci. Atque ita verba ὤφθη Σίμωνι, *Luc.* XXIV: 34, eodem spectantia [1]), exponantur: *apparuit* SIMONI. PETRUS eodem, quod a IESU (*Ioann.* I. 43) accepit, nomine CEPHAE dicitur, quippe *Corinthi* cognito et usitato. Vide 1 *Cor.* I: 12. III: 22. IX: 5. Cur vero hac in urbe, ubi Euangelium Graeco sermone annunciatum erat, CHRISTI sectatores ei nomen Aramaeum dederint, mihi non liquet. In *Galatia* quoque hoc vocabulum tritum fuisse apparet ex *Gal.* I: 18. II: 9, 11, 14, si libris antiquis fides est, quos sequuntur LACHMANNUS et TISCHENDORFIUS. Sed Apostolum ibi etiam PETRUM dictum esse testatur Cap. II: 7, 8.

Plus negotii facessit alterum huius versus membrum, quod tamen non spectat verba τοῖς δώδεκα, quae multis ab antiquo offensioni fuerunt, quoniam ea contra narrationem *Marc.* XVI: 14. *Luc.* XXIV: 36 sqq. *Ioann.* XX: 19 sqq. repugnare putabant. Itaque OECUMENIUS PAULUM, vel memoria lapsum esse monuit, vel MATTHIAM duodecim Apostolis annumerasse, vel etiam IUDAE proditoris rationem habuisse. Similiter MATTHIAM advocarunt CHRYSOSTOMUS et THEOPHYLACTUS. Alii pro vocabulo δώδεκα substituerunt ἕνδεκα, quod ipsum tamen non sufficit ad difficultatem tollendam, quoniam vespera diei, quo IESUS in vitam redierat, absente THOMA, non plures quam decem Apostoli *Hierosolymis* congregati fuerunt. Sed

---

[1]) Cff. quae diximus in disp. de *Joann.* XXI: 15, quae legitur in *Bijdragen tot bevord. van Bijb. Uitlegkunde.* Tom. IV. Part. 2. p. 317 sqq.

nodum quaesiverunt in scirpo. Constat hodie, quod iam sensit AUGUSTINUS [1]), Apostolorum *collegium*, etiamsi unus alterque ei deësset, recte dictum esse *τοὺς δώδεκα*, quemadmodum veteres *decemviratum* memoraverint, ubi pauciores quam decem convenissent [2]). Cf. *Ioann.* XX: 24. Quaestio tantum est de Particula *εἶτα*, utrum *temporis*, an *rerum ordinem* significet. Hoc quidem illi praetulerunt interpretes nonnulli, ne PAULI narrationem a narratione Euangelistarum discrepantem facerent. Eodem consilio vocabulum *ἔπειτα* vss. 6, 7 a multo pluribus, quos inter GROTIUS eminet, exponitur *praeterea*, *porro*, vel similiter. Et sane Particulas illas, quamvis nusquam reddendae sunt Latinis *praeterea* et *porro*, in Veterum scriptis inservire ad *rerum ordinem* denotandum, iam docent 1 *Cor.* XII: 28 *Hebr.* VII: 2. *Iac.* III: 17. Huc etiam refero effatum SOCRATIS apud PLATONEM [3]): *Ἐγὼ γὰρ εἰ μὲν μὴ ᾤμην ἥξειν πρῶτον μὲν παρὰ Θεοὺς ἄλλους, σόφους τε καὶ ἀγαθοὺς, ἔπειτα καὶ παρ᾽ ἀνθρώπους τετελευτηκότας, ἀμείνους τῶν ἐνθάδε· ἠδίκουν ἂν οὐκ ἀγανακτῶν τῷ θανάτῳ.* Sed hoc PAULI loco, ope vocabulorum *εἶτα* et *ἔπειτα*, *tempora* distingui MEIJERUS, WETTIUS aliique inde probarunt, quod ad recensionis propositae finem (vs. 8) legimus: *ἔσχατον δὲ πάντων.* Haec autem interpretatio confirmatur, si vers. 23, 24, item 46 inspicimus, ubi illa vocabula quoque ad *temporum* distinctionem usurpata sunt. Tertium accedit nec minus grave argumentum, ex loquendi usu petitum: utramque nempe Particulam in *ratiocinatione* spectare posse

---

[1]) *In Ioh. Euang.* Tract. XXVII. Opp. Tom. III. Pars. 2. p. 366 *Bened.* Cf. ibid. *de consensu Evangel.* Lib. III. p. 100.

[2]) Plura similia praebet praeter alios WINERUS. p. 687.

[3]) *Phaed.* Tom. I. p. 63 B. STEPH.

rerum ordinem, ordinem vero *temporis*, nisi fallor, ubique spectare in *narratione.* Neque huius argumenti vis infringetur, si quis Compositum ἔπειτα hîc cum Simplici εἶτα non solum permutari, sed ei etiam praeponi aiat. Quamvis enim hactenus inter se differunt, ut in Composito progressus per praefixum ἐπί ante oculos collocetur, in Simplici non item, inter eorum tamen notionem nihil interest [1]). Exemplo nobis sit vs. 24 coll. vs. 23 [2]). Sine scrupulo igitur PAULI verba interpretor: *Deinde*, vel *postea apparuit duodecim Apostolorum collegio.* Facile autem tollitur difficultas, quae ex horum verborum comparatione cum Euangelistarum narrationibus emanat. Quum enim Apostolus εἶτα scripserit, non vero δεύτερον, COCCEIO assentior nihil obstare cogitationi, apparitiones IESU hîc non memoratas intercessisse. Sed si cui placuerit huic εἶτα eandem tribuere vim, quam habet Latinum *secundo*, ne sic quidem nobis haerebit aqua. PAULUS nempe vs. 5 apparitiones memorat CHRISTI, prouti a se *Corinthi* propositae sunt. Ibi vero si eas, quae mulieribus et discipulis *Emmauntem* proficiscentibus contigerant, quippe minoris auctoritatis, praetermisit silentio, secundum temporis ordinem altera fuit illa, qua se IESUS Apostolis suis congregatis praebuerat conspiciendum. Nec vocabulum τρίτον *Ioann.* XXI: 14, quod iam minus intellexit CHRYSOSTOMUS, impedit, ne Particulas εἶτα et ἔπειτα ad *temporis* ordinem referamus, quippe qua auctor tantum sibi voluit, *tertium* illud esse, *quod hoc in libro memoriae proditum sit.* Simili-

---

[1]) Cf. VIGERUS, *de Idiotismis*, ibique ZEUNIUS et HERMANNUS. p. 395 sqq. 783, 784.

[2]) Plura dabit STEPHANI *Thesaurus.* Edd. HASIO et DINDORFIIS. vv. εἶτα et ἔπειτα.

ter *Ioann.* IV: 54 vocabulum *δεύτερον alterum* denotat *miraculum, in Galilaea patratum, quod hoc in libro descriptum est.* Verumtamen probari nequit, nihil aliud PAULO ante oculos obversatum esse, quam quod legitur locis supra excitatis *Marc.* XVI: 14. *Luc.* XXIV: 36 sqq. *Ioann.* XX: 19 sqq. Immo simul apparitionem IESU, *Ioann.* XX: 26 sqq. ut CRELLIO aliisque, etiam OSIANDRO, visum est, adeoque plures, quas Euangelistae intactas reliquerunt, mente comprehendere potuit. Quod, cur MEIERUS dixerit, non permittere verbum ὤφθη, quippe unam tantum apparitionem denotans, equidem non intelligo. Interpretationem autem si sequimur vulgarem, minus crebro IESUS post reditum suum in vitam sectatoribus suis apparuit, quam ut dici possit *per quadraginta dies continuos* cum iis versatus esse, uti traditur *Act.* I: 3. Cff. X: 40, 41. XIII: 31. Sed infra copia nobis praebebitur huc redeundi.

Vers. 6.

Hic vs. quum sic incipiat: *Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ*, non amplius cohaeret cum superioribus *παρέδωκα* et *παρέλαβον*, ut monuerunt etiam FLATTUS et MEIERUS. Quaestio tamen est, utrum hîc mera cernatur mutatio orationis obliquae in rectam [1]), ut WETTIUS etiam sibi voluisse videtur, an PAULUS studiose novam proposuerit sententiam, quippe nunc commemoraturus, quae ex eodem quidem fonte ac praecedentia petierat, sed

[1]) Hanc mutationem scriptoribus haud minus aliis, quam Novi Testamenti usitatam fuisse docent WINERUS. p. 629 et qui ab eo laudantur.

nondum tradiderat lectoribus suis. Equidem hoc probabilius habeo quam illud: tum, quoniam sequitur Praesens *μένουσιν;* tum propterea quod dubito, an tempore, quo Apostolus *Corinthi* degeret, inter homines huius urbis iam IACOBI nomen adeo nobilitatum fuerit, ut ibi ad apparitionem IESU, quae ei contigisset, utpote rem magnae fidei, aeque ad apparitionem CEPHAE factam provocare posset. Ergo hac in Epistola novis argumentis amplificasse videtur, quod ante quatuor vel quinque annos docuerat. Vocabulum quod attinet *ἐπάνω,* illud iam olim nonnulli, quos laudant CHRYSOSTOMUS et THEOPHYLACTUS, interpretati sunt *superne* seu *coelitus*, quod ESTIUS et CALVINUS ferri posse concedunt. Sed sic minus compositum *ἐπάνω* cum magis composito *ἐπάνωθεν* confunditur. Tum PAULUS, hoc sibi volens, haud dubie mutato ordine scripturus fuisset: *Ἔπειτα ἐπάνω ὤφθη* cet. Quod improbabilem etiam facit interpretationem, SEMLERO non omnino displicentem: *in alto, sublimi in loco.* Hic vero post alios bene monuit, orationis seriem impedire, quominus vs. 6 IESUS iam apparuisse dicatur de coelis, vel in coelos adscendens, quum vs. 7 nondum alia eius commemoretur apparitio, quam his facta in terris. Vocabulum *ἐπάνω* Adverbium est, cum sequenti *πεντακοσίοις* aeque connexum ac *Marc.* XIV: 5 cum Adiectivo *τριακοσίων*. Ibi autem Genitivus pendet a verbo *πραθῆναι,* quemadmodum hîc Dativus a Verbo *ὤφθη*. Et utroque in loco per Breviloquentiam *ἐπάνω* pro *ἢ ἐπάνω* scriptum est, ut apud scriptores Latinos legimus: *interfecit plus trecentos.* Hoc iam viderunt GROTIUS aliique [1]). BEZAE coniectura, pro

---

[1]) Recentiori tamen memoria in veterum errorem relapsi sunt SCHMIDT, *Bibl. für Kritik und Exegese des N. T. und älteste Christengesch.* Tom. II. p. 538 et WEISZE, *die Evang. Gesch. kritisch*

πενταχοσίοις legendum esse *πεντήκοντα*, ut nihil habet, quo se commendat, ita vano debetur studio hunc locum cum *Act.* I: 15 in concordiam redigendi. Nam ibi verba in Parenthesi posita: *ἦν τε ὄχλος — εἴκοσιν* CHRISTI tantum spectant sectatores, qui tempore a LUCA indicato *Hierosolymis* convenerunt, et perspicue declarant, maiorem, ex huius auctoris mente, eorum fuisse numerum. Magis inter se discrepant Viri Docti de interpretatione Particulae *ἐφάπαξ*. Quod THEODORETUS ad hunc locum scripsit: *Οὐ καθ' ἕνα, ἀλλ' ὁμοῦ πᾶσιν*, DRUSIUS [1]) aliique probarunt omnes, qui vocabulum cum Latino *simul* convenire monebant, nuperrime etiam MEIIERUS et WETTIUS. Et primo sane aspectu praecedentia *ἐπάνω πενταχοσίοις* hanc explicationem postulare videntur, ne oratio, quam auctor verbis illis attollere voluit, sequenti *ἐφάπαξ* deprimatur. Sed re penitius inspecta intellexi, praecedentibus hanc vim non inesse, ut probabilem ipsa faciant interpretationem, quae loquendi usum deserere cogat. Loquendi enim usum, ut iam vidit ERASMUS [2]), deserere cogimus, si discedimus a Latino *semel*. Hoc autem qui cum BRETSCHNEIDERO [3]) aeque ac Rom. VI: 10. *Hebr.* VII: 27. IX: 12. X: 10 exponere vult *semel tantum*, me non habebit repugnantem, ea tamen conditione, ne illud scriptum esse putet, ut *tollerentur apparitiones singulis quingentorum fratrum privatim factae.* Quis enim discipulos, qui vs. 7 memorantur, quingentis fratribus non interfuisse asseveraverit? Uti-

---

und philos. bearb. II. B. p. 416 sqq. Quibus se opposuit DOEDES, *Diss. Theol.* de IESU *in vitam reditu.* p. 167.

[1]) Annot. in *Bibl. crit.* ad h. l.

[2]) Annot. in *Bibl. crit.* ad h. l.

[3]) *Lex. Man. Graeco — Lat. in libros N. T.* Ed. III. ad. v. *ἐφάπαξ*.

que Particula ἐφάπαξ nihil aliud significat, quam *semel tantum contigisse, ut* IESUS *quingentis fratribus appareret.* Neque haec interpretatio propterea spernenda est, quod ea quaestionem parit, cur PAULUS illud soli adscripserit versui 6, posterioribus vero membris vers. 5 et 7 non item. Sed parata omnino responsio est, si probatur coniectura, quam supra proposui, Apostolum vs. 5, nisi plures, certe duas spectasse apparitiones, quibus se IESUS Apostolorum conspiciendum praebuerit collegio. Hoc enim posito ille verbis *πενταχοσίοις ἀδελφοῖς* adiecit vocabulum ἐφάπαξ, ut lectores suos doceret, IESUM quingentis fratribus non bis aut saepius, ut Apostolorum collegio, apparuisse. Quid? quod rursus ex eodem vocabulo haud temere petemus argumentum posterioris membri vs. 5 ita explicandi, ut ad plures IESU apparitiones referatur.

Quid ad fratrum, quos memorasset, plerosque pertinuerit, PAULUS sic indicat: *ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι.* Pro forma contracta *πλείους* libri satis multi et haud contemnendi habent primigeniam *πλείονες*, quae etiam in Edit. Rec. legitur Cap. IX: 19. 2 *Cor.* IX: 2. *Phil.* I: 14. Quoniam autem illis in locis inter se non discrepant Codices Mss. divinare nequeo, quid hîc discrepantiam pepererit. Fortasse tamen librarii pro *πλείους* substituerunt *πλείονες*, quod meminerant, se hoc quidem in PAULI Epistolis reperire, illud vero non item. Verbum, quod sequitur, *μένουσιν* per Breviloquentiam scriptum esse pro *μένουσιν ἐν βίῳ*, vulgo sumunt Interpretes. Opportune KEUCHENIUS [1]) attulit *Eccles.* VII: 16: *Ἔστιν ἀσεβὴς μένων ἐν κακίᾳ αὐτοῦ.* Addatur, quod de impiis legimus *Iob.* XXI: 11: *μένουσιν ὡς πρόβατα αἰώνια.* Imprimis comparanda sunt *Ioann.* XXI:

---

[1]) *Annot. in omnes N. T. libros.* ad h. l.

22. *Phil.* I: 25 [1]). A vero tamen aberrarunt, qui verbum *μένειν* his in locis eodem plane redire putabant ac *ζῆν*. Veteres enim eo proposuerunt homines, qui in terra *superstites erant ad huius vitae munera, sive fausta, seu infausta, obeunda*, vel *ad prosperae seu improsperae fortunae usum*. Sic mulier apud EURIPIDEM:

— — — — *εἴ με χρὴ μένειν*

πάντων ἀρίστου φωτὸς ἐστερημένην [2]).

Similiter apud TACITUM plus semel legimus *durare* [3]). Atque ita PAULUS scripsit: *μένουσιν ἕως ἄρτι*, ut significaret: *superstites hodieque sunt ad rem testimonio suo confirmandam*. Quod intelligendam esse iam viderunt CHRYSOSTOMUS, OECUMENIUS aliique.

Minorem quingentorum fratrum partem spectant postrema huius vs. *τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν*. Haec autem molestiam creant, si ea cum BULLINGERO, GURLITTO multisque aliis interpretamur: *nonnulli vero etiam mortui sunt*. Sic enim Particula *καί*, in libris nonnullis temere omissa, redundat, sive refertur ad praecedens *τινὲς*, seu ad sequens *ἐκοιμήθησαν*. Deinde verbum *κοιμάομαι* confunditur cum *τελευτάω* similibusve *mortem* denotantibus. Aliam igitur viam CHRYSOSTOMUS iam ingressus est monendo: *Οὐκ εἶπεν, ἀπέθανον, ἀλλ' ἐκοιμήθησαν, καὶ ταύτῃ τῇ λέξει πάλιν τὴν ἀνάστασιν βεβαιῶν*: quae verba in laudem eius descripsit VICTORINUS STRIGELIUS [4]), postea HEIIDENREICHIUS. OECUMENIUS et THEOPHYLACTUS notaverant similia. PAULUM igitur putarunt haec superioribus addidisse, ut exemplo sectatorum CHRISTI,

---

[1]) Plura habent RAPHELIUS, *Annot. Philol. in N. T.* KYPKIUS et PALAIRETUS ad *Joann.* XXI: 22.

[2]) *Trachin.* vs. 176, 177, ubi *Schol.* Tom. I. p. 109 ERFURDTI. verbo *μένειν* perperam adscripsit *ἀντὶ τοῦ ζῆν*.

[3]) *Agric.* Cap. 44 ibique WALTHER.

[4]) *ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ in omnes libros* N. T. ad h. l.

qui ad reditum in vitam obdormivissent, reditum illum ex mortuorum receptaculo probaret. Sed quomodo hoc iam in loco Apostolus tali argumento uti potuerit, equidem non intelligo. Nondum enim aliud agebat, quam ut varios recenseret homines, quibus IESUS hac in terra apparuisset, postquam suscitatus esset ab inferis. Nec verba tamen ita explicare praestat, ut hunc sensum habeant: *Quorum plerique in terra superstites hanc apparitionem eius suo confirmant testimonio, nonnulli vero etiam placido suo, qualis sectatorum* CHRISTI *est, hac ex vita egressu;* quod sibi quoque voluisse videtur OSIANDER. Sic enim verbo κοιμάομαι efficacitas tribuitur, cuius nulla, tum in libris Novi Testamenti, tum alibi indicia sunt nisi in locis, in quibus mors cum somno comparatur [1]). Hactenus tantum inter se differunt verba κοιμάομαι et ἀποθνήσκω, ut hoc uti possint omnes ad mortem proponendam, illud vero aliorum in ore esse nequeat, quam qui mortuos in vitam redituros esse vel saltem non omnino interiisse putant [2]). Ergo hoc unum restare puto, ut PAULI mentem explicemus: *nonnulli vero propterea non amplius testari possunt, quod mortis somnum inierunt.* Hoc vero tale non est, ut orationi obtrudat ὕστερον πρότερον, vim eius et nervos infringens, quoniam et praecedit commemoratio non paucorum, sed *plerorumque, qui testari pergebant,* et ei sub involucro inest: *ipsi quoque testaturi essent, si viverent.*

---

[1]) Ita *Iob.* XXI: 13. *Ioann.* XI: 11 coll. 12—14. *Test.* XII *Patr.* apud FABRIC. l. c. p. 646, ubi de IACOBO legimus: ἐκοιμήθη ὕπνῳ καλῷ. Similia exstant p. 686, 697, 726. Plerisque vero in locis verbum κοιμάομαι ne *placidae* quidem mortis notionem habet. Exemplo sint 2 *Reg.* IV: 32 coll. 34. *Ies.* XLIII: 17. *Ezech.* XXXI: 18. nec minus *Act.* XIII: 36. 1 *Cor.* VII: 39. 2 *Pet.* III: 4.

[2]) Cf. VORSTIUS *de Hebraismis.* p. 198 Sqq.

Vers. 7.

Quod quarto loco memorat PAULUS: *ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, deinde apparuit* IACOBO, nihil negotii facesseret, si satis certum esset, quis ille IACOBUS fuerit, qui ante oculos eius obversaretur. Nihil ineptius est, quam quod in mentem venit HEUMANNO [1]), hunc eundem fuisse virum, qui in Apostolorum recensione THOMAS dicatur, et quidem cognomine ei dato, ut ab utroque Apostolo, qui IACOBI nomen gessit, distingueretur. Sed quis quoque crediderit, hîc spectari IACOBUM, *Zebedaei filium, fratrem* IOANNIS, iam diu, antequam Euangelium *Corinthi* annunciaretur, ab HERODE AGRIPPA interfectum? Patres Ecclesiastici memoriam celebrari putarunt *fratris ipsius* IESU, qui ab eo primus *Hierosolymorum* Episcopus creatus et, virtutis suae causa, *iustus* appellatus sit. Sed hactenus certe a vero aberrarunt, quod concilio *Hierosolymitano* virum praesedisse sumebant, qui *Episcopi munere* fungeretur. Ceterum quaestio est, utrum frater ille IESU fuerit IACOBUS, ALPHAEI *filius*, unus Apostolorum, quos hac in terra sibi ex discipulorum multitudine elegit, an *alius quis eius consanguineus*. ALPHAEI autem *filium* iam ante oculos habuit HEGESIPPUS vel auctor fabulae, ab HIERONYMO [2]) traditae, IESUM, hora matutina diei, quo in vitam rediisset," operimentum capitis servo sacerdotis dedisse et IACOBO, ad quem se contulisset, apparuisse eique dixisse: *Ede panem tuum, nam suscitatus filius hominis est*

---

[1]) *Miscell. Groning.* Tom. III. Fasc. 2. p. 304. Vanum commentum GERDESIUS ad h. l. probavit.

[2]) *De viris Ecclesiasticis.* Cap. 2. apud FABRIC. *Bibl. Eccles.* p. 23.

de mortuis." Et plerique interpretum, cum CHRYSOSTOMO et THEODORETO, eandem professi sunt sententiam, nuperrime etiam WIESELERUS [1]). Haud pauci tamen, ducibus CLEMENTE *Alexandrino* [2]), ORIGENE [3]), OECUMENIO, aliisque, IACOBUM IOSEPHI *filium* fuisse putarunt ex coniuge, quam ille ante MARIAM in matrimonium duxisset. Sed hodie gravissimis argumentis comprobatum est, commemorari hîc IACOBUM, MARIAE *ipsius filium, fratrem* IESU *germanum*, qui se primum ei opposuerit (*Ioann.* VII: 2 sqq.), tum sectatoribus eius se adiunxerit (*Act.* I: 14) et *Corinthi* (1 *Cor.* IX: 5), aeque atque in *Galatia* (*Gal.* I: 19) magnam nominis famam consecutus esse videatur [4]). Quonam autem loco vel tempore IESUS post reditum suum in vitam huic fratri suo apparuerit, frustra Viri Docti explorare conati sunt.

Nec definiri potest, quando et ubinam evenerit, quod sequitur: *εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν*. Nihil enim habent, quo nitantur, qui cum HEIDENREICHIO idem illud, quod *Matth.* XXVIII: 16 narratur, hîc spectari putant. Nullo itidem nomine se commendat sententia FLATTI, OSIANDRI et aliorum, PAULUM attigisse apparitionem IESU, quam memoratam reperimus *Luc.* XXIV: 50 sqq. *Act.* I: 6 sqq. Falluntur quoque, qui *Ioann.* XX: 26 sqq. vel etiam XXI: 1 sqq. tanquam locos similes, comparari iubent, uti ERASMUS

---

[1]) *Studiën und Kritiken.* 1842. p. 96 ff. *Chronologische Synopse der vier Evangeliën.* p. 420.

[2]) Apud EUSEB. *Hist. Eccles.* Lib. II. Cap. 1. Tom. I. p. 92, 93. ubi plura habent Interpretes.

[3]) *Comm. in Matth.* Opp. Tom. III. p. 462, 463. DELARUE.

[4]) Vide imprimis BLOM in *Disput.* de *ΤΟΙΣ ΑΔΕΛΦΟΙΣ* et *ΤΑΙΣ ΑΔΕΛΦΑΙΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ.* p. 40 sqq. cuius libri notitia si ad WINERUM pervenisset, fortasse minus ipse haesisset anceps, *Bibl. Realwörterb.* Ed. III. voc. IACOBUS.

SCHMIDIUS [1]), GROTIUS, PALMIUS. Utique frustra, ut etiam MEIJERUS vidit, in libris Novi Testamenti historicis quaeritur, quod verbis *τοῖς Ἀποστόλοις πᾶσιν* conveniat. Praesertim a via aberrant, quotquot haec verba inservire opinantur ad *omnes Apostolos* ab *Apostolorum collegio minus pleno*, quod vs. 5 indicatur, distinguendos. Quum enim formula *τοῖς δώδεκα*, quamvis sine vitio de collegio minus pleno usurpatur, *ipsa* tamen unius pluriumve absentiam seu defectum *non significet*, Adiectivo quoque *πᾶσιν* PAULUS significare non potuit, neminem Apostolorum, IESU iis denuo apparente, sui desiderium reliquisse. Quid? quod hoc vocabulum a formula illa longius remotum est, quam ut commode explicetur: *nullo amplius collegii socio excepto.* Immo proxime praecedentia: *Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ* auctorem movisse videntur, ut iis adscriberet: *εἶτα τοῖς Ἀποστόλοις πᾶσιν*, atque sic ab uno IACOBO *omnes Apostolos* distingueret. Similiter vs. 5 ab uno PETRO *duodecim* distinxit *discipulos.* At vide, quomodo ibi distinctio illa se habeat. Nimirum quisque sua sponte intelligit, eam hoc sibi nolle, ut CEPHAM vel PETRUM duodecim discipulorum collegio excludamus. Sed duas nobis proponit apparitiones IESU, quarum altera huic discipulo privatim, altera ei una cum aliis collegii illius sociis obtigit. Iam qui animadvertit, orationis formam vs. 7 candem plane esse ac vs. 5, dubitare nequit, quin utrumque membrum eodem quoque modo explicari debeat. Quid vero hinc sequitur aliud, quam ibi IACOBUM dici *Apostolum*, cui IESUS bis apparuerit, primum privatim, tum quum ille se omnibus conspiciendum praeberet Apostolis? Itaque PAULUS IACOBUM, *fratrem* IESU eo tempore, quo hanc ad *Corinthios* Epistolam scriberet,

---

[1]) *Versio Novi Testamenti* etc. ad h. l.

inter Apostolos collocatum fuisse docet. Hoc autem fieri non potuit, nisi sumamus, plures quam MATTHIAM et PAULUM, postquam IESUS in coelos evectus esset, illum honoris titulum accepisse. Atqui hoc sumi iubent, cum ingens locorum Novi Testamenti copia, tum testimonia multorum Patrum Ecclesiasticorum, quibus calculum adiecerunt CALVINUS, ESTIUS, ARETIUS, alii antiquiores, nuper RÜCKERTUS, MEIIERUS, WETTIUS, etiam STUFFKENIUS [1]). Sed argumentorum, quibus sententia illa nititur, recensionem non capiunt fines huic Commentario statuti. Obiter tantum ostendendum videtur, quam perspicue verba PAULI; *εἶτα τοῖς Ἀποστόλοις πᾶσιν* eodem tendant. Haec enim, si plures non denotant homines, quam superiora: *εἶτα τοῖς δώδεκα,* ineptam continent *Tautologiam* misereque frigent. Contra accommodatissima sunt, si sic explicantur: *Postea apparuit non solum Apostolis duodecim illis, quos hac in terra sibi interioris admissionis discipulos fecerat, sed iis etiam, qui hoc nomine insigniti sunt, postquam ille in coelos evectus erat.* Inter hos autem eminuisse puto *Fratres* IESU, inter Fratres IESU IACOBUM [2]).

Vers. 8.

Quinque IESU, postquam in vitam redierat, apparitionibus, sextam addidit auctor his verbis: *Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη*

[1]) *Verhand. over de Kerkel. Overlevering.* in TEYLERS *Godgel. Gen.* T. XXXIII p. 63.

[2]) His lectis BROESIO nostro fortasse non amplius placebit coniectura VALCKENARII, pro *πᾶσιν* legendum esse *πάλιν*, quam commendavit in *Randschrift tot den breeden Tekstenrol.* p. 65.*

κἀμοί. Iam Vocabulum *ἔσχατον* Adiectivum non esse, ut putarunt CHRYSOSTOMUS, OECUMENIUS multique alii, hinc intelligitur, quod scriptum non est in Dativo *ἐσχάτῳ*, ad Pronomen *ἐμοί* referendo, sed Accusativus in eo cernitur, qui notionem accepit Adverbii et hactenus in illud transiit, ut in Graecorum libris saepe factum novimus [1]). Neque hoc tamen satis commendat WETTII coniecturam, ab OSIANDRO haud temere improbatam, sequens *πάντων* Neutrum esse, quod arctissime cum illo connecti debeat ad vim eius ita augendam: *omnium postremum*, sermone vernaculo: *het allerlaatst*. Nam vs. 10 Adiectivum *περισσότερον* itidem notionem Adverbii accepit, nemo vero dubitabit, quin subiectum *πάντων* Masculinum habendum sit. Similiter *Matth.* XXII: 27 et, secundum Edit. Rec. *Luc.* XX: 32, ubi legimus *ὕστερον πάντων*, atque etiam *Marc.* XII: 22, sive ab auctore profectum est *ἐσχάτη πάντων*, seu *ἔσχατον πάντων*. Alius generis est, quod, secundum TISCHENDORFIUM aliosque, exstat *Marc.* XII: 29: *πρώτη πάντων ἐντολή*, ubi Adiectivi notionem retinet vocabulum *πρώτη* cum Substantivo *ἐντολή* compositum; uti dissimilia sunt verba PLATONIS *πάντων μάλιστα*, ad quae WETTIUS etiam provocat. Sed si in PAULI oratione Adiectivum *πάντων* Masculini generis est, inde non sequitur, eo *omnes* tantum, ut MEIJERO placet, spectari *Apostolos*, vs. 7 memoratos. Quod sibi volens auctor, scripturus, nisi fallor, fuisset *πάντων τούτων*. Neque aut sequentem Articulum *τῷ* aut verba *ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων* vs. 9 legem nobis imponere huius vocabuli ita restringendi, videbimus infra. Nunc sumo, mentem Pauli hanc esse:

[1]) Cf. BERNHARD. p. 128 sqq. MATTHIAE. p. 1000 sqq.

postquam vero omnibus suis, quos indicavi, sectatoribus apparuerat.

Multo plus negotii facessunt interiecta *ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι*. Hodie quidem non amplius agitur quaestio, an pro Articulo *τῷ* scribendum sit *τῳ*, quod ex Atticorum usu vim habeat Pronominis *τινι* [1]). Recentiores enim Interpretes de eo inter se consentiunt, in libris Novi Testamenti huius usus, qualiscunque sit, frustra quaeri exempla. Nullius quoque numeri est tralaticium illud, quod nostra memoria repetiit GURLITTUS, PAULUM aliosque Novi Testamenti scriptores Articulo pro Pronomine *τις* usos esse, ex imitatione Hebraeorum, qui definito ה ita usi sint. Utroque enim nihil est falsius. Ergo sequendi sine dubio sunt RÜCKERTUS aliique recentiores Interpretes, qui cum BENGELIO Articulo *τῷ* vim suam vindicant [2]). An subiectum *εἰ*, ut idem ille monet BENGELIUS, inserviat ad notionem vocabuli *ὥσπερ* mitigandam, mihi dubium est: hoc satis constat, Apostolum se tantum cum eo comparare, quod insignit appellatione *τοῦ ἐκτρώματος*. Quid vero hac appellatione sibi voluerit, ab antiquo magna quaestio est [3]). OECUMENIUM inter duas vocabuli illius interpretationes ancipitem iam haesisse, docent haec eius verba: *Ἔστι δὲ ἔκτρωμα, ἤγουν ἐξάμβλωμα καὶ ἐμβρωθρίδιον*

---

[1]) Sic antea Viri Graves iudicarunt: ALBERT. *Observ. Philol. in Sacr. N. T. libros* et VALCKEN. *select. e schol.* ad h. l. HEMSTERH. ad LUCIAN. Tom. I. p. 179 REITZ. ERNEST. ad XENOPH. *Mem. Socr.* Lib. II. cap. 2. § 12 et ad CALLIM. *Epigr.* XXX. SEGARIUS ad CLEM. *Alex.* libr. *quis dives salvetur.* p. 416, 417. KUEHNIUS ad AELIANI *Var. Hist.* Lib. I. cap. 25, alii.

[2]) Cf. MIDDLETON, *The Doctrine of the Greek Article.* Ed. ROSE. p. 335 sqq.

[3]) De Quaestione, an vocabulum *ἔκτρωμα* minus Graecum sit, vide LOBECKIUM ad PHRYNICHI *Eclogas.* p. 208 sqq et scriptores ibi citatos.

(l. ἀμβλωθρίδιον), ἤγουν τὸ ἀτελὲς ἔμβρυον, τὸ ἄμορφον. Hoc illi praetulit THEOPHYLACTUS scribendo: Ἔκτρωμα δὲ λέγεται κυρίως τὸ ἀτελεσφόρητον ἔμβρυον, ὃ ἀποβάλλεται ἡ γυνή. Alterum placuit THEODORETO, ut ex hac eius intelligimus interpretatione: Ἀμβλωθριδίῳ ἑαυτὸν ἀπεικάζει ἐμβρίῳ, ὃ τῷ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἐγκατείλεκται καταλόγῳ. Recte vero THEOPHYLACTUS (non OECUMENIUS, ut memoriae lapsu notavit MEIERUS) reprehendit quosdam, qui vocabulum ἔκτρωμα interpretati iam erant τὸ ὕστερον γέννημα. Quae tamen reprehensio quum ex oratione contexta, non ex loquendi usu petita sit, minus mirandum est, postea, etiam recentiori aetate fuisse, qui hanc interpretationem commendarent. Ita HEIDENREICHIUS, se non intelligere monens, quomodo vulgaris sententia hunc in locum quadret, PAULUM se comparantem fecit cum *prole postuma* seu *infante postremo loco nato*. SCHULTHESSIUS data opera id egit, ut probaret, hanc mentem ei tribuendam esse [1]). Sed interpretationem illam praeter alios FRITZSCHIUS gravi argumentatione refutavit [2]). Qui constantem apud veteres meminerit loquendi usum, nihil aliud scribet quam *abortivum* [3]). Hoc vero quum GERDESIUS et SEMLERUS explicari iubebant ex SUETONII narratione, vulgus AUGUSTI tempore senatores indignissimos et post necem Caesaris per gratiam et praemium allectos *Abortivos* vocasse, latuit eos annotatio CLERICI, librarios SUETONIUM corrupisse

---

[1]) *Exegetische Miscellen* in libro, cui titulus *Analekten für das Studium der Exeg. und System. Theologie, herausgegeb. von* KEIL *und* TZSCHIRNER. Tom. II. part. I. p. 212 sqq.

[2]) *De nonnull. poster. Pauli ad Corinth. Epist. locis.* Diss. I. p. 60 sqq.

[3]) Cff. STEPHANI *Thes.* v. ἔκτρωμα et WETSTEN. ad h. l.

et *Abortivos* pro *Orcinos* vel *Orcivos* edidisse, uti iam docuisset CASAUBONUS. Immo conferendi sunt *Interpretes Alexandrini Num.* XII: 12. *Iob.* III: 16. *Eccles.* VI: 3, item AQUILA *Psalm.* LVII (LVIII): 9. His autem in locis vocabulo ἔκτρωμα non denotatur *foetus* ante tempus natura constitutum a matre editus, sed *post primam formationem utero eiectus, massa,* ut scripsit LIGHTFOOTUS [1]) *informis vel deformis.* Iam vero, quum nihil probabilius sit, quam PAULUM eandem vocabulo illi tribuisse notionem, recte BOSVELDIUS, HAASIUS [2]), MEBIUS, scribendo *eene misdragt,* correxerunt interpretationem veterem *een ontijdig geborene,* quam PALMIUS retinuit. Atque auctorem hoc in mente habuisse testatur oratio contexta. Quam maxime enim se commendat sententia virorum doctorum, quos etiam secuti sunt FRITZSCHIUS, RÜCKERTUS, MEIIERUS, WETTIUS, eum se *partum* vocasse *abortivum,* quippe *omnium Apostolorum infimum et Apostoli munere indignum,* vel potius *inferiorem.* Ergo hoc sibi volens PAULUS scripsit: *Sicuti foetui* (Apostolorum) *abortivo, apparuit etiam mihi.* Vim tamen comparationis non assequor, nisi auctor ea significet, se ceteris omnibus hactenus inferiorem esse, ut IESUM *non viderit oculis corporis.* Et sane PAULUM, neque in itinere suo versus *Damascum,* neque alibi IESUM oculis corporeis vidisse legimus, uti ante KRAUSIUM, RÜCKERTUM aliosque iam bene monuit CALVINUS. Ultro quidem largior, verbo ὤφθη eandem notionem, ac vs. 5, 6, 7, hoc loco tribuendam esse. Ergo hîc etiam exponatur: *conspiciendum se praebuit.* Atqui tale quid haud secus accommodatum est, si quis signa videt

---

[1]) *Hor. Hebr.* ad h. l.

[2]) DE HAAS, *over het XV Hoofdst. van Paulus eersten Brief aan de Korinthers.* p. 24.

praesentiae alicuius, quam si eum ipsis videt oculis. Cff. *Exod.* III: 2. 1 *Macc.* IX: 27. Insolentius est, quod exstat in *Test.* XII *Patriarch.* *καὶ οὐκ ἤθελον, οὔτε δι' ὀφθαλμῶν, οὔτε δι' ἀκοῆς ἰδεῖν τὸν Ἰωσήφ.*

Vers. 9.

Hoc in vs. et sequenti PAULUS excursum facit ad explicanda proxime praecedentia, ut post alios bene monet WETTIUS. Sine causa GRIESBACHIUS hanc eius orationem posuit in Parenthesi. Ut enim illa arcte cohaeret cum superioribus, ita ad vs. 11 intelligendum non opus est, ut eum connectamus cum vs. 8. Recte igitur LACHMANNUS et TISCHENDORFIUS Parentheseos notas sustulerunt, quod etiam factum vellem a VATERO, SCHOLZIO, GOESCHENIO.

Orationem sic incipiens: *ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν Ἀποστόλων,* dicere vult PAULUS: *Ego enim (non alius quis) infimus sum Apostolorum.* Similiter Adiectivum *ἐλάχιστος* exstat *Matth.* II: 6. XXV: 40, 45, alibi. Modestia autem animi, priscae ferocitatis sibi conscii, facit, ut Apostolus se ipse deprimat. Eodem modo affectus, *Eph.* III: 8, se *τὸν ἐλαχιστότερον πάντων ἁγίων* appellavit. Et eiusdem generis est illud: *ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ,* 1 *Tim.* I: 15. Sic vero loci huiusmodi comparati sunt, ut lectori id proponant, quod secundum mentem auctoris verum est, secundum Historiam et reapse non item.

Quae proxime sequuntur: *ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι Ἀπόστολος,* causam enarrant, cur PAULUS se Apostolorum infimum habuerit. Quod RÜCKERTUS coniecit, Pronomen *ὅς* hîc inservire ad confirmandam sententiam proxime praecedentem, MEIJERUS, WETTIUS et

OSIANDER probarunt. Ego iam multos ante annos provocavi ad 1 *Cor.* X: 13. 2 *Thess.* III: 3 [1]). Ergo hoc loco sine scrupulo interpretor: *quippe qui non sum idoneus.* Adiectivo enim ἱκανός *idoneus* seu *qui satis valet ad aliquid faciendum* [2]) significatur, non *dignus*, ut scripsit *Vulgatus Latinus*, cuius tamen vestigiis institisse GROTIUM multosque alios, nuper etiam FLATTUM et RÜCKERTUM, non est sane, quod valde mirer. Nam ut notiones vocabulorum ἱκανός et ἄξιος affines sunt, ita primo adspectu illud pro hoc positum esse videtur *Matth.* III: 11. *Marc.* I: 7. *Luc.* III: 16, ubi legimus: οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι vel simile, pro quo *Ioann.* I: 27 exstat: οὗ [ἐγὼ] οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. Sed utriusqne notionem reapse inter se differre, varii, etiam in Novo Testamento, docent loci, in quibus alterum (ἱκανός) legitur, alterum vero (ἄξιος) legi nequit, uti 1 *Cor.* XI: 30. 2 *Cor.* II: 6, 16. III: 5. 2 *Tim.* II: 2. Quum autem in aliis PAULI scriptis vocabulum ἱκανός non exstet, probari certe non potest, hunc illud pro affini ἄξιος substituisse. IOANNES vero Baptista vocabulo usus esse videtur, non dissimili Syri ܫܘܐ, quod in Graecum ἱκανός haud secus converti poterat, quam in ἄξιος [3]), quamvis hoc *dignum* significat, *cui provincia deferatur*, illud *parem eius administrationi.* Itaque Apostoli mentem fuisse puto: *quippe qui impar sum titulo Apostoli gerendo.* Quam interpretationem non favere sententiae, recentiori memoria a KRAUSIO,

---

[1]) *Annot. in loc. nonnull. N. T.* p. 220.

[2]) Cf. ASTIUS, *Lex. Plat.* Tom. II. p. 95, ubi exemplorum praebetur copia.

[3]) *Syrus* Vetus hoc vocabulo aeque *Matth.* III: 11 locisque similibus et 2 *Cor.* II: 16, usus est atque *Ioann.* I. 27 et alibi.

FLATTO, HEIDENREICHIO receptae, olim Viris Doctis fere communi, verbum καλεῖσθαι in scriptis veterum saepe pro εἶναι positum esse, nemo prudens stomachabitur. Nam ut linguarum docet Analogia, hanc verborum permutationem temere confictam esse, sic verbum καλεῖν aliam quam *vocandi* vel *appellandi* notionem respuere, ipsi illi, quos excitant, testantur loci, uti *Matth.* V: 9, 19. XXI: 13. 1 *Ioann.* III. 1, dummodo diligenter lustrati sint [1]).

Postrema huius versus: διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, sine dubio explicanda sunt: *Propterea quod homines insectatus sum Deo per* CHRISTUM *consecratos.* Minus recte notionem *coetus* a BRETSCHNEIDERO aliisque urgeri, ex eo iam apparet, quod PAULUS haud secus mala spectat, quae *Damascenis* CHRISTI sectatoribus inferre voluit, quam quae intulit *Hierosolymitanis.* Similiter autem *sectatores* CHRISTI generatim proponuntur multis in locis, uti Cap. I: 2. X: 32. XI: 22. 2 *Cor.* I: 1, item, *Gal.* I: 3, ubi dicuntur ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, quoniam Divinitus repetendum est, quidquid ad societatem CHRISTI pertinet. Quare homines itidem *Deo* consecrati intelligi debent *Phil.* III: 6 et alibi, tametsi verba τοῦ Θεοῦ expressa non sint. Neque aliud suadet formula αἱ ἐκκλησίαι πᾶσαι τοῦ Χριστοῦ *Rom.* XVI: 16. Deus enim hos nominis sui cultores, uti corpus capiti, CHRISTO subiecisse dicitur, quatenus hunc *regni sui* faciebat *Principem.* Cf. *Eph.* I: 20 sqq. Ergo Genitivus τοῦ Χριστοῦ explicandus est αἱ ἐν Χριστῷ, quod legimus *Gal.* I: 22. Adde 1 *Thess.* II: 14, ubi haec explicatio insigniter confirmatur commemoratione τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

---

1) Cf. WINER. *Gramm.* p. 699, 700.

Vers. 10.

Iam humanis Divina sic PAULUS opponere incipit: *χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμὶ ὅ εἰμι.* GROTIUS, SLICHTINGIUS, BENGELIUS, multi alii eum sibi voluisse putant, *se factum esse Apostolum.* RÜCKERTO iudice, non tantum munus Apostoli sibi demandatum, sed *omnem suam* significavit *virtutem et operam.* Sic vero auctorem iam occupantem facimus, quae infra demum exponuntur. Neque credere possum, eum, si praedicationem muneris Apostolici spectaret, hac tenui usurum fuisse oratione, ut scriberet: *εἰμὶ ὅ εἰμι.* Ita vero studiose scripsisse videtur, ne invidiam excitaret se aequando cum Apostolis, quos ipsos puto, quamvis merita PAULI de nominis Christiani propagatione inter gentes agnoscerent, Apostoli titulum ei tribuere noluisse. Vocabulum *χάρις* quod attinet, frustra GURLITTUS post alios disputavit ad probandum, hîc duplicem eius esse notionem, et quidem ab initio et in media sententia: *beneficii Divini*, ad finem: *vis Divinae.* Nihil aliud, ut clarius apparebit infra, laudatur quam *favoris Divini beneficium.*

Rem igitur Apostolus sic persequitur, ut ostendat, quonam loco et numero favoris Divini beneficium in se collatum habendum sit. Verba eius: *καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ, ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα,* pars negantia sunt, pars aientia. In negantibus nihil miri habet Articulus *ἡ* vocabulo *χάρις* praepositus, quippe infinitum *χάριτι*, quod praecedit, definiens. Sequens formula *ἡ εἰς ἐμὲ* Breviloquentiam continet pro *ἡ εἰς ἐμὲ οὖσα* vel *γενομένη.* Nonnulli veteres ediderunt tantum *εἰς ἐμὲ,* quod causam repetitionis Articuli *ἡ* non assecuti erant. Inservit vero illa ad hoc benefi-

cium ab alio distinguendum, ut PAULI mens sit: *Et illud favoris sui beneficium, quod erga me praestitit.* Nimirum inter ceteros omnes, quotquot IESU facti erant Apostoli, nemo fuit, quin munus illud honorificum acceptum referre deberet favori Divino; nec tamen favore usi sunt tam singulari, ut huic muneri praeficerentur, postquam CHRISTUM oppugnassent. Postrema οὐ κενὴ ἐγενήθη, *non inanis exstitit,* significant, beneficium Dei, quo uteretur, *effectu non caruisse.* Quod quomodo intelligendum sit, auctor nunc explicat sententia aiente. Ad verbum ἐκοπίασα CHRYSOSTOMUS notavit: *Κινδύνους καὶ θανάτους ἔχων εἰπεῖν, τῷ ὀνόματι τοῦ κόπου πάλιν ὑποτέμνεται τὸ εἰρημένον.* PAULUM igitur *aerumnas et miserias* commemorasse putavit, quas CHRISTI causa tolerasset. Sic quoque alii. Sed verbum κοπιάω, quamquam sibi adiunctam habet notionem *aerumnae* et *miseriae,* nusquam tamen Passivum est, ubique Activum, etiam *Matth.* XI: 28. *Ioann.* IV: 6. 1 *Cor.* IV: 12. 1 *Tim.* IV: 10. Hoc autem in loco omnis clamat oratio contexta illud Activum esse. Itaque vertendo reddendum est *laboravi.* Laborem vero, qui *utilitatis fructum* habuerit, significari, res ipsa loquitur. Quare CALVINO aliisque contradicere nolo, qui hoc explicandum esse monent *profeci* vel similiter. HEIIDENREICHIO tamen calculum adiicere vereor, ubi interpretatur: *tam labore et industria, quam rebus magnificis efficiendis superavi ceteros omnes,* verbum κοπιάω utrumque complecti aiens. Multo minus ipsi Verbo aliam notionem quam *laborandi* inesse concedo. Quod concedi non posse docent Cap. XVI: 16. *Gal.* IV: 11. *Phil.* II: 16 aliique loci. Sed per Metonymiam PAULUS hoc loco declarat, *se in regno Divino,* cuius Princeps CHRISTUS est, *propagando profecisse.* Quum autem huic declarationi praemittat: περισσότερον πάντων αὐτῶν, quaestio est,

utrum spectet *singulos*, an *universos*. Hoc vero illi cum MEIIERO, WETTIO, OSIANDRO, quos CRELLIUS aliique iam antecesserunt, praeferri iubet coniunctio vocabulorum *αὐτῶν πάντων*, et ipsa disputandi ratio. Nec vana haec fuit iactatio, siquidem PAULUS in variis imperii Romani regionibus homines ex gentium exterarum superstitione ad CHRISTI communionem adduxit; ceteri Apostoli Iudaeos tantum sectatores CHRISTI fecerunt intra angustos maxime *Palaestinae* fines. Recte igitur scripsit, se cunctos superasse in rebus CHRISTI proferendis.

Sed ne sibi gloriam quaerere censeretur, PAULUS se sic correxit: *Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί.* Quis vero huius orationis sensus sit, Viri Docti inter se disputant. Quaestio iam est, utrum auctor scripserit *ἡ σὺν ἐμοί*, an tantum *σὺν ἐμοί* sine Articulo *ἡ*, quem *Vulgatus Latinus* cum nonnullis Interpretibus librariisque antiquis praetermisit. Et MEIIERO iudice spurius est. Sed uti optimorum testium plerique ei patrocinantur, sic TISCHENDORFIUS eum retinuit, et Codicum discrepantiam WETTIUS tam exigui habuit ponderis, ut ne hanc quidem memoraret. Omissionem sane inde ortam puto, quod alii, qui supra *εἰς ἐμὲ* pro *ἡ εἰς ἐμὲ* edidissent, hîc sibi constantes Articulum etiam delerent; alii eo delendo curare vellent, ne PAULUS, sua opera exclusa, omnia Deo tribuere videretur. Eodem consilio moti, multi ab antiquo Interpretes verba *οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ'* per Ellipsin scripta esse contenderunt pro *οὐκ ἐγὼ δὲ μόνος, ἀλλὰ καί.* Quod quis fortasse mirabitur iam commentum esse AUGUSTINUM, quum notaret: *Non ego autem i. e. non solus, sed gratia Dei mecum. Ac per hoc nec gratia Dei sola, nec ipse solus, sed gratia Dei cum illo.* Nec reapse hinc discesserunt, quotquot interpretabantur: *non tam ego, quam*, vel Apostolum

certe faciebant id, quod ipse praestiterat, operationi Divinae subiicientem, uti recentiori memoria HEIIDENREICHIUS, FLATTUS, RÜCKERTUS, OLSHAUSENIUS, MEIIERUS, WETTIUS. Ellipsin vel Breviloquentiam quod attinet, hanc WINERUS [1]) temere confictam esse probavit. Sed ne illi quidem concedere possum, haud raro, ex Rhetoricorum usu, *negationem absolutam pro relativa positam* esse ad posteriorem sententiae partem ita ante oculos collocandam, ut prior se subducat. Si enim PAULUS ait 1 *Thess.* IV: 8: *ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεόν*, omnino docet, *non hominem sperni*, errori obnoxium, *sed unum Deum*, fallere nescium. Ita IESUS *Matth.* X: 20 discipulos monens: *Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν*, haud dubie spem iis fecit fore, ut, quidquid pro causa CHRISTI loquerentur, *non sibi deberent, sed uni Spiritui Patris coelestis.* Nec declarans ille *Marc.* IX: 37: *Ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με*, aliud quid sibi voluit, quam: qui se accipiat, *non se accipere hominem, sed Deum, cuius legatus sit.* Eodem modo iudicandum puto de *Ioann.* XII: 44 et *Act.* V: 4, quos locos WETTIUS etiam in medium attulit. Quid? quod similiter explicanda sunt verba PAULI 1 *Cor.* I: 17: *Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι*, quae WINERO scrupulum iniecerunt. Recte enim Apostolus sui muneris esse scripsit Euangelii annunciationem, *baptismi administrationem non item*, quippe quae adiutoribus eius demandata fuit [2]). Ceterum mirandum foret,

---

[1]) P. 579 sqq.

[2]) Cff. quae monui in *Jaarboeken voor Wetensch. Theol.* Tom. IV. Part. 2. p. 246, 247. Disputatis nunc adiicio, Apostolos, ubi baptismi administrationem adiutoribus suis demandarent, secutos esse exemplum ipsius IESU, quod propositum est *Ioann.* IV: 2.

si scriptores Novi Testamenti vocabula *οὐκ, ἀλλά* pro *οὐ μόνον, ἀλλὰ καί* posuissent, quoniam haec ipsa *Rom.* V: 3, 11. IX: 10, 24. 2 *Cor.* VII: 7. VIII: 10 alibique usurparunt, ubi idem illud in mente habebant, quod Latine dicitur *non solum, sed etiam.* Ex diverticulo nunc redeamus in viam. PAULO, quod suum est, tribuit REVIUS in VALLAM, ad reprehendendum ERASMUM haec annotans: „si *gratia Dei mecum hoc facit,* ergo *simul ego et gratia Dei,* et falsum erit illud: *οὐκ ἐγώ.* At si verteris, ut oportet, *non ego, sed gratia Dei, quae mecum est,* et textui satisfeceris, et totum gratiae Dei transscripseris." Consentiunt VATABLUS, CALVINUS, BEZA, alii. Praecessit THEOPHYLACTUS monendo: *Καὶ τὸ κοπιάσαι δὲ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτός ἐστιν, οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα.* Sed ab hac parte aeque atque ab altera peccatum est minus recta interpretatione vocabuli *χάρις.* Qui eo enim significari putant, *Deum, quum* PAULUS *feliciter laboraret, id vi sua egisse,* non aliter fieri potest, quin orationi difficultatem pariant. At si eadem ac supra tenetur notio, omnis difficultas tollitur. Nimirum Apostolus *favoris divini beneficio, quo uteretur, id actum esse* dicit, *ut labor suus ex voto succederet.* Itaque non laudavit, quod Deo inerat, sed *quod Deo debebat* [1]). Et hic quidem sensus est, si Articulum *ἡ* delemus, multo magis vero, si, ut probabile esse monui, eum retinemus. Perperam enim HEIIDENREICHIUM formulae *ἡ σὺν ἐμοί* cogitando adiicere Participium *κοπιῶσα* (memoriae lapsu scripsit *κοπιοῦσα*), inde sequitur, quod idem hîc intelligi debet vocabulum, ac supra in formula *ἡ εἰς ἐμέ.* Ergo plena erit sententia, si eam sic constituerimus: *Οὐκ ἐγὼ δὲ* (*ἐκοπίασα*), *ἀλλ'* (*ἐκοπία-*

---

[1]) Cff. quae monui ad *Phil.* I: 7 et docta Disput. MOLLII in *Bijdragen tot bev. der Bijb. uitlegk.* Tom. V. p. 1. p. 139 sqq.

σεν) ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοὶ (οὖσα). Postremum autem illud *οὖσα* propter praecedentia cum CALVINO, BOSVELDIO aliisque interpretari malo *erat*, quam *est*. Iam in memoriam revocetur, verba *σύν τινι εἶναι*, quae proprie denotant *cum aliquo versari* vel *alicuius in communione esse* [1]), hinc ad eum transferri, *qui alicuius partes sequitur*, uti *Act.* XIV: 4, ubi legimus: *Καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς Ἀποστόλοις.* Similiter hoc loco explicanda sunt illa *ἡ σὺν ἐμοί*: *quae partes meas sequebatur* i. e. *quae mihi auxilio erat.* Itaque PAULUS sibi voluisse videtur: *Non mihi accepti referendi sunt maiores illi laboris mei fructus, sed beneficentiae Dei, qui mihi auxilio erat*, vires, nempe, loca, opportunitates, animos benevolos, singularia praesentiae suae indicia mihi dando, quo factum est, ut meo in labore successu prospero uterer. Quod eodem redit atque illa, quae exstant Cap. III: 6. *Hebr.* II: 4, imprimis *Marc.* XVI: 20, quem locum laudavit BENGELIUS.

Vers. 11.

Argumentationem suam pro IESU reditu ex morte in vitam PAULUS hoc versu concludit, ut ipsa iam docet Particula *οὖν*, quae ubique consequentiam significat, nunc temporis, nunc orationis. Nonnulli quidem librarii et interpretes pro ea *δέ* aut *γάρ* substituerunt; sed fraudem iis fecit ignorantia nexus, quem huius loci verba habent cum praecedentibus. Satis certum est, auctorem priori in membro scripsisse: *Εἴτε*

---

[1]) Cf. KÜHNER, *Ausführl. Grammat. der Griech. Sprache.* Tom. II. p. 275, 276.

οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι. Iam multi unum alterumque, quod omissum sit, ex superioribus repetendum esse putarunt. Nihil longius quaesitum et ab usu loquendi magis alienum habeo, quam quod commentus est HEIIDENREICHIUS, orationem sic suppleri iubens: *Εἴτε* (non *Εἶτε*) *οὖν ἐγὼ,* sc. *εὐηγγελισάμην* (non *εὐαγγελισάμην*) *ὑμῖν τὸ εὐαγγέλιον, εἴτε* (non *εἶτε*) *ἐκεῖνοι,* sc. *παρέδωκαν αὐτό.* Neque amplius mihi placet coniectura, aute annos aliquot proposita [1]), orationis hanc faciendam esse structuram: *Κηρύσσομεν οὖν οὕτω, εἴτε ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι.* Nam, uti exempla Traiectionis, quae in medium attuli, dissimilia sunt; ita me latuit causa, cur PAULUS inceperit a verbis: *Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι.* Hanc vero causam assecuti quoque non sunt, quotquot ab antiquo contendebant, eum hîc ad seriem ratiocinationis, vss. 9, 10 interruptam, rediisse, quod nuper MEIIERO quoque visum est. Immo cum digressione, quae ibidem reperitur, verba: *Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι,* uti WETTIUS etiam censet, si mentem eius bene intelligo, arcte cohaerent, ut sic explicanda sint: *Ergo, quum hoc beneficium Dei in me collatum sit, sive ego, seu illi.* Iam cum GROTIO orationi cogitando adiiciendum est *respiciuntur* vel simile quid, ut apud PLATONEM, ubi legimus: *εἴτε οὖν καινὰ, εἴτε παλαιά* [2]). Eodem modo Breviloquentia, ut idem ille aliique monent, tollatur Cap. XIII: 8, item 2 *Cor.* VIII: 23. Praesertim comparari meretur, quod scripsit Apostolus *Phil.* I: 18: *πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται.* Recte iam CHRYSOSTOMUS interpretatus est: *Παρ᾽ οὗ βούλεσθε μαθεῖν,*

---

[1]) *Corrigenda et addenda* ad *Comm. in Ep. ad Phil.* pag. 120, 121.

[2]) *Apol.* Tom. I. p. 27 C.

μάθετε, οὐδὲν διαφέρομεν; et paulo inferius: *Οὐδὲν ἡ τῶν προσώπων ἐποίει διαφορὰ, τῶν ἀξιομάτων ἴσων ὄντων.* Dicere voluit PAULUS: *Eodem igitur res redit, sive mei ratio habetur, sive illorum,* nempe *Apostolorum,* qui vs. 9 memorati sunt. Se autem illis praeposuit, quoniam suum ministerium cum aliorum ministerio comparaverat. Hoc vero ab iis negligitur, qui BEZAE assentiuntur, Particulas *εἴτε, εἴτε* pro *καί, καί* positas esse.

Alterum huius versus membrum: *οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε* fere nihil continet, quod molestiam creare possit. Verbum *κηρύσσομεν,* ut CHRYSOSTOMUS aliique Patres iam monuerunt, omnem cogitationem eius amovet, quod occultum et clandestinum est. Ergo PAULUS dicere vult: *Palam et publice annunciamus, Christum ex morte in vitam redisse.* Postremum enim illud inesse vocabulo *οὕτω,* ex vs. sequenti luculenter apparet. Quemadmodum autem auctor Praesenti id denotavit, quod ipse aliique Apostoli per totam vitam agebant, sic studiose ei subiunxit Aoristum *ἐπιστεύσατε,* ut, aeque ac vs. 2, memoriam renovaret illius temporis, quo *Corinthii* Euangelio praebuissent aures, nondum ab eo aversas. *Crediderant* igitur, CHRISTUM *ex morte in vitam redisse, atque hoc etiamnum credebant.*

Vers. 12.

Probato IESU reditu ex morte in vitam, hinc PAULUS argumentum cepit adversus eos disputandi, quibus doctrina, mortuos in vitam redire, in dubium vocanda vel neganda videbatur. Disputationem autem ingressus est ostendendo, huiusmodi homines sibi

ipsos contradicere. Verba eius sunt: *Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν.* In priori huius orationis membro eadem reperitur dicendi forma ac *Marc.* XII: 34. *Ioann.* XI: 31. 1 *Cor.* I: 26, quos locos notavi ad vs. 1, 2. Ergo vocabulum *Χριστὸς*, quod Verbo *κηρύσσεται*, utpote primarium, praepositum est, explicatur sequentibus: *ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται.* Per Breviloquentiam autem praetermissa esse, quae verbo illi cogitando addenda sint, quisque sua sponte intelligit. Nec dubitandum est, quin PAULUS sibi voluerit: *si vero* CHRISTUS *a nobis, quibus fidem habetis, palam et publice annunciatur, nempe, eum ex mortuis suscitatum esse.* Hanc vero Protasin Apodosis excipit multo difficilior.

Et primum quidem quaestio est, quid significet formula *ἀνάστασις νεκρῶν*, cuius variae interpretationes in Introitu commemoratae sunt [1]). Quod autem ibi verbo notavi, eam neque *animum*, neque *corpus*, multo minus *carnem*, sed *hominem* spectare, sine magno negotio probabitur. Tota enim haec PAULI disputatio nobis tam evidenter, *hominem*, ex morte in vitam rediturum, proponit, ut nullus amplius disceptationi locus pateat. Scrupulum, quem fortasse vs. 35 sqq. lectori iniiciunt, spero fore, ut infra ex animo evellam. Iam in priori huius vs. membro Apostolus, quum scriberet *Χριστὸς ἐγήγερται*, *toti* CHRISTO, non animo, aut corpori eius, reditum in vitam tribuit. Eodem ducit for-

---

[1]) Huius loci non est commemorare, quae KNAPPIUS aliique de variis monuerunt notionibus, quas vocabulum *ἀνάστασις* in libris habet Graecorum. Sed huic disputationi valde accommodatum est, quod legitur apud AESCHYLUM, *Eumenid.* vs. 644, 645:

Ἀνδρὸς δ' ἐπειδὰν αἷμ' ἀνασπάσῃ κόνις,
Ἅπαξ θανόντος οὔτις ἐστ' ἀνάστασις.

Cf. SCHÜTZ, *Comment.* Vol. III. p. 211.

mula *ἀνάστασις δικαίων τε καὶ ἀδίκων Act.* XXIV: 15, quacum usitatior illa *ἀνάστασις νεκρῶν* vs. 21 permutatur. Neque hinc deflexit PAULUS *Phil.* III: 11, *τὴν ἐξανάστασιν* adiunctis *τὴν ἐκ νεκρῶν* ab alia qualicunque distinguens. Hoc ipsum etiam in mente habuit, quum 1 *Thess.* IV: 16 scribebat *οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται* mortuisque vs. 17 *τοὺς ζῶντας* opponebat. Cur vero longus sim? Nusquam scriptores Novi Testamenti, si mirificam narrationem *Matth.* XXVII: 52, 53 excipimus, alius reditus in vitam mentionem faciunt, quam *totius hominis.* Quid? quod hanc unam *totius hominis immortalitatem* IESUS perspicue docuit in disputatione sua cum Sadducaeis *Matth.* XXII: 29 sqq. *Marc.* XII: 24 sqq. *Luc.* XX: 34 sqq. Uti enim ABRAHAMUS, ISAäCUS et IACOBUS ibi *τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν iam participes facti esse Deoque vivere* dicuntur, sic *οἱ νεκροί*, quatenus non amplius mori possunt, vocantur *τῆς ἀναστάσεως υἱοί* et *cum Angelis comparantur in coelo versantibus.* Sed *Ioann.* V: 28, 29 *πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις*, qui, voce Filii hominis audita, egredientur ad *ἀνάστασιν ζωῆς* et *ἀνάστασιν κρίσεως*, *homines* quoque, non corpora vel animi, sunt, etiamsi verum sit, quod vulgo sumitur, *communem mortuorum egressum ex sepulchris* hîc proponi [1]). Et similiter *Ioann.* XI: 23, 24, 25 vocabulum *ἀνάστασις* et verbum *ἀνίστημι* usurpantur, non ad corpus vel animum, sed ad LAZARUM et quemcunque CHRISTI *sectatorem* denotandum, qui ex morte in vitam rediturus sit, quemadmodum vs. 31 MARIA proprie *ἀναστῆναι* dicitur [2]).

---

[1]) Cff. disputata in *Introitu.* p. 8, 9.

[2]) Strenue nuper hanc interpretationem tuiti sunt BRIëTIUS, SONIUS SWAAGMAN et VAN OORDT, l. l. c. c. Cff. PALMIUS ad h. l. SCHOLTEN. *Iaarboeken.* Tom. VI. Pars. 3. p. 445 sqq. IENTINKIUS l. c.

Nec tamen PAULUS formula *ἀνάστασις νεκρῶν* generatim *hominis immortalitatem*, sed sigillatim *beatum sectatorum* CHRISTI *reditum in vitam* denotavit. Argumento nobis sunt vs. 14, 17—19, 21, 22, 36 sqq. 42, 43, 44, 49 sqq. in quibus infra videbimus, hanc *ἀνάστασιν* talem praedicari, ut in solos quadret CHRISTI sectatores, beatitatem melioris vitae consecuturos. Similiter beatitas illa aliis in locis per excellentiam *ἀνάστασις* vocatur, uti *Matth.* XXII: 30 sqq. *Marc.* XII: 24 sqq. *Luc.* XX: 34 sqq. *Ioann.* XI: 25 coll. VI: 39, 40, 44, 54. Haud scio quoque, an haec notio lateat in 2 *Tim.* II: 18. *Hebr.* VI: 2. Sed eius usus aperte probatur *Luc.* XIV: 14, ubi legimus: *Ἀνταποδοθήσεταί σοι ἐν τῇ αναστάσει τῶν δικαίων;* item *Hebr.* XI: 35, ubi *κρείττων ἀνάστασις* distinguitur a mera mortuorum revocatione in vitam. Huc etiam spectant formulae *ἡ ἀνάστασις ἡ ἐκ νεκρῶν* *Luc.* XX: 35. *Act.* IV: 2 et *ἡ ἐξανάστασις ἡ ἐκ νεκρῶν* *Phil.* III: 11, quae aliter explicari nequeunt, quam *reditus in vitam mortuis sibi relictis;* quemadmodum IESUS in vitam rediisse dicitur *Luc.* XXIV: 46. *Ioann.* XX: 9. *Act.* X: 41. XVII: 3. 1 *Pet.* I: 3, et ABRAHAMUS *Luc.* XVI: 31 divitem illum repellit verbo: *οὐδ' ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται,* quibus locis secum mutuo comparandis MULLERUS [1]) et WEIZELIUS [2]) vidissent, se vim Praepositionis *ἐκ* propterea, quod alibi sine ea legitur *ἀνάστασις νεκρῶν,* temere negare. Nusquam autem, si excipimus *Ioann.* V: 28, 29, *ἡ ἀνάστασις* ad improbos refertur, nisi *Act.* XXIV: 15, quo in loco, si vocabulum *νεκρῶν*

Eandem sententiam professus est PAREAU, *Hermeneutica Cod. Sacr.* p. 160, item BAUR l. c. p. 605.

[1]) *Stud u. Krit.* p. 748.

[2]) Ibid. p. 908. sqq.

ex oratione expellimus, PAULUS dicens inducitur: *ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι δικαίων τε καὶ ἀδίκων.* Sed ubi verba *ἀνάστασις, ἀναστῆναι* et *ἀνίστασθαι* in eius Epistolis exstant, *beneficium* significant *probis sperandum.* Sic etiam 1 *Thess.* IV: 16 legimus: *οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον.* Quae quum ita sint, non dubito hîc etiam formulam *ἀνάστασις νεκρῶν* explicare *beatus sectatorum* CHRISTI *reditus in vitam* [1]).

Iam sequitur, ut videamus, quomodo sumenda sint verba *οὐκ ἔστιν.* Vulgo Interpretes ea explicarunt: *esse non potest.* Quod multis defendere conatus est BOSVELDIUS, quocum consentiunt STORRIUS [2]), KNAPPIUS, alii. Praecessit iam THEODORETUS ad vs. 13 annotando: *Εἰ γὰρ τοῦτο οὐ δυνατὸν, οὐδὲ ἐκεῖνο γεγένηται.* Eodem reapse redit interpretatio MEIIERI et WETTII: *nihil est.* Et sane verba *οὐκ ἔστιν* ita explicari nequeunt, ut cogitatio eius, quod *ἀδύνατον* est, secludatur. Sed vel sic tamen nihil impedit, quominus Latine scribamus *non est,* uti *Rom.* XIII: 1. *Eph.* VI: 9 al. Nequidquam vero hoc Praesens urgetur ad commendandam opinionem, PAULUM hoc in Capite reditum in vitam proponere, *qui mortem continuo sequatur.* Neque argumentum alicuius ponderis in eo cernitur, quod infra frequens Praesentis usus est, ut vs. 15, 16, 29, 32, 35 cet. Exstant enim vs. 22 sqq. 46 sqq. 51 sqq. quae hanc sententiam auctori tribuere vetent, nisi eum facere velimus eadem in disputatione sibi aperte contradicentem [3]). Praeterea verba

---

[1]) Ita vocabulum *ἀνάστασις* iam intellexerunt POLYCARPUS vel quisquis auctor est *Epist. ad Phil.* Cap. 2, 5, aliique veteres. Ceterum cf. MULLERUS l. c.

[2]) L. c. vol. II. p. 333, 334.

[3]) Cff. quae monui in *Introitu.* p. 8.

παραδιδῷ vs. 24 et *καταργεῖται* vs. 26 ita explicari nequeunt, ut partibus illis faveant. Sed haec ipsa verba nobis ostendunt, aliam esse causam, cur PAULUS, et infra Praesenti usus sit, et hoc loco scripserit *οὐκ ἔστιν*. Nimirum id, quod *certo futurum* est, ab eo ante oculos lectorum ponitur, quippe ex decreto Divino, vel doctrina constituta sequens [1]). Ergo verbis: *ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν* negatur, ex Divino decreto vel ex doctrina constituta sequi, ut sectatores CHRISTI beatus maneat in vitam reditus. Similiter interpretanda est formula *μὴ εἶναι ἀνάστασιν Matth.* XXII: 23. *Luc.* XX: 27. *Act.* XXIII: 8. Ceterum recte monuerunt BOSVELDIUS aliique, a PAULO non profectum esse *ἀνάστασις τῶν νεκρῶν* (sermone vernaculo *van de dooden*), sed *νεκρῶν* (*van dooden*), quod meae magis quam vulgari favet sententiae.

Quid sibi velint verba *πῶς λέγουσι*, a quibus hoc membrum posterius incipit, dictu facilius est. Breviloquentia est vitae communis, sic explicanda: *Quid est, quod dicant*, vel *quomodo tandem fieri potest, ut dicant.* Ita Particulam *πῶς* usurpatam esse *Gal.* II: 14, recte monuit RÜCKERTUS. Alii provocarunt ad *Matth.* XXII: 43. Sed multi in PAULI aliorumque scriptis sunt loci similes. Cff. *Ioann.* VII: 15. *Act.* II: 8. 1 *Cor.* XIV: 16, item *Rom.* VI: 2 aliique a MEIJERO et WETTIO allati. Illi autem *τινὲς ἐν ὑμῖν*, quos memorat Apostolus, homines fuerunt, ex Graecorum societate profecti, ut supra [2]) me monere memini. Coniectura autem illos non a PAULO ad CHRISTI communionem perductos esse, sed se ipsos, post Apostoli abitum,

---

[1]) Exempla praebent WINER. p. 307, 308. BERNHARD. p. 371, 372. KUHNER. Tom. II. p. 65, 66.

[2]) *Introit.* p. 6, 7.

sectatoribus eius adiunxisse, an eo commendetur, quod scripsit *τινὲς ἐν ὑμῖν, quidam in vobis,* non vero *τινὲς ὑμῶν,* aliis iudicandum relinquo.

Vers. 13.

Iam positis duobus, adversa fronte pugnantibus, oratio regreditur ad explicandum, quomodo alterum altero evertatur. Bene OECUMENIUS: *Ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὴν ἔσται καὶ καθολικὴ ἀνάστασις, ἐκ τοῦ ἐναντίου κατασκευάζει αὐτό.* Ipsa autem PAULI verba nihil habent difficultatis. Nam Particulam *οὐδέ* plus quam simplicem *οὐ* denotare, manifesta et confessa res est. Graeca haud dubie reddenda sunt: *Si autem nullus mortuorum est in vitam reditus, ne* CHRISTUS *quidem revocatus est in vitam.* Eodem modo Particulam *οὐδέ* accipere debemus vs. 16. *Rom.* IV: 15. 1 *Cor.* V: 1, alibi [1]). Quaestio tantum est, quibusnam principiis haec ratiocinatio nitatur. Regulam *sublato genere tollitur etiam species,* quam GROTIUS memoravit, ad hanc orationem applicare non possumus, nisi sumamus, CHRISTUM eiusdem naturae fuisse ac sectatores eius. At hoc sumto, sic se habet argumentatio: *Si autem nullus in homines cadit reditus ex morte in vitam, sequitur, ne* CHRISTUM *quidem, quippe ipsum hominem, ex morte in vitam rediisse.* Nec huius argumentationis enervatur probitas disputatione RÜCKERTI, CHRISTUM, secundum PAULI doctrinam, non merum fuisse hominem, sed naturam homine superiorem. Ut enim huiusmodi na-

---

[1]) Cf. HARTUNG, *Lehre von den Partikeln.* Tom. I. p. 211, 212.

tura, quum morti obnoxia non sit, in vitam etiam redire nequit; sic Apostolum aliam CHRISTI rationem non habuisse quam hominis, et ex vs. 21, et ex tota oratione contexta perspicue apparet. Recte igitur MEIIERUS interpretationem supra propositam defendit. Minus recte WETTIUS ait, CHRISTUM, vitiositatis expertem, morti obnoxium non fuisse ideoque ex eius reditu in vitam cogi non posse, homines, peccandi labe adstrictos, reviviscere. Quisque enim intelligit, perinde hîc esse, quantum inter CHRISTUM intersit culpa vacuum, et homines seu sectatores eius culpa oneratos, sed unam agi quaestionem, an reviviscat homo Christianus, quisquis moriatur. Nihil quoque agere videtur Vir Doctus, ubi PAULO hanc conclusionem tribuit, ex eo, quod CHRISTUS revixit, necessario sequi mortuorum reditum in vitam, quippe *qui illinc initia ceperit*. Haud quidem ignoro, hanc similemve interpretationem iam CHRYSOSTOMO, THEOPHYLACTO aliisque, etiam recentioris memoriae, uti OSIANDRO, placuisse. Sed ea, nisi egregie fallor, et nihil habet in circumiacentibus, quibus se tueatur, et praemature occupat id, quod demum vs. 20 proponitur, quae etiam sententia est MEIIERI.

Vers. 14.

Nunc PAULUS, a conclusione sententiae praecedentis sic incipiens: *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται,* ex opinione, CHRISTUM in vitam revocatum non esse, duo sequi docet aeque miserabilia. Alterum est, secundum Editionem Receptam: *κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν;* sed, Particula *καὶ* orationi inserta, GRIESBACHIUS edidit: *κενὸν ἄρα καὶ* cet. Quod, antiquorum librorum

auctoritati cedentes, etiam probarunt SCHOLZIUS, TISCHENDORFIUS aliique. Nec hanc recipere equidem vereor Particulam, quippe quae a multis omissa esse videtur, quoniam eam supervacaneam habebant. Adiectivum κενόν MOSHEMIUS, ROSENMULLERUS [1]) aliique interpretantur *falsum*. Sed primum hoc in Capite, ut docent vss. 10 et 58, illud usurpatur ad denotandum id quod *vanum* est. Deinde frustra ad vindicandam ei notionem *falsi* alii excitantur loci, uti *Act.* IV: 25. *Eph.* V: 6. *Col.* II: 8, quos BRETSCHNEIDERUS attulit. Tum haud scio, an vs. 17 vocabulum ματαία nobis indicet, affine κενόν hoc loco significare *vanum*. Et id, quod *falsum* est, auctor demum vs. 15 proponit, ubi, si hîc iam scribimus *falsum*, gradatio tollitur vel imminuitur. Sed KNAPPIO quoque, hoc Adiectivum interpretanti *inutile*, obtemperandum non esse, post KRAUSIUM et FLATTUM docuit A. F. MULLERUS [2]). Ergo alterum, quod ex eo, CHRISTUM in vitam non revocatum esse, sequitur, sic Apostolus affert: *Itaque sine ullo argumento* (*fundamento*) *etiam est, quod a nobis annunciatur*. Nam Particula ἄρα, quamvis saepe in oratione exstat, ubi *necopinati quid* proponitur, ipsa tamen *hoc necopinatum* non denotat, sed tantum Latino *itaque* vel simili respondet, ut recte WETTIUS monuit, et ipse MEIIERUS nuperrime vidit. Cff. *Rom.* VII: 21. VIII: 1. 1 *Cor.* VII: 14. *Gal.* III: 7, quibus in locis aliud vocabulum eam praecedit. Particula autem καὶ, *etiam*, quam PAULO restituimus, explicanda videtur *praeterquam quod* CHRISTUS *in vitam non revocatus est*. Una vero restat quaestio, quomodo illud: *quod a nobis annunciatur*, intelligendum sit. Formula nempe

---

[1]) *Scholia in N. T.* Ed. IV. ad h. l.

[2]) *Diss. Exeget. de loco* PAULI 1 *Cor.* XV: 12—19. p. 8.

τὸ κήρυγμα in scriptis Novi Testamenti sic usurpari solet, ut comprehendat omnia, quae Apostoli cum Iudaeis gentibusque exteris communicarunt, uti 1 *Cor.* I: 21. II: 4, alibi. Praecipua eorum pars cernebatur in rebus CHRISTI, quae ab illo tempore, quo sacris initiabatur a IOANNE, evenerant, donec in coelos susciperetur. Cff. *Act.* I: 21, 22. X: 36 sqq. KRAUSIUS autem, HEIIDENREICHIUS aliique notionem vocabuli *κήρυγμα* ita restringendam esse monuerunt, ut nihil amplius intelligatur quam *annunciatio reditus* CHRISTI *in vitam.* Quod PELAGIO iam placuisse, ex his cogimus eius verbis: „Ergo et nos sine causa haec praedicavimus, si vere non resurrexit, et vos in illum frustra credidistis." Et primo adspectu huic interpretationi fidem facit comparatio verbi *κηρύσσειν* vs. 11, 12. Nec verum est, quod nonnulli dicunt, ridiculam ea ratiocinationem PAULO affingi. Longe aliud enim est scribere: *Si* CHRISTUS *in vitam non rediit, sequitur, illum in vitam non rediisse;* longe aliud vero: *Si* CHRISTUS *in vitam non rediit, sequitur, nos Apostolos eius palam et publice annunciare, quod sine ullo argumento est.* Sed hac restrictiore notione vocabuli *κήρυγμα* vulgari et latissime patenti praeferenda orationi et gradatio adimitur, et languor iniicitur. Deinde verbis vs. 12 involutum est quidquid ad Euangelii annunciationem pertinet. Tum sequens argumentatio vs. 15 indicio esse videtur, ipsam doctrinam reditus mortuorum in vitam supra non attingi. Consentio igitur cum plerisque Interpretibus, etiam RÜCKERTO, MEIIERO, WETTIO, OSIANDRO, hanc PAULI mentem esse: *Si vero* CHRISTUS *ex morte non revocatus est in vitam, sequitur, vanam etiam esse nostram Euangelii annunciationem.*

Itaque obscurum non est, quid auctor sibi voluerit, quum alteri difficultati hanc alteram subiiceret: *κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν.* Si enim vocabulo *κήρυγμα*

notio vulgaris tribuenda est, idem sibi postulat vocabulum πίστις. Atque hanc interpretationem commendant vss. 2 et 17. Ergo sensus huius membri est: *sequitur vero, vanam etiam esse fidem, quam Euangelio habetis.* Particulam δέ, quam TISCHENDORFIUS antea cum LACHMANNO ex oratione expunxerat, nuper ei haud sine causa restituit.

Vers. 15.

Surgit oratio tertium commemorans, quod sequitur, si CHRISTUS in vitam non revocatus est. Quare LACHMANNUS et TISCHENDORFIUS, quibuscum consentit MEIIERUS, distinctionem Editionis Receptae haud temere correxerunt *puncto*, quod inter hunc versum et praecedentem interpositum est, in *comma* mutando. Malim tamen, auctore TISCHENDORFIO in Editione posteriori, *colon* pro eo substituere, quoniam prima conclusio: *κενὸν ἄρα καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν* cum altera: *κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν* arctius cohaeret, quam haec cum tertia: *Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ.* Non intelligo autem, cur WETTIUS scribere potuerit, tertium illud niti sequentibus: *ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν* etc. quemadmodum utrumque *κενὸν — πίστις ὑμῶν* nitatur praecedentibus. Sequentia enim illa non incipiunt a Particula conditionali *εἰ*, nec verba *εὑρισκόμεθα δὲ* cet. sensum praebent tolerabilem, nisi ad Apodosin, a Protasi: *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται* pendentem, referuntur. Iis vero huc relatis, nemo dubitare poterit, quin optime cohaereat oratio. Libri veteres, qui a receptis *δὲ καὶ* vario modo discedunt, prudentem iudicem non movebunt ad mutationem faciendam. Nec tralaticium illud,

verbum εὑρίσκεσθαι in Graecorum scriptis saepe pro εἶναι positum esse, quod olim, praeter alios, effecisse videbatur GATAKERUS [1]), et, recentiori memoria, KRAUSIUS et FLATTUS repetierunt, hodie quis paulo intelligentior probabit. Ubique locorum alterum (εἶναι) *rei naturam* vel *conditionem* denotat, alterum (εὑρίσκεσθαι) *illud, quod de ea compertum est* vel *cognoscitur* [2]). Hîc autem a PAULO de industria scriptum est εὑρισκόμεθα, ut *Corinthios* doceret, quam clare Apostolorum culpa, si CHRISTUS non rediisset in vitam, omnium in oculos incurreret. Formulae ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ notionem deseruisse BILLROTHUM, quum interpretaretur eam: *falsi testes, quos habet Deus,* iam viderunt MEIIERUS et WETTIUS. Sed eam quoque non intellexit HEIIDENREICHIUS, hîc „homines, qui falso se profiterentur legatos divinos, testes resurrectionis CHRISTI, ab ipso Deo ad hoc, quod agerent, negotium vocatos et constitutos" notari contendens. Similiter KNAPPIUS, KRAUSIUS, FLATTUS, alii. Nec rem acu tetigit MULLERUS, inter ψευδεῖς μάρτυρας et ψευδομάρτυρας ita distinguens, ut altero significentur: *qui falsum testimonium dicunt,* altero: *qui mentiuntur se esse testes.* Distinctio enim sic facienda est, ut illud proponat, *quales testes sint,* hoc vero, *quid testes agant.* Rectius iam CALVINUS, hanc formulam dupliciter explicari posse monens: „vel, quod falso Dei nomen praetexuerint mentiendo, vel, quod testificando, quod a Deo acceperant, mendaces deprehendantur," hoc illi praetulit. Atque eodem modo interpretantur RÜCKERTUS, MEIIERUS, WETTIUS. Utique scribendum non esse *homines, qui mentiuntur se testes Dei esse*, sed *homines, qui de Deo*

---

[1]) Ad MARC. ANTON. Lib. IX. Cap. 9.

[2]) Cff. WINERUS. p. 700, 701 et quae disputavi in *Comm.* c. p. 152, 228, 229.

testantur, quod falsum est, docent linguae Analogia, usus loquendi et oratio contexta. Secundum *linguae* enim *Analogiam* Compositorum, quale ψευδομάρτυρ est, discrimen pendet a notione vocabuli, in quod desinunt. Si haec Passiva est, significant illa, *quales homines sint,* si Activa est [1]), *quid homines agant.* Alterum cernitur in ψευδάδελφος, ψευδαπόστολος, ψευδόχριστος, alterum in ψευδηγόρος, ψευδοεπής, ψευδολόγος, etiam in ψευδοδιδάσκαλος et ψευδοκατήγορος, quae exempla WETTIUS attulit. Huic autem distinctioni non obstat notissimum illud ψευδοπροφήτης: hoc enim desinit in vocabulum, cuius Activa notio in Passivam transiit. *Usus loquendi* quis sit, perspicue nobis ostendit *Matth.* XXVI: 60, ubi verba πολλῶν προσελθόντων ψευδομαρτύρων explicanda sunt: *quum multi advenirent, qui falsa testarentur,* a nemine vero explicabuntur: *quum multi advenirent, qui se falso testes esse dicerent.* Quod vetant quoque affinia ψευδομαρτυρία et ψευδομαρτυρεῖν vs. 59. *Marc.* XIV: 56, 57. *Oratio* denique *contexta,* quum sic incipiat: ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, luculenter docet, superiori ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ nihil aliud denotari quam *homines, falsum de Deo testantes,* si CHRISTUS in vitam non rediit. Ergo mens PAULI haec est: *Deprehendimur vero etiam homines esse, Deo affingentes, quod falsum est.*

Hoc autem Apostolus sic explicare incipiens: ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, BEZA interprete, dicere voluit: *Quod de Deo testati sumus.* Atque hanc interpretationem, quae placuit etiam STEPHANO aliisque, nuper WETTIO, ut defenderent RAPHELIUS, PALAIRETUS, MUNTHIUS, ex scriptoribus exteris varios locos congesserunt. Sed nihil aliud probarunt, quam

---

[1]) *Observat. Philol. ex* DIOD. *Sic. coll.* ad h. l.

Praepositionem *κατά* in veterum libris haud raro hanc potestatem habere, ut Latinae *de* convenire videatur; quaestionem, quomodo illa sumenda sit, ubi subiecta est verbo *μαρτυρεῖν*, ut bene iam vidit KNAPPIUS, reliquerunt intactam. Hoc vero perspicue intelligitur ex usu compositi *καταμαρτυρεῖν Matth.* XXVI: 62. XXVII: 13. *Marc.* XIV: 60, ubi vis orationis infringitur, nisi Graeca *σου καταμαρτυροῦσι* interpretamur *adversus te testantur*. Eandem notionem a MATTHAEO, quum Cap. XXVI: 59 scriberet: *ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ*, Praepositioni *κατά* impertitam esse, cogimus ex loco simili *Marc.* XIV: 55: *ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν*, quae verba sine dubio reddenda sunt: *Quaerebant adversus* IESUM *testimonium*, et sic quoque docent, sequentia (vss. 56, 57): *ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ* nihil aliud quam hoc sibi velle: *Falsum testabantur adversus eum.* Neque ulla causa est, cur hinc discrepare censeatur quod legimus in Decalogo *Exod.* XX: 16. *Deut.* V: 18. Immo Praepositionem *κατά* ibi etiam respondere Latinae *adversus*, apparet, nisi fallor, ex comparatione *Deut.* XIX: 15—18, ubi duae formulae: *μαρτυρῆσαι κατὰ ἀνθρώπου* et *ἀντέστη κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ* ita exstant, ut altera inserviat ad alteram explicandam. Quae quum ita sint, sine scrupulo assentior LUTHERO, ESTIO, GROTIO et plerisque interpretibus recentioris memoriae [1]), PAULI mentem esse: *quod testati sumus adversus Deum.* Cum eo autem bene cohaerent sequentia: *ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται*: i. e. *eum suscitasse Christum; quem non suscitavit, si verum quidem est,*

[1]) Audiendos non esse, qui Particulam *κατὰ* cum CALVINO pro *ἀπὸ* positam esse, aut verba *κατὰ Θεοῦ* cum KRAUSIO explicari posse putent *secundum iussum Dei*, non opus est, ut ostendam.

quod contenditur, nullos mortuos suscitari. Vocabulo *Χριστὸν colon* subiiciendum esse, nemo facile negabit. Breviloquentiam autem, convenienter notioni Particularum *εἴπερ ἄρα*, ex praecedentibus explicavi, uti aliis in locis fieri debet [1]). Sed mecum satis consentiunt Interpretes recentissimi RÜCKERTUS, MEIIERUS, MULLERUS, WETTIUS et OSIANDER.

Vers. 16.

Ad culmen perducta oratio nunc descendit ad ea, a quibus vs. 13 gradationem fecit, ut mox iterum assurgat. Verba *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*, nemo dubitabit, quin Latine reddenda sint: *Si enim nulli mortui in vitam revocantur, ne* CHRISTUS *quidem in vitam revocatus est.* Uti autem posterius membrum plane eadem continet, quae vs. 13 leguntur, ita prius eundem habet sensum, praeterquam quod Particula *δέ* in *γάρ* mutata est, quoniam ab adstringendis proxime praecedentibus initium capit nova ratiocinatio.

Vers. 17.

Praecedentibus adstrictis PAULUS duo memorat absurda, quae hinc sequuntur. Alterum sic proponit: *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν.* Iam vero quaestio est, an haec mera sit repetitio eorum, quae vs. 14 leguntur. Quod quum nonnulli veterum opinarentur, eo permoti esse videntur ad omittenda verba: *ματαία ἡ πίστις ὑμῶν.*

---

[1]) Cff. VIGERUS. p. 514 et HARTUNGIUS. T. I. p. 343, 440, 441.

Recentiori autem memoria KNAPPIUS, aliorum vestigiis insistens, subtilitatem reprehendit Interpretum, qui Adiectivum *ματαία* a superiori *κενή* notione differre autumant. Sed cur, quaeso, Apostolus, si utroque loco plane idem docere volebat, nunc illud pro hoc substituit? Orationis, scilicet, variandae causa, an oblivione captus vocabuli, quo vs. 14 usus erat? Quis tandem paulo intelligentior est, qui alterutrum contendere ausit? Nihil aliud igitur superesse videtur, quam ut alterum ab altero distinguamus. Quod hodie, SLICHTINGIUM, GERDESIUM aliosque secuti, fieri iubent plerique Interpretum, uti RÜCKERTUS, MEIIERUS, MULLERUS, WETTIUS [1]). Ultro quidem largior, Adiectiva *κενός* et *μάταιος* tam affinia esse, ut illi, quippe latius patenti, eadem notio saepe in libris Veterum atque huic tribuatur. Exemplo esse possunt hoc ipso in Capite vss. 10 et 58. Sed hinc non sequitur, in oratione, ubi alterum alteri subiectum est, inter utrumque nihil interesse. Frustra KNAPPIUS provocavit ad *Iob.* XX: 18, ubi Interpretem, nisi distinctionem fecisset, scripturum non fuisse puto: *Εἰς κενὰ καὶ μάταια ἐκοπίασε.* Similiter alius Interpres distinctionem fecisse censendus est *Ies.* LIX: 4, ubi legimus: *Πεποίθασιν ἐπὶ ματαίοις καὶ λαλοῦσι κενά.* Itaque PAULUS, ut vs. 14 *quod ipsum vanum est*, sic vs. 17 *quod homini vanum est* vel *ei nullo modo prodest*, memoravisse videtur. Ad hanc autem notionem vocabuli *ματαία* probandam an valeant 1 *Cor.* III: 20 aliique loci, a MEIIERO allati, minus mihi compertum est. Maioris ponderis fortasse est, quod habet SOPHOCLES [2]):

Θυμῷ ματαίῳ μὴ χαρίζεσθαι κενά.

---

[1]) TITTMANNUS etiam, *de Synon. N. T.* Lib. I. p. 173.

[2]) *Electr.* vs. 331.

Sed Apostolo ante oculos obversatum esse, quod lectoribus suis *inutile* esset, luculenter docent sequentia: ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Inutilem vero quum vocet πίστιν, a me impetrare non possum, ut partes eorum sequar Interpretum, uti IEHNII, FLATTI, HEIIDENREICHII, qui hoc vocabulo aliud quid denotari putant, quam vs. 14. Nam, secundum interpretandi leges, orationis series postulat, ut *eandem fidem*, quae vs. 14 *vana esse* dicitur, hoc loco *hominibus inutilem* dici existimemus. Quare Graeca interpretari non vereor: *nihil emolumenti percipitis inde, quod Euangelio fidem habetis.*

Alterum absurdum, quod sequitur: ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, perperam *Vulgata*, cui BEZA aliique adsentiuntur, per Particulam *enim* cum praecedenti copulat. Hoc enim sibi constat, quamquam inserviens ad illud explicandum. Interpretatione IEHNII et KRAUSII: *adhuc in errore versamini*, nihil magis alienum est a mente PAULI, cui, aeque ac ceteris scriptoribus Novi Testamenti ἁμαρτίαι sunt *peccata* i. e. *commissa* vel *omissa contra leges Divinas*, nusquam vero *errores*, quam notionem BRETSCHNEIDERUS huic vocabulo temere affinxit *Ioan.* VIII: 46. XVI: 8, 9. Multo melius se habet interpretatio GROTII: *Si* CHRISTUS *ex morte non redierit in vitam, incertos esse Corinthios de venia peccatorum, quam* CHRISTUS *promisit Dei mandato.* Verum illa in hanc quoque non quadrat orationem, ubi quaestio non est, quid Corinthiis persuasum fuerit, sed quid iis acciderit. Comparandi sunt loci, in quibus Verbo εἶναι Praepositio ἐν cum Nomine subiecta est, uti *Luc.* XXIII: 40. 2. *Cor.* XIII: 5. 1 *Thess.* II: 6. Hinc nempe apparet, arctam esse necessitudinem, quam PAULUS inter Epistolae suae lectores eorumque peccata intercedere moneat, si CHRISTUS non redierit in vitam. Et si animadvertimus,

Apostolum in Plurali scripsisse ταῖς ἁμαρτίαις et huic Nomini adiecisse Pronomen ὑμῶν [1]), vix dubitari potest, quin sibi voluerit: *nondum peccatis, quibus olim obstringebamini, liberati estis.* Quod quamquam plus uno modo explicari potest, non dubito tamen, quin ad PAULI mentem maxime accommodatum sit scribere: *Nondum cum Deo reconciliati peccatorum vestrorum venia potiti estis.* Cff. disputata ad vs. 3.

Vers. 18.

Utrique absurdo, inde, quod CHRISTUS in vitam non revocatus est, sequenti, tertium PAULUS addit: Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλοντο. Hoc enim non omnino pendere a proxime praecedentibus ἔτι ἐστὲ cet. uti ESTIUS aliique putarunt, WETTIUS bene intelligi monet ex Particula καὶ, quae novam hîc conclusionem fieri docet. [2]). Miseria nempe *viventium* commemorata, nunc transit Apostolus ad ostendendum, quid homines *fato defuncti* patiantur, si CHRISTUS mortem superasse censendus non est. Verbum ἀπώλοντο KRAUSIUS, KNAPPIUS, PALMIUS interpretantur *spe frustrati sunt* vel *speratae salutis iacturam fecerunt.* Haud ignoro, viros clari nominis, CHRYSO-

---

[1]) Minus simile igitur, quam primo adspectu videtur, revera est *Gen.* XLII: 21: Ναὶ, ἐν ἁμαρτίαις γάρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, quem locum FLATTUS aeque atque *Esr.* IX. 7, 15 conferri iussit. Longius recedit formula ὑφ᾽ ἁμαρτίαν εἶναι *Rom.* III: 9, a WETTIO allata.

[2]) Ex Particula itidem ἄρα, unde incipit oratio, id, quod hîc proponatur, aliud esse apparet, quam supra propositum. Cff. *Rom.* X: 17. *Gal.* V: 11, ubi itidem discessum est a more Graecorum, quos huic Particulae unum plurave vocabula praeponere docent MATTHIAE p. 1462, 1463 aliique.

STOMUM, OECUMENIUM, THEOPHYLACTUM, iam olim eandem similemve viam ingressos esse. Sed scite BRIËTIUS [1]) se dubitare monet, an verbum *ἀπόλλυσθαι* usquam, ubi de rebus post mortem sermo est, sic intelligi possit. Videamus, an tutius sit Latine scribere *interierunt*, cuiusmodi interpretatio ESTIO, CRELLIO, BENGELIO, SEMLERO, multis aliis placuit. *Intereundi* notionem verbo *ἀπόλλυσθαι* convenire, docent loci, in quibus vita hominum exstingui dicitur, uti *Luc.* XI: 51. *Act.* V: 37. 1 *Cor.* X: 9, 10. Exempla Veteris Testamenti praebent *Lev.* VII: 10, 11, 15, 17. *Iob.* V: 15. *Psalm.* LXXII: 19. *Ies.* XI: 13. XXVI: 14, ubi Deus homines, qui non reviviscent, dicitur *ἀπολέσαι.* Praesertim comparari meretur quod legimus apud ATHENAGORAM [2]): *Οὐ γὰρ καὶ ἡμᾶς ὡς πρόβατα ἢ ὑποζύγια, πάρεργον, καὶ ἵνα ἀπολοίμεθα καὶ ἀφανισθείημεν, ἔπλασεν ὁ Θεός.* Quod in memoriam revocat iocum, quem boves albi cum Marco Caesare egisse traduntur, ei, quum expeditionem contra hostes imperii movebat, hac voce valedicentes: *Ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα* [3]). Sed recte ante multos annos iam monuit Anonymus [4]), in Novi certe Testamenti libris nullum esse locum, ubi *homo* hoc sensu *ἀπόλλυσθαι* dicatur. Deinde Corinthiis, sectatores CHRISTI in vitam revocatum iri negantibus, temere affingitur sententia, mortuos plane interiisse. Nec convenienter placitis eorum verbum *ἀπώλοντο* explicari potest nisi scribamus: *in Gehennam coniecti sunt;* quae interpretatio, ut iam antea MOSHEMIO aliisque placuit, sic

---

[1]) *Godg. Bijdr.* l. c. p. 353.

[2]) *Leg. pro Christ.* Cap. 31. p. 309 MAR.

[3]) AMMIAN. *Marcell.* Lib. XXV. Cap. 4.

[4]) *Bijdragen tot de Beoef. en Gesch. der Godgel. Wetenschappen.* Tom. III. p. 369.

nuper a RÜCKERTO, MEIIERO, WETTIO, OSIANDRO commendata est. Cff. *Matth.* VII: 13. X: 28. *Ioann.* XVII: 12. *Rom.* II: 12. 1 *Cor.* I: 18. 2 *Cor.* II: 15. *Phil.* III: 19, ubi verbis *ἀπόλλυσθαι* et *ἀπώλεια* proponitur miseria eorum, qui, sive hac in vita, seu post hanc vitam, peccatorum suorum luunt poenas. Hanc autem interpretationem insigniter confirmari videbimus, si animadverterimus cum MEIIERO, PAULUM scribentem *ἀπώλοντο* respexisse ad superiora: *ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.*

Quaestio nunc est, quinam sint *οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ*? Participium *κοιμηθέντες* aeque ac verbum *ἐκοιμήθησαν* vs. 6 interpretari debemus: *qui mortis somnum inierunt.* Nam, quamvis PAULUS Aoristo *κοιμηθέντες*, non Perfecto *κεκοιμημένοι*, uti vs. 20, usus est, quoniam homines in mente habebat, quorum alii post alios fato defungebantur, Aoristo tamen illi cum BOSVELDIO notionem Praesentis tribuere non licet, uti apparet ex sequenti *ἀπώλοντο*, quod Vir Doctus temere reddidit: *se ipsi perdunt.* Recte vero ille adiuncta *ἐν Χριστῷ* explicuit: *in communione* CHRISTI, quae notio etiam vs. 22 et ubique huic formulae vindicanda est. A via igitur aberravit GROTIUS, eam, THEODORETO et OECUMENIO, etiam CHRYSOSTOMO, ducibus, cum formula *διὰ Χριστόν* confundens et homines laudari putans, *qui* CHRISTI *causa mortem obierunt.* Multo peius THEOPHYLACTUS Praepositioni *ἐν* duplicem significationem affinxit scribendo: *Τουτέστιν, οἱ διὰ τὸν Χριστὸν ἀποθανόντες* cet. *καὶ πάντες δὲ ἁπλῶς, οἱ ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει,* quod PELAGIO etiam placuisse videtur. Summo autem iure MEIIERUS et WETTIUS, uti *Martyrum* hîc rationem non habendam esse monent, ita KNAPPIUM reprehendunt, qui, GERDESIUM aliosque sequens, PAULUM pios Dei cultores, tam *ante,* quam

post CHRISTI *adventum* mortuos, commemorasse contendit. Haec vero opinio satis refellitur, si tenemus, illud *in communione* CHRISTI quidem *fidem* denotare *in* CHRISTO *positam*, sed nullam aliam *fidem*, quam *Euangelio*, quod ab Apostolis annunciatum est, *commendatam*, seu *τῶν ἀποθνησκόντων ἐν Κυρίῳ*, *Apoc.* XIV: 13, quem locum GURLITTUS opportune attulit. Quae quum ita sint, auctor sibi voluisse censendus est: *Atque hinc sequitur etiam, eos, quorum alii post alios in communione* CHRISTI *mortis somnum inirent, in Gehennam coniectos esse.* Absurdi autem, ut notavit ESTIUS, gravitatem eo auxit, quod non scribebat *οἱ νεκροὶ* vel simile quid, sed *οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ*, quibus in verbis *spes* latet *melioris vitae*, in CHRISTI communione concepta. Ceterum RÜCKERTUS, si argumentationis vim assecutus esset, probitate eius *Rhetorica* concessa, *Logicam* non negasset. Nam formulam *εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται*, unde haec etiam conclusio pendet, PAULUS, secundum sententiam eorum, quibuscum disputabat, sic intellexit: *si vero* CHRISTUS *in vitam non revocatus est, quia nulli mortui in vitam revocantur.*

Vers. 19.

Quartam, quae a superioribus: *εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται* pendeat, consequentiam absurdam hîc proponi, quum RÜCKERTUS satis certum aït, multos, tam antiquiores, quam recentiores, secum consentientes habet Interpretes, etiam WETTIUM, qui Particulae copulantis desiderium explicat ex animi affectione. Sed orationis forma, quae hîc legitur, ab omni conclusione, vss. 14, 15, 17, 18 praecedente, longius differt, quam ut, me iudice, Interpretes illi audiendi

sint. Sententiam enim hîc reperimus absolutam, Protasi et Apodosi constantem et incipientem ab eodem *εἰ*, quod PAULUS vss. 14, 17 assumtioni, CHRISTUM *in vitam non rediisse*, praefixit. Frustra autem WETTIUS, ut causam suam tueatur, provocat ad *Rom.* VII: 24, a quo loco Particula copulans aliena est, quoniam Apostolus ibi non ratiocinatione utitur, sed exclamatione. Ergo hoc versu totius disputationis praecedentis vss. 12—18 continetur conclusio, quam, si quis etiam cum BOSVELDIO *exclamationem* appellare vult, equidem non reprehendam.

Hoc autem posito cadere quoque necesse est sententiam RÜCKERTI, hanc arctam inter vss. 18 et 19 intercedere necessitudinem, ut altero *mortui* spectentur, altero *viventes*, et *omnes quidem nemine excepto, verumtamen quales habendi sint ad vitae finem.* Cadit itidem, quod placuit HEIIDENREICHIO, utrique vs. 19 membro cogitando adiicienda esse verba *ἡμεῖς οἱ ζῶντες*. Sed se ipsa haec et huiusmodi evertit interpretatio. Credibile enim non est, Apostolum, si homines nunc secum viventes mortuis opponere vellet, verba illa eorumve similia omisisse. Deinde huic versui nihil inest, quod eandem prodat Antithesin, qua viventes et mortui supra inter se distinguuntur. Nec desiderium quoque Pronominis *ἡμεῖς* a PAULO relictum fuisse putaverim, si haec conclusio vel exclamatio, ut GROTIO, BOSVELDIO, PALMIO aliisque visum est, praecipue vel omnino ad Apostolos referenda esset. Cf. vs. 30. Immo generatim, ut vulgaris se habet sententia, denotantur *homines, quotquot ad* CHRISTI *communionem accesserunt.*

Iam prioris membri: *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον*, sensus maxime pendet ab interpretatione Adverbii *μόνον*, quod MORUS, GURLITTUS, RÜCKERTUS referunt ad praecedentia *ἐν*

Χριστῷ. Idem sibi voluit HASIUS, orationem sic explicans: *Quandoquidem hac in vita in* CHRISTO *tantum spem ponimus*. Atqui, si antiquissimis libris fides habenda est, oratio sic constitui debet: *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἠλπικότες ἐσμὲν μόνον*, ut iam edidit HARWOODUS [1]). Unde sequitur vocabulum *μόνον* vix aut ne vix quidem cum remotioribus *ἐν Χριστῷ* coniungi posse. Ipse RÜCKERTUS auctorem mentem suam melius enunciaturum fuisse aït, si scripsisset *ἐν Χριστῷ — — — μόνῳ*. HASII vero interpretatio stare nequit, quoniam Particulae *εἰ* notionem alienam affingit *quandoquidem*. Ceterum Traiectionem vocabuli *μόνον* faciendam esse ad vocabulum *Χριστῷ*, vel *ζωῇ*, ut placet aliis, probari nequit ex *Rom.* V: 6, ubi Particula *ἔτι* connectenda est cum Participio *ὄντων*. Nec sane, ad commendandam vulgarem sententiam, hanc requiri structuram: *ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον*, maioris ponderis est *Rom.* IV: 16, quem locum post BEZAM, KNAPPIUS, FLATTUS, alii attulerunt. Ibi enim Adverbium, quamvis pertinet ad Articulum *τῷ*, Nomini *νόμου* subiectum est, quoniam hoc postulabat loquendi usus. Sed nulla alia de causa plerique Interpretes hunc nexum orationi tribuisse videntur, quam quod nesciebant, quomodo se sine eo expedirent. Multo facilior certe meliorque est Interpretatio eorum, qui vocabulum *μόνον* ad totum, quod praecedit, orationis membrum referunt, uti, praeeuntibus MARCKIO [2]), WOLFIO, GERDESIO, MEIIERUS et MULLERUS, qui recte etiam inde, quod Pronomen *ταύτῃ* Nomini *ζωῇ* postpositum est, praecipuam orationis vim verbis *ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ* non inesse arguunt. Nam frustra

---

[1]) *The new Testament, collated with the most approved manuscripts.* cet. ad h. l.

[2]) *Exercitat. Scripturar.* XXII. § 11. p. 638, 639.

WETTIUS, contrariam in partem, provocat ad *Eph.* I: 21, ubi vocabulum τούτῳ de industria subiectum est praecedenti αἰῶνι, ut sequens μέλλοντι ei responderet. Verumtamen nulla dubitandi causa est, quin ceteris omnibus praestet structura, qua Adverbium μόνον, uti *Gal.* I: 23 cum verbis ἀκούοντες ἦσαν connexum est, ita cum proxime adiacentibus ἠλπικότες ἐσμὲν cohaereat. Nihil enim obstat, quominus oratio sic ordinata explicetur: *Si hanc vitam agimus, nihil aliud quam spem habentes, in* CHRISTI *communione collocatam.* Quod, quamvis aliter sentit OSIANDER, me iudice, verbis accommodatius est, quam interpretatio WETTII, qui orationis gravitatem distribuit inter formulas ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ et ἠλπικότες ἐσμέν. Perfectum autem ἠλπικότες inservit ad notionem temporis praeteriti et praesentis coniungendam, uti 2 *Cor.* I: 10. 1 *Tim.* IV: 10. V: 5 et alibi. Et huic Participio adiectum est verbum ἐσμέν ad indicandum *statum, in quo versantur illi, qui spem habent in* CHRISTO *collocatam,* uti bene monuerunt MEIIERUS et scriptores ab eo laudati [1]).

In altero huius versus membro: ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν, ERASMUS iam Comparativum pro Superlativo positum esse putavit, quem BEZA multique alii secuti sunt. Sed, missa quaestione, an alibi haec graduum permutatio exstet, ab hoc loco certe aliena est, quoniam sine Articulo οἱ auctor scripsit ἐλεεινότεροι, ut recte monuit BENGELIUS, quocum consentiunt HEIIDENREICHIUS et recentiores Interpretes. Homines igitur Christiani *ceteris omnibus commiseratione* dicuntur *digniores* [2]). Nimirum hac in vita, ubi variis malis et aerumnis CHRISTI causa affliguntur, se vana spe mulcent, et post mortem in Gehennam con-

---

[1]) Cf. etiam WINERUS. p. 411.

[2]) Cf. BOS, *Exercitat. Philol.* ad h. l.

iiciuntur ad peccatorum suorum poenas luendas. Verba autem Apostoli populariter sumenda neque adeo urgenda sunt, ut sententia ei affingatur, homines, quos CHRISTUS ad pietatis et virtutis studium perduxerit, impiis, quin etiam bestiis infeliciores esse. Sed aliena quoque PAULO obtruduntur, si quis cum RÜCKERTO contendit, eum in devia Eudaemonismi vulgaris descivisse.

Vers. 20.

Iam disputatione eo perducta, ut doctrina CHRISTUM in vitam rediisse omni dubio superior haberi possit, PAULUS hoc versu ostendere incipit, quid inde sequatur, quod attinet beatum hominum Christianorum in vitam reditum. Verbum *ἐγένετο* librarii hunc in locum importarunt, quod sine eo explicare nesciebant formulam *ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων*. Ita vero auctori affinxerunt Asyndeton, quod vel ex graviori animi motu, vel ex scribendi festinatione oriri solet, sed ab hac tenui et sedata ratiocinatione alienum est. Hoc intelligens BEZA, quem secuti sunt interpres vetus vernaculus et PALMIUS, duo huic versui tribuit membra, Particula *et* ei suopte ex ingenio intrudenda. Sed rectissime GRIESBACHIUS, SCHOLZIUS, GOESCHENIUS, LACHMANNUS, TISCHENDORFIUS cum interpretibus recentioribus de eo consenserunt, verbum *ἐγένετο* hinc expellendum esse. Frustra autem et contra librorum veterum et praestantissimorum fidem ad illud retinendum WOLFIUS, MATTHAEUS aliique disputarunt.

Particulae *νυνὶ δέ*, quae ad progressionem vel conclusionem orationis indicandam inserviunt, vertendo reddendae sunt *iam vero*, ut *Rom.* III: 21 aliisque locis, quos attulit GROTIUS. Optime THEOPHYLACTUS men-

tem auctoris explicuit scribendo: *καὶ τὰ ἄτοπα ταῦτα οὐ συμβήσεται.* Nec dubitandum est, quin PAULUS verbis: *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν* sibi voluerit: *Iam vero constat,* CHRISTUM *in vitam rediisse.* Et hinc quidem apparet, iure meritoque RÜCKERTUM et MEIIERUM contradicere interpretibus, qui Apostolum vss. 20—28 excursum fecisse putant. Sed magna quaestio est, quomodo intelligenda sint sequentia: *ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.* Vocabulum *ἀπαρχή* iam auctor *Glossarii,* quod edidit ALBERTIUS, cum multis veterum interpretatus est *πρῶτος.* Secuti sunt recentiori memoria VALCKENARIUS, KRAUSIUS, GURLITTUS, alii. Quod BRETSCHNEIDERUS defendere conatus est provocando, cum ad vs. 23, tum ad *Rom.* XVI: 5. 1 *Cor.* XVI: 15. *Iac.* I: 18, quibus in locis, aeque atque alibi, significantur *primitiae,* seu *illi, qui primitiarum imaginem referunt.* Imago petita est a frugum et cuiusvis generis donorum primitiis, Deo consecrandis, quas interpretes Veteris Testamenti *ἀπαρχάς* dixerunt *Exod.* XXIII: 19. *Lev.* XXIII: 10. *Num.* XVIII: 12, 29 al. Cur autem CHRISTUS a PAULO cum primitiis comparetur, nunc explorandum est. Haud pauci interpretes cum OSIANDRO contenderunt, CHRISTUM non minus *dignitatis,* quam *ordinis* causa *ἀπαρχήν* vocari. Nonnulli nihil aliud quam *dignitatem* significari putarunt, ut Vir Doctus inter nostrates, qui vocabulo Graeco notionem *capitis* vel *gubernatoris* tribui iussit [1]). Neque ignoro, quod iam monuit *Scholiastes* EURIPIDIS [2]): *Ἀπαρχὴ ἐλέγετο οὐ μόνον τὸ πρῶτον τῇ τάξει, ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον τῇ τιμῇ, ὅθεν καὶ ἀπαρχὰς καρπῶν προσῆγον οἱ παλαιοί.* Sed solius *ordinis* rationem hîc habendam esse, argu-

---

[1]) VAN SENDEN, *Verded. van Bijbel en Openb.* Tom. II. Pars. 1. p. 129.

[2]) Ad *Orest.* vs. 96. Tom. IV. p. 358. MUSGR.

mento mihi sunt Veteris Novique Testamenti libri, qui, quamvis saepe res hominesve *praestantes* titulo *primitiarum* insigniunt, nusquam tamen, quantum memini, hanc praestantiam ipso vocabulo *ἀπαρχή* denotant. Deinde formula *ἀπαρχὴ Χριστὸς* vs. 23 et verba ei cum Particulis *ἔπειτα* et *εἶτα* substrata postulant, ut *ordinis* tantum notio vocabulo illi tribuatur. Ergo, uti primitias, secundum naturae ordinem, messis sequitur, ita PAULUS CHRISTUM hoc vs. *ἀπαρχήν* dixit ad *primum illum* significandum, *qui alios sequentes praecederet.* Recte iam CHRYSOSTOMUS: *Εἰ δὲ ἀπαρχὴ, καὶ τούτους ἀναστῆναι δεῖ,* quocum plerique Interpretes consenserunt. Neque aliud suadent loci, in quibus CHRISTUS *πρωτότοκος* dicitur, *Col.* I: 18. *Apoc.* I: 5. Participium quod attinet *κεκοιμημένων*, haud secus fallitur MEIIERUS, ubi ex vs. 22 cogit, illud ad *omnes, qui mortui sunt,* referendum esse, quam SLICHTINGIUS, qui ei cogitando adiici iubet *in* CHRISTO. Generatim quidem auctor *homines* proposuit *mortis somno occupatos,* sed eum *solos* spectasse CHRISTI *sectatores,* tam ex omni, nisi fallor, praecedenti et sequenti oratione, quam ex connexo *ἀπαρχὴ*, luculenter apparet. Dictu quoque difficile non est, quomodo formula *ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων* cohaereat cum superioribus. His nempe, ut bene vidit RÜCKERTUS, per Appositionem adiecta est ad ea sic explicanda: *et ita quidem, ut mortis somno occupatos praecedat, quemadmodum primitiae messem.* Eodem plane modo Appositio saepe ad orationem explicandam inservit, uti 2 *Thess.* I: 5. *Iac.* V: 10. 1 *Pet.* II: 5, quod ad monita WINERI [1]) complenda notari meretur. Ceterum huius loci, quam attulimus, interpretatio sic comparata est, ut nullam difficultatem pariat narratio Euangelistarum, LAZARUM

---

[1]) P. 421 sqq.

aliosque, ante CHRISTUM, in vitam rediisse. Nemo enim eorum in vitam rediit, ut, aeque ac CHRISTUS, ἀπαρχὴ esset τῶν κεκοιμημένων vel de eo cum PAULO *Act.* XXVI: 23 dici posset πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ [τε] λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι, quem locum etiam OSIANDER, quamquam alio consilio, attulit. Ergo non opus est cum MEIIERO dicere, primum hunc esse, qui *ad vitam immortalem* resuscitatus sit, quod OECUMENIUS iam ad vs. 23 adscripserat.

Vers. 21.

Hunc versum PAULUS, probare volens quod posuit supra, cum praecedenti per Particulam γὰρ connectit. Particulam ἐπειδή RÜCKERTUS simul *causam* et *tempus* denotare monet. BOSVELDIUS se orationem ita explicare non posse aït, ut via et ratione procedat, nisi illa vertendo reddetur *postquam.* Hanc autem ut ei vindicet notionem, abutitur iis, quae exstant *Gen.* XLI: 39 et 1 *Macc.* XV: 3, ubi subiecta οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος cet. et βούλομαι δὲ ἀντιποιήσασθαι cet. clarissime ostendunt, scribendum esse *quoniam.* Atque hanc interpretationem ut scripta Novi Testamenti commendant [1]), ita postulant loci Epistolarum Pauli, in quibus ἐπειδή legimus, nempe 1 *Cor.* I: 21, 22. XIV: 16. *Phil.* II: 26 [2]). Quae quum ita sint, in priori membro: Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος [3]) Apostolus

---

[1]) *Luc.* VII: 1 tantum vocabulum ἐπειδή, quod auctori reddidisse videntur LACHMANNUS et TISCHENDORFIUS, convenit Latino *postquam*, quam notionem alibi etiam reperiri monent MATTHIAE. p. 1193 sqq. KÜHNER. Tom. II. p. 533 aliique.

[2]) Cf. HARTUNG. Tom. I. p. 259.

[3]) Librarii, quos OSIANDER sequitur, Articulum ὁ delevisse videntur, ut prius membrum posteriori omnino responderet.

sibi vult: *Quoniam enim per hominem mors est*, seu, aliis verbis: *Quoniam enim per hominem factum est, ut moriendum sit*. Temere enim GURLITTUS scripsit: *unius hominis culpa*. Et quidni potius cum MEIIERO et WETTIO orationi cogitando addemus verbum ἐστί, quod in posteriori quoque membro omissum est, quam longe quaesita illa εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, quae HEIIDENREICHIUS, FLATTUS et RÜCKERTUS, post OECUMENIUM et multos alios, auctori ante oculos obversata esse putarunt? *Mortem* denique *naturalem* vocabulo θάνατος significari, inde iam intelligimus, quod illud superiori νεκρῶν respondet. Nec hoc tamen impedit, quominus cogitationi *mortis* cogitationem adiungere debeamus *miseriae* cum morte connexae. In posteriori membro, quum sine Articulo legatur tantum ἀνάστασις νεκρῶν, quod convenit vernaculo *eene opstanding van dooden*, Apostolus non spectavit *reditum illum mortuorum omnium*, quem vulgo appellare solemus: *de opstanding der dooden*. Sed Graeca: καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν, interpretanda sunt: *etiam per hominem factum est, ut beatus sit mortuorum in vitam reditus*. Oratio igitur, ut contra CALVINUM MEIIERUS bene monuit, *a causa mali effectus ad similem causam contrarii effectus* progreditur. Nec, si veram notionem vocabuli ἀνάστασις cum OSIANDRO aliisque interpretibus tenemus, video sane, quid ratiocinationi ex rei natura petitae insit, quod molestiam creet interpretibus. Inde vero, quod homini homo opponitur, offensionem tantum capere possunt, qui CHRISTUM talem fuisse putant Filium Dei, ut idem homo non esset.

Vers. 22.

Ratiocinationem versus praecedentis nunc adstringit

auctor comparatione ADAMI et CHRISTI, quam sic instituit: *Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.* Utrique membro insunt, quae disputandi argumentum praebeant.

Et primum quidem quaestio est, quid sibi velint formulae *ἐν τῷ Ἀδὰμ* et *ἐν τῷ Χριστῷ.* Haud paucos ab antiquo fuisse novimus, qui eas interpretarentur *per* ADAMUM et *per* CHRISTUM. Atque sic iam PELAGIUS et OECUMENIUS, recentiori memoria etiam Summi Viri, uti ERASMUS et GROTIUS, haud ita pridem PALMIUS. Sed hodie refellere nihil attinet vagam illam et incertam agendi rationem in Praepositionum notione definienda, quam olim communem fere habuerunt, quòtquot libris veterum explicandis navabant operam. Nulla sane reperiri potest causa, cur PAULUS illud ipsum, quod vs. 21 Particula *διά* significat, vs. proxime sequenti per Particulam *ἐν* enunciaverit. Haud minus levis, nisi multo levior est interpretatio KRAUSII: *inde a quo tempore* ADAMUS *morte occubuit* et *dum* CHRISTUS *in vitam rediit.* Nec vero assentiri possum MEIIERO, ubi Apostolum sibi voluisse contendit: *In* ADAMO et *in* CHRISTO *fundamentum positum est*, quo et moriendi nititur necessitas, et reditus mortuorum in vitam. Quid enim, quaeso, ad hunc sensum ex verbis eruendum, iuvat SOPHOCLIS illud: *Ἐν σοὶ πᾶσ' ἔγωγε σώζομαι* [1]), quum in PAULI scriptis Novoque Testamento frustra, nisi fallor, quaesiveris locum, quo hanc interpretationem probes [2])? Immo formulae *ἐν τῷ Ἀδὰμ* et *ἐν τῷ Χριστῷ* nihil aliud denotare possunt quam *in communione* ADAMI et *in communione*

---

[1]) *Aiac.* vs. 519.

[2]) Cf. BLEEK, *der Brief an die Hebraër erläutert.* Part. II. pag. 14.

CHRISTI. Hanc similemve notionem post alios iis tribuerunt BOSVELDIUS, RÜCKERTUS, WETTIUS, OSIANDER. Et alibi [1]) me effecisse confido, loquendi usum postulare, ut eodem modo ubique accipiantur. Quod spectat etiam locos minus frequentes, in quibus Articulus Nomen praecedit, uti 2 *Cor.* II: 14 *Eph.* I: 10.

Sed quomodo illa *in communione* ADAMI et *in communione* CHRISTI intelligenda sint, dirimi nequit, nisi rationem habemus Adiectivi *πάντες*, utroque in orationis membro exstantis. Et de eo quidem, an illud in priori generatim *omnes* denotet *homines*, satis inter se Viri Docti consentiunt. In posteriori vero alii *omnes* itidem *homines*, alii CHRISTI tantum *sectatores* spectari volunt. Hoc autem, praeter eos, quos WETTIUS memorat, CRELLIUS, SLICHTINGIUS, COCCEIUS, BOSVELDIUS, MEBIUS, HASIUS, HERINGA [2]), et plerique, nisi fallor, interpretes, tueri conati sunt, nuperrime GEORGIUS [3]) et OSIANDER; illud VLOTENIUS a KRAUSIO adeo probatum esse iudicavit, ut nullum relinqueretur desiderium. Atqui nec KRAUSIUS, neque OLSHAUSENIUS, MEIJERUS, WETTIUS aliive attulisse mihi videntur argumenta tanti ponderis, ut causam omnino vincerent. Etiamsi enim concedam, mortuos in vitamredituros spectari *Ioann.* V: 28, 29 et *Act.* XXIV: 15, ubi delendum est vocabulum *νεκρῶν*, probitatis tamen et improbitatis commemoratio vetat, quominus hi loci ad totum genus humanum, infantibus etiam et pueris inclusis, referri possint. Multo minus in aliis toti generi humano ἡ *ἀνάστασις* tribuitur. Sed si quis aliunde arguere vult,

---

[1]) *Comment. perp. in Ep. ad Phil.* p. 70, 107, 122 aliisque locis, quos commemorat Index. Cf. KOCH, *Comment. über den erst. Brief des A. Paulus an die Thessal.* p. 350.

[2]) *Quaestiones de vitiis Apostolorum et locis N. T. difficilioribus.* p. 86.

[3]) In ZELLERI *Theol. Iahrbücher.* Tom. IV. p. 11 sqq.

omnium hominum rationem hîc habendam esse, videat, quomodo explicet IESU et Apostolorum verba ad vs. 12 allata. Nec monere iuvabit, PAULUM, immortalitate CHRISTI tantum sectatoribus proponenda, suam ipsum argumentationem enervasse. Argumentationem enim nullo alio aggressus consilio, quam ut Epistolae suae lectoribus spem faceret beati in vitam reditus, satis habuit ostendere, audiendos non esse, qui spem illam infringere conarentur. Quamobrem vs. 21 non docuit, omnes mortuos in vitam redituros, sed, ut vidimus, *mortuos esse, quos beatus maneat in vitam reditus;* quocum ut vs. 22 cohaereat, hîc etiam CHRISTI *sectatores* intelligere necesse est. Quod aiunt Viri Docti, vocabulum ἕκαστος vs. 23 postulare, ut Adiectivo *πάντες* plures comprehendantur quam *οἱ τοῦ Χριστοῦ*, infra, uti spero, satis refelletur. Gravius omnino est quod contendunt, Adiectivum illud in posteriori membro eiusdem amplitudinis esse debere atque in priori; sed, ut videamus, quantum hoc valeat, requiritur interpretatio formularum *ἐν τῷ Ἀδὰμ* et *ἐν τῷ Χριστῷ.*

Incipiamus ab animadvertendo, PAULUM non scripsisse *πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ* et *πάντες ἐν τῷ Χριστῷ*, multo minus *πάντες οἱ ἐν τῷ Ἀδὰμ* et *πάντες οἱ ἐν τῷ Χριστῷ*, sed vocabulum *πάντες* sine Articulo ceteris postposuisse. Hinc sequitur, mentem eius non intelligere, qui eum, IAC. CAPELLO [1]) duce, dicentem faciant: *omnes, qui sunt* ADAMI et *omnes, qui sunt* CHRISTI. Nec tamen rem acu tangunt, qui hunc versum ita interpretantur, ac si formulae *ἐν τῷ Ἀδὰμ* et *ἐν τῷ Χριστῷ* a verbis *ἀποθνήσκουσιν* et *ζωοποιηθήσονται* pendeant. Quapropter stare quoque nequit interpretatio COCCEII, qui hunc in locum importavit placitum suum, a Literarum Sacrarum doctrina remotum, ADAMUM

---

[1]) In *Bibl. Crit.* ad h. l.

et CHRISTUM foederis fuisse capita vel principes, quorum alter *sobolem repraesentaret naturalem*, alter *spiritualem*. Sed in errorem lapsi sunt, quotquot has formulas non habebant absolute positas ad significandam *necessitudinem moralem*, quae *in regione* seu *communione* ADAMI *et* CHRISTI cernitur, et vs. 45 sqq. ante oculos collocata est. In priori autem membro, ad hanc necessitudinem enunciandam, nihil magis accommodatum erit quam verba ἐν τῷ Ἀδὰμ explicare *sequendo* ADAMO, seu *imagine* ADAMI *referenda*. Ergo omnes mori dicuntur, quatenus, in leges Dei peccando, ADAMI sectatores sunt. Similiter *Rom.* V: 12 mors, per ADAMUM hunc mundum ingressa, ad omnes homines penetrasse dicitur, ἐφ᾽ ᾧ, id est, *propterea quod* omnes una cum ADAMO peccarunt. Eodem modo in posteriori orationis membro, quum priori omnino respondeat, verba ἐν τῷ Χριστῷ accipienda esse, res ipsa loquitur. Nihil igitur obstat, quominus scribamus: *sequendo* CHRISTO, seu *imagine* CHRISTI *referenda*. Hinc vero apparet, Adiectivum πάντες hac in Apodosi ad nullos alios, quam *sectatores* CHRISTI referri posse, etiamsi illud in Protasi *omnes* comprehendat *homines, quotquot* ADAMUM *peccando sequuntur*, quod etiam solum, ut supra vidimus et infra videbimus, circumiectis vs. 18—21 et vs. 23, 24 convenit. Et remotiora vs. 42 sqq. quum beatam tantum immortalitatem praedicent, luculenter, nisi fallor, ostendunt, auctorem sibi non constitisse, si hoc loco proponatur alius generis immortalitas. Quid? quod his argumentis verbum ζωοποιηθήσονται pondus et momentum adiicit. Recte quidem RÜCKERTUS, MEIJERUS, WETTIUS illud vertendo reddendum esse monuerunt *in vitam restituentur* [1]), sed, secundum loquendi usum,

---

[1]) Cff. praeter vs. 36, 2 *Reg.* V: 7. *Neh.* IX: 6. *Rom.* IV: 17. Opinionem, verbo ζωοποιηθήσονται tribuendam esse notionem figura-

vita intelligi debet, quae *beneficium* haberi meretur. Quare plus semel ad vitam laetam, sive proprie, seu figurate, denotandam inservit, uti *Iob.* XXXVI: 6. *Eccl.* VII: 13. *Rom.* VIII: 11, etiam infra vs. 45. Adiectivum autem *πάντες* hac in Apodosi ad *solos Christi sectatores* referri posse, ipse, nisi fallor, PAULUS tanquam manu monstrat in loco simili *Rom.* V: 15, 18, 19, ubi perspicua posterorum ADAMI et sectatorum CHRISTI Antithesis est, quamvis utrique *οἱ πολλοὶ* et *πάντες ἄνθρωποι* dicuntur. Utique interpretibus, qui hoc vocabulum utroque in membro eiusdem amplitudinis esse debere contendunt, nihil aliud superest, quam in orationem importare sententiam, ab ea alienissimam, improbos tandem aliquando beatos fore. Quae quum ita sint, sine scrupulo adsentior GROTIO, HEIIDENREICHIO, OSIANDRO, omnes, quos Apostolus scripsit, in vitam restitutum iri, solos CHRISTI esse sectatores. Sed ad hanc interpretationem tuendam fortasse non opus est, vocabulum *πάντες* aliter in Apodosi, quam in Protasi accipere. Quid, si temere sumtum est, in priori membro generatim *omnes* denotari *homines?* Si ibi *πάντες* iidem sunt ac vs. 20 *οἱ κεκοιμημένοι*, quorum *ἀπαρχή* CHRISTUS est [1])? Si igitur verba *πάντες ἀποθνήσκουσιν* non totum genus humanum, sed *solos* CHRISTI *sectatores* spectare dicimus? Nihil sane alieni hac interpretatione orationi affingitur. Haud raro enim Adiectivo *πάντες* ii denotantur, qui ex circumiectis intelligendi sunt, uti *Marc.* XII: 44. *Luc.* XX: 38. *Act.* XXI: 24. 1 *Cor.* XIV: 23, 24. 2 *Tim.* IV: 16. Sententia autem vulgaris, omnes ho-

---

tam i. *ad vitam pietati et virtuti consecrandam perducentur*, iam satis refutarunt CHRYSOSTOMUS, THEOPHYLACTUS aliique in exagitandis Manichaeorum commentis.

[1]) Impedimento non est transitus a Perfecto *κεκοιμημένων* ad Praesens *ἀποθνήσκουσι*, quippe quem pepererunt interposita vs. 21.

mines intelligendos esse, orta tantum videtur ex abusu loci similis *Rom.* V: 12 sqq. Abusum dico: ibi enim disputatio de *toto genere humano* instituta est; hîc nulla alia agitur causa quam *sectatorum* CHRISTI. Itaque me acriter reprehensum iri non puto, si PAULUM dicentem faciam: *Quemadmodum enim in Adamo moriuntur omnes (illi), sic etiam in Christo omnes (illi) reviviscent.* Quod iam Interpres vetus, quamvis vulgarem sententiam sequebatur, expressit scribendo: *Want gelijk ze allen in Adam sterven, alzoo zullen ze ook in* CHRISTUS *allen levend gemaakt worden.* Atque sic Adiectivo πάντες, quod gravitatis causa verbis ἀποθνήσκουσιν et ζωοποιηθήσονται praepositum est, iis postponendo eadem verborum constituitur structura, quam orationi vs. 51 constituendam esse videbimus. Ceterum si quis auctorem dicere opinatur, reditum in vitam mortem continuo sequi, ipsum Futurum ζωοποιηθήσονται molestiam non creabit. Frequenter enim illud usurpatur ad denotandum *quod ex Dei decreto fieri oportet* vel *destinatum est,* uti *Sap. Sal.* V: 16. VII: 9. *Matth.* V: 4 sqq. XXVI: 52. 1 *Cor.* VI: 2, 3. 1 *Tim.* VI: 8. 2 *Tim.* III: 1, 2. 2 *Petr.* III: 3 et alibi [1]). Sed ex vs. 51, 52 luculenter apparet, opinionem illam hoc in Caput neutiquam quadrare. Futuro igitur significatur tempus, quo sectatores CHRISTI communis illa manet restitutio in vitam, quae ibidem enucleatius proposita est.

Vers. 23.

Reviviscendi rationem accuratius definire volens PAULUS adscripsit: Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Quod

---

[1]) Cff. KÜHNER. Tom. II. p. 82, 83. MATTHIAE. p. 1120, 1121. WINER. p. 323 sqq.

utrum pertineat tantum ad remotiora *ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ*, an etiam ad proxima *ἀπαρχὴ Χριστὸς*, iam statim agitur quaestio. Sed huius quaestionis dirimendae negotium quodammodo pendet ab interpretatione formulae *ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι*. Hinc igitur incipiamus.

Vocabulum *τάγμα*, ut ex locis apparet a WETSTENIO allatis, Veteres usurparunt ad *agmen militare* significandum. Quam notionem post alios MEIIERUS hoc loco retinet, varias reviviscentium classes cum variis militum agminibus comparari aiens, nec ab eo dissentit OSIANDER. Haud pauci vero, quos GURLITTUS, HEIIDENREICHIUS, etiam RÜCKERTUS et WETTIUS sequebantur, Concretum *τάγμα* pro Abstracto *τάξις* positum esse eoque *ordinem temporis, quo alii in reviviscendo aliis successuri sunt*, denotari putarunt. Sed ad hanc utriusque vocabuli permutationem probandam duo certe non valent loci CLEMENTIS *Romani*, qui excitari solent. Alterum [1]) enim, in quo legimus: *ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ*, inservire ad *classes* sectatorum CHRISTI cum *agminibus* militum comparandas, perspicue docent praecedentia: *Οὐ πάντες εἰσὶν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλίαρχοι, οὐδὲ ἑκατόνταρχοι, οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεξῆς*. In altero [2]), cui WETTIUS etiam maiorem probandi vim tribuit, notio *agminis* vel *classis* se itidem tuetur, quum verba: *Ἕκαστος ὑμῶν, Ἀδελφοὶ, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐχαριστείτω Θεῷ* cum his connexa sint: *Τῷ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσὶ, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ Λευΐταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς*

[1]) Cap. 37 COT. Tom. I. p. 169. CLER. 1724.

[2]) Cap. 41. p. 170.

προστάγμασι δέδεται. Alibi autem frustra huius permutationis quaeruntur exempla. Immo in Alexandrina V. T. interpretatione, *Num.* X: 14, 18, 22, 25, ut iam monuit GERDESIUS, et ubique vocabulo *τάγμα agmen* vel *classis* significatur. Itaque, si loquendi usu tenemur, verba Pauli *ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι* aliter reddere non possumus quam Latinis: *suo ipsius in agmine,* vel *sua ipsius in classe.*

Hic vero si verborum illorum sensus est, primo adspectu improbabilis videtur sententia, vocabulum *ἕκαστος* tam *ad* CHRISTUM referendum esse, quam *ad omnes, qui in Christi communione vitam recepturi sunt.* Sed argumenta, quibus contra hanc sententiam disputari potest, si diligenter excussa erunt, minoris ponderis esse deprehendentur. Primum enim falluntur, qui putant, nihil magis a CHRISTO, qui sibi constet solus, alienum esse, quam ut *alicuius agminis* vel *classis esse* dicatur; siquidem talis non esse dicitur ad significandum, eum eodem in loco versari cum pluribus, qui ei pares aut aequales sint; sed ad eum comparandum cum rei militaris principibus vel imperatoribus, qui a multitudine distingui debeant. Hoc sibi voluisse PAULUM, perspicue indicant verba adscripta *ἀπαρχὴ Χριστὸς,* quibus, quamquam imaginem praebent quodammodo diversam ab ea, quae superiori *τάγματι* inest, CHRISTUS tamen refertur ad *classem primitiarum, quas cetera messis sequitur.* Ne quis autem vocabulum *ἕκαστος* incommodum esse aiat ad unum ab altero vel pluribus distinguendum, evolvantur *Rom.* XIV: 5. 1 *Cor.* VII: 24, item III: 8, ubi PAULUS et APOLLOS eo maxime denotantur. Deinde formula *ἀπαρχὴ Χριστὸς* orationem turbat, nisi vocabulo *ἕκαστος* ipse CHRISTUS una cum sectatoribus eius comprehenditur. Tum inter haec duo *ἀπαρχὴ Χριστὸς* et *ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ,* in quibus temporis gradatio cernitur, arctior in-

tercedit necessitudo, quam ut hoc intra, illud extra continuam argumentandi seriem collocari possit. Superest tantum quaestio, quid verbis ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι cogitando adiiciendum sit, si aeque CHRISTUM ac sectatores eius spectant. Sed eidem quaestioni copiam praebent sequentia. PAULUS, ut alibi, sic hoc etiam loco in scribendo versatus est, ac si summam eorum, quae lectoribus exponenda erant, sibi tantum in memoriam notasset. Breviloquentiae autem supplendae causa ex verbo ζωοποιηθήσονται eruendum est, quod singulis orationis partibus convenit. Ergo quod primum se offert: Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι explicetur: *unusquisque vero ita in vitam restituitur, ut classem occupet sibi propriam.* Nullo sane argumento nititur interpretatio OECUMENII: Ἵνα μήτις νομίσῃ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς σώζεσθαι, ἐπάγει — — Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ἔσται, καὶ ἐν οἷς ἐστιν ἄξιος. Nec maioris ponderis est quod scripsit THEODORETUS, dictum comparans IESU *Matth.* XXV: 33: καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων: quod una cum circumiectis nec totum genus humanum, nec mortuos in vitam revocatos spectat, sed *gentes hac in terra viventes et a Iudaeorum* CHRISTUM *sectantium prole distinguendas, ad quas Euangelii annunciatio pervenit* [1]). Sed sine damno hos interpretes sibi relinquere possumus, si supra probatum est, PAULUM nunc improborum rationem non habuisse. Et verba εἶτα τὸ τέλος vs. 24 causam quoque non afferre sententiae eorum applaudendi, videbimus infra. Verum ex auctoris mente disputasse quoque non videntur, qui varios piorum in vitam rediturorum ordines ei ante oculos versatos esse putabant. Immo Apostolus scri-

---

[1]) Cff. GEORG. l. c. p. 18 et PLANCK. ibid. Tom. VI. p. 276.

psisse videtur: *ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι*, ut, pro classium varietate, varia etiam reviviscendi tempora distingueret. Verba ἀπαρχὴ Χριστὸς nullam amplius habent difficultatem, si sic explicantur: *primitiarum instar, quas cetera messis sequitur*, CHRISTUS *in vitam restitutus est*. Quemadmodum autem hîc orationi addendum est *in vitam restitutus est*, ita subiecta: *ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ* postulant, ut repetatur Futurum *ζωοποιηθήσονται*. Haec vero interpretibus plus negotii pepererunt. THEODORETUS, quocum alii veterum conspirant, homines spectari monet, *οὐ μόνον μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν νόμῳ, καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ διαλάμψαντας*. Similiter SEMLERUS, HEIIDENREICHIUS aliique Apostolum comprehendisse putarunt, quotquot sive *ante*, seu *post adventum* CHRISTI hanc in terram, pietatis et virtutis studiosi fuerint. Sed uti supra hoc toto in Capite sectatorum CHRISTI rationem haberi vidimus, sic formula *οἱ τοῦ Χριστοῦ* eosdem tantum denotari docet locus similis *Gal.* V: 24. Neque aliud suadent verba *τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ Eph.* I: 12, a SEMLERO excitata, quippe quae inserviunt ad *homines Christianos, ex Iudaeorum stirpe exortos*, a gentium exterarum prole, quae CHRISTO addicta erat, distinguendos. Fons autem, unde haec interpretatio emanavit, cernitur in praeoccupata multorum opinione, doctrinam, totum genus humanum ante tribunal CHRISTI apparitūrum esse, ut alibi, sic etiam hoc loco proponi. Sed ex *Gal.* V: 24 etiam intelligimus, interpretibus cum antiquioris, tum recentioris memoriae, quibus MEIIERUS, WETTIUS et OSIANDER quoque assentiuntur, loquendi usum non favere, ubi formulam *οἱ τοῦ Χριστοῦ* explicent: *qui in* CHRISTI *communione mortui sunt*. Deinde Articulus cum Genitivo ei subiecto nusquam in Novo Testamento legitur, nisi ad *viventes* significandos, uti *Luc.*

V: 33. *Ioann.* XXI: 2. *Act.* XVI: 33. 1 *Cor.* I: 11. Quod minus perpensum habent, qui hac cum formula comparant praecedentem *οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ* et, quae 1 *Thess.* IV: 16 legitur, *οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ.* Sed ad litem, quid Apostolus sibi voluerit, componendam explorari debet sensus verborum *ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.*

Vulgaris interpretatio *tempore futuri eius adventus* congruit cum usu eiusdem formulae 1 *Thess.* II: 19. III: 13. IV: 15. V: 23. 2 *Thess.* II: 1, 8. Praecedentia vero *οἱ τοῦ Χριστοῦ,* si explicari nequeunt: *qui in communione* CHRISTI *mortui sunt,* ei vehementer obstant, sive Comma iis subiectum, seu non subiectum est. Huic enim si illud praeferimus, sensus verborum erit: *Deinde sectatores* CHRISTI *in vitam restituentur, scilicet tempore adventus eius.* Et ex aliorum locorum, uti *Ioann.* XI: 7. *Gal.* I: 18. II: 1, comparatione apparebit quidem, obiici non posse, hac structura duplicem temporis notationem in eandem sententiam importari, quarum altera faciat, ut redundet aut frigeat altera. Sed, quum hîc *sectatores* CHRISTI alii esse nequeant quam *mortui,* secundum hanc interpretationem recidimus in difficultatem, quae ex formula *οἱ τοῦ Χριστοῦ* oritur. Commate autem sublato ea quidem tollitur verbis explicandis: *Deinde in vitam restituentur, qui* CHRISTI *sectatores erunt eo tempore, quo advenerit;* sed sic Apostolum dicentem facimus, quod et in suam ipsius incurrit doctrinam vs. 52 et 1 *Thess.* IV: 15 sqq. et revera absurdum est. Itaque nescio, quo me convertam, nisi discedere licet a vulgari interpretatione formulae *ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.* Hoc vero agentes IEHNIUS et KRAUSIUS verbis *ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ εἶτα τὸ τέλος* copulandis, dicere non possum, quam graviter in loquendi peccaverint usum omnemque interpretandi sensum. Aliam viam ingressus Vir ingeniosus inter nostrates vocabulo *παρουσία* inusitatam affinxit et mirificam notionem

institutionis regni Messiani, quae ab eversione civitatis Iudaeorum cepit initium [1]). At multo prudentius SCHOETTGENIUS [2]) *tempus, quo* IESUS *hac in terra vixit*, intelligendum esse coniecit. Quod primo adspectu iam placuisse videtur OECUMENIO, quum ad h. l. notabat: *Ὅταν ἀπ' οὐρανοῦ φανῇ ἐν δόξῃ, πρῶτον οἱ πιστοὶ καὶ δίκαιοι, καὶ εἰς αὐτὸν προηλπικότες, καὶ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν δεξάμενοι ἀναστήσονται.* Haud scio tamen, an ille vulgarem sententiam aeque secutus sit ac *Vetus Latinus*, cuius verba sunt: *Deinde ii, qui sunt* CHRISTI, *qui in adventu eius crediderunt.* Quid vero, si argumenta sunt haud spernenda, quae hanc interpretationem commendent? Nimirum PAULUS eodem vocabulo, quod hîc exstat, satis crebro ad *praesentiam alicuius hac in terra* denotandam usus est. Vide 1 *Cor.* XVI: 17. *Phil.* II: 12 aliosque locos excitatos a BRETSCHNEIDERO, etiam 2 *Thess.* II: 9, ubi memoratur *ἡ παρουσία τοῦ ἀνόμου.* PETRUS autem, 2 *Pet.* I: 16, vel quisquis huius Epistolae auctor est, *τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν* laudans, nihil aliud ante oculos habuit, quam *vitam Domini inter homines.* Similiter scripserunt antiquissimi Ecclesiae Patres, etiam ubi ab hac CHRISTI praesentia futurum eius adventum distinguebant [3]); item auctor *Testamenti* XII *Patriarcharum*, plus uno in loco [4]).

---

1) VAN DEN BROEK in *Godgel. Bijdragen.* Tom. IV. Pars. 4. p. 546, 547.

2) *Hor. Hebr. ad N. T.* p. 662.

3) Exempla sunto IGNAT. *Ep. ad Philadelph.* Cap. 9. COT. Tom. II. p. 33. IUSTIN. *Mart. Dial. cum Tryph. Iud.* Cap. 51. p. 147. MAR. EUSEB. *Eclog. Proph.* Lib. I. Cap. 1, 8. p. 4, 22. GAISF. GREGOR. *Naz. Or.* III. Opp. Tom. I. p. 57. *Col.* Alia dabit SUICERUS in *Thes.* v. *παρουσία.*

4) *Test. Levi* Cap. 8. apud FABRIC. p. 568 *ἡ παρουσία αὐτοῦ* (CHRISTI) dicitur *ἄφραστος ὡς προφήτου ὑψηλοῦ.* In *Test.* autem *Iud.* Cap. 22. p. 614, 615 coniuncta haec sunt: *ἕως τοῦ ἐλθεῖν τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ* et *ἕως παρουσίας τοῦ Θεοῦ τῆς δικαιοσύνης.*

Hoc vero illi quonam alio ex fonte petiisse censendi sunt, quam ex loquendi usu, Apostolis eorumque aequalibus iam trito et ad suam aetatem propagato? Non perturbabor igitur, si quis ad varios provocaverit Novi Testamenti locos, in quibus *adventus* CHRISTI vel *Dei futurus* *παρουσία* vocatur, nempe *Matth.* XXIV: 3, 37, 39. *Iac.* V: 7, 8. 2 *Pet.* III: 4, 12. 1 *Ioann.* II: 28. Maiorem vero difficultatem pariunt loci ex *Epistolis ad Thessalonicenses* supra excitati, quippe qui ipsum docent PAULUM huic vocabulo eandem notionem tribuisse. Sed, quod probe animadvertendum est, in Epistolis postea scriptis illud ad hanc notionem enunciandam nusquam usurpatum est. Immo ubique in iis *futurus* CHRISTI *adventus* proponitur formula *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν* vel simili, etiam 1 *Cor.* V: 5. 2 *Cor.* I: 14, item 1 *Cor.* I: 8, ubi libri aliquot perperam habent *παρουσίᾳ*. Atque hac formula Apostolus iam in ipsis uti incepit Epistolis ad *Thessalonicenses*, nempe 1 *Thess.* V: 2. 2 *Thess.* I: 10. II: 2, quibus in locis permutatur cum magis ibi frequentata *ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου*. Hinc vero argumentum peto coniiciendi, PAULUM eo tempore, quo ad *Corinthios* scriberet, priscum loquendi usum iam ita mutasse, ut *futurum* CHRISTI *adventum*, non amplius *τὴν παρουσίαν αὐτοῦ*, sed *τὴν ἡμέραν αὐτοῦ* appellaret. Quod qui probabile habebit, vix dubitare poterit, quin verba: *ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ* explicanda sint: *Deinde in vitam restituentur, qui sectatores* CHRISTI *fuerunt, quum ille hac in terra erat.* Sic horum verborum altera pars sine Articulo alteri adiecta est, ut unam in sententiam coalescant [1]). Nec video, quid huic sententiae opponi possit, si sumimus, PAULUM mente sua

---

[1]) Cf. WINER. p. 155. sqq.

comprehendisse omnes IESU aequales, quotquot nomen eius et professi essent, et profiteri pergerent. Sed ne interpretatio proposita labefactetur, sumi quoque debet, Apostolum, haec scribentem, spem nondum perdidisse fore, ut ipse hac in vita permaneret usque ad CHRISTI apparitionem. Hanc vero spem eius declarat praedictio, vs. 51 et 52 reperiunda, ut infra luculenter patebit.

Vers. 24.

Interpretationi, quam proposui, formulae *ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ*, haud scio, an pondus et momentum afferat hic versus, cum superiori arcte cohaerens. Verbis *εἶτα τὸ τέλος*, unde nexus pendet, haud pauci, uti SLICHTINGIUS, WOLFIUS, SEMLERUS, FLATTUS, OLSHAUSENIUS, RÜCKERTUS, *huius mundi*, vel *rerum humanarum*, vel *ordinis rebus illis constituti* indicari putarunt *finem*. Quod sibi iam volens CHRYSOSTOMUS scripsit: *Ὅταν ἀναστῶσιν ἐκεῖνοι, τὰ πράγματα ἅπαντα λήψεται τέλος.* Hanc vero interpretationem ferre nequit oratio, quoniam non incipit a Particula *τότε*, uti *Matth.* XXIV: 14, sed a Particula *εἶτα*, quae in omnibus locis Novi Testamenti, ubi *temporis ordo* proponitur, *rem* spectat POSTEA *factam* vel *futuram*. Idem obstat sententiae GROTII, CRELLII, BOSVELDII, BILLROTHI, qui Graeca explicanda iudicant *finem regni* CHRISTI. Mirandum igitur non est, multos ab antiquo fuisse, qui verbis PAULI *postremum in vitam reditum* denotari putarent. Sic ea iam interpretatus est THEODORETUS formulae *εἶτα τὸ τέλος* adiiciens: *ἀντὶ τοῦ· ἡ κοινὴ πάντων ἀνάστασις*, quod ipsum *Scholiastes* vetus apud

MATTHAEUM repetiit. Similiter, praeter Interpretes vetustioris memoriae, iudicarunt IEHNIUS, KRAUSIUS, HEIIDENREICHIUS, MEBIUS, OSIANDER, etiam MEIIERUS, qui orationem sic suppleri iussit: εἶτα τὸ τέλος τῆς ἀναστάσεως ἔσται. Quod quamquam WETTIUS MEIIERO non concedit, ipse tamen viam haud longe hinc remotam ingressus est, *finem rerum, quae ad Eschatologiam pertinent*, a PAULO propositum esse monens. Ceterum hi aliique Viri Docti inter se disputant, utrum hic postremus reditus mortuorum in vitam ad *probos* tantum, an etiam ad *improbos*, vel ad *improbos solos* referri debeat. Sed uti supra auctorem hoc in Capite *improborum* rationem non habuisse vidimus, sic sequentia ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ prorsus impediunt, quominus ille connexis εἶτα τὸ τέλος *improbos* denotasse censeatur. Multo audacius vero egit LAVATERUS [1]), quum, verba τὸ τέλος explicans *novissimum agmen*, eruere inde conaretur doctrinam, *improbos proborum in consortionem receptum iri*. Vocabulum enim τέλος, apud scriptores tum sacros, tum exteros, nusquam exstat ad significandum *agmen novissimum*, quod Graeci οὐράν vel οὐραγίαν appellare solent [2]). Sed aliena quoque hunc in locum importare coguntur interpretes, qui verba ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ad *mortuos Christi sectatores futuri eius adventus tempore in vitam restituendos*, sequentia εἶτα τὸ τέλος ad *postremum reditum in vitam* referunt. Illis vero interpretandis: *deinde in vitam restituentur*, *qui*

---

1) *Uitzigten in de eeuwigheid.* Tom. II. *Praef.* p. 33 sqq.

2) Aliter BRIËTIUS. p. 388 in vim vocabuli τέλος peccavit, verba εἶτα τὸ τέλος explicans: *tum veniet illud, quod perfectum est.* Frustra autem provocat ad *Matth.* XXIV: 14, ubi IESUM, dicentem: καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος, nihil aliud voluisse, quam: *et tum veniet harum rerum finis*, perspicue docet dictum superius vs. 6: ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος. Vide vs. 8, 13, 22. *Marc.* XIII: 7. *Luc.* XXI: 9 et Cf. EWALD, *Die drei ersten Evangelien übersezt und erklärt.* p. 334, 335.

sectatores CHRISTI *fuerunt, quum ille hac in terra erat,* via nobis monstrata est haec supplendi: *εἶτα τὸ τέλος τοῦ ζωοποιηθῆναι ἔσται,* ut sensus sit: *tum consummabitur quod ad restitutionem in vitam pertinet* i. e. *tum ceteri* CHRISTI *sectatores, qui mortem subierant, in vitam restituentur.* Atque ita fit, ut non solum vim suam habeat Particula *εἶτα,* sed suo etiam loco stare deprehendatur principium orationis *Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι.* Quid? quod nunc commode sequuntur verba: *ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ,* si ea proxime praecedit postrema classis hominum, ad regnum CHRISTI pertinentium, qui in vitam restituentur. Si quis fortasse rogat, cur PAULUS de hominibus CHRISTI aetate posterioribus usus sit formula *εἶτα τὸ τέλος,* qua *paucitas* magis, quam *ingens multitudo* significatur, respondeo, Apostolum ita scripsisse, quoniam opinaretur, CHRISTUM brevi rediturum esse. Sed fortasse quoque vocabulo notionis minus definitae *τέλος* usus est, quoniam ei iam ante oculos obversabatur id, quod vs. 51 et 52 cum lectoribus communicavit. Ceterum haec duorum reviviscendi temporum distinctio valde differt ab ea, quae *Apoc.* XX tradita est. Neque ad causam eius explicandam multum proderit comparatio *Matth.* XIX: 28. *Luc.* XXII: 29, 30 [1]).

Cum praecedentibus arcte connexa esse iam monuimus verba: *ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ.* Praesenti, quod probant RÜCKERTUS, MEIERUS, WETTIUS, haud secus favent libri Optativum *παραδιδοῖ* habentes (BFG), quam alii (ADE cet.), in quibus hoc ipsum *παραδιδῷ* legitur. Nititur autem tam internis, quam externis argumentis. Librarii enim Aoristum *παραδῷ,* qui in Edit. Rec. legitur, non solum receperunt, quia hunc requiri puta-

---

[1]) Cff. MEIER. ad h. l. et USTERI, *Entwickelung* cet. p. 349.

bant, ut oratio cohaereret cum sequentibus ὅταν καταργήσῃ etc. sed etiam quia non intelligebant, quomodo praecedentia ἕκαστος δὲ etc. Praesens παραδιδῷ ferre possent. Optativus, quem LACHMANNUS et TISCHENDORFIUS praeferunt, nec prorsus respuit OSIANDER, hanc in orationem non quadrat. Indicio autem hic locus est, quam longe a via deflectant, qui PAULUM hoc in Capite frequenter Praesenti usum esse opinentur, ut Corinthios doceret, reditum in vitam mortem continuo sequi. Immo ut Praesenti παραδιδῷ, sic etiam ceteris, futurum, quod certo constitutum est, tanquam ante oculos ponitur. Similiter Praesens Coniunctivi Particulam ὅταν sequitur *Matth.* XXVI: 29. *Marc.* XIV: 25. *Ioann.* VII: 27. 1 *Cor.* XIV: 26.

Formulae τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ alienam notionem tribuunt, qui *adversarios Dei devictos*, uti STORRIUS, aut *regnum Iudaeorum*, uti BRIËTIUS, intelligi iubent. In omnibus enim locis, in quibus ἡ βασιλεία legitur, uti *Matth.* IV: 23. XIII: 19. XXIV: 14. *Luc.* XII: 32, κατ' ἐξοχήν denotatur *regnum*, quod vulgo dicitur *Divinum* seu τοῦ Θεοῦ, et cuius princeps CHRISTUS est. Nec, quo se tueatur, habet WETTII sententia, *regnum* significari *regni millenarii Apocalypseos simile*. Sine dubio Apostoli ante oculos obversatum est regnum illud, quod Deus CHRISTO mandavit, quum eum obedientiae ad crucem usque praestitae praemio condecorabat. Cf. *Phil.* II: 9 sqq. Ubi vero definiendum est, quid sibi velit illud ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν, tot sensus sunt quot capita. Recte quidem OSIANDER verbo παραδιδόναι *tradendi* notionem vindicavit, sed minus recte Apostolum docentem fecit, CHRISTUM *una cum regni sui civibus ipsum regimen Deo traditurum esse, ita tamen, ut imperium eius nunc novam tantum formam accipiat.* Hanc enim *novam imperii formam* suopte ex ingenio petiit, non ex oratione, quam interpretabatur, neque ex doctrina in libris

Novi Testamenti proposita. Deinde si *regimen* hîc in censum veniret, PAULUS scripturus fuisset *ἀποδιδῷ*, ut CHRISTUM illud, quemadmodum sibi a Deo *traditum* esset, ita Deo *redditurum* esse significaret. Ex verbo illo *παραδιδῷ*, nisi fallor, apparet, sequentibus *τὴν βασιλείαν* nihil aliud denotari quam *civitatem* CHRISTI seu *societatem sectatorum eius*, uti *Eph.* V: 5. *Col.* I: 13. IV: 11 item 1 *Cor.* VI: 9, 10 [1]). Apostolus igitur sibi voluisse videtur: CHRISTUM *sectatores suos facturum peculium Dei, ut ei vivant.* Ad verba autem *τῷ Θεῷ καὶ Πατρί* explicanda, dubito, an Interpretes recte conferant *Rom.* XV: 6. 2 *Cor.* I: 3 similesque locos, in quibus iis adiectum est *τοῦ Κυρίου ἡμῶν* etc. Sunt enim alii, qui formulae *ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ* subiunctum habeant Pronomen *ἡμῶν*, uti *Gal.* I: 4. *Phil.* IV: 20. 1 *Thess.* I: 3. III: 11, 13, vel Adiectivum *πάντων*, uti *Eph.* IV. 6. Multo magis in censum veniunt *Eph.* V: 20. *Col.* III: 17 (secundum Edit. Rec.). *Iac.* I: 27. III: 9, in quibus Genitivus non legitur. Iam horum pars altera generatim tantum *Deum et Patrem* laudat, altera vero ita, ut IESU CHRISTI ratio habeatur. Si autem ubique oratio contexta definire debet, utrum utri praeferendum sit, hîc quidem praecedens *παραδιδῷ* nobis indicat, auctoris in mente fuisse *Deum et Patrem* CHRISTI. Sed OSIANDRO fraudem fecit HARLESSUS [2]) monendo, PAULUM, si vocabulum *Θεῷ* etiam ad CHRISTUM referendum esset, scripturum fuisse *τῷ Θεῷ τε καὶ Πατρί.* Non intellexit enim Vir Doctus, Particulas *τε καί*, et nusquam interpositas esse vocabulis *Θεός* et *Πατήρ*, et nusquam quoque usurpatas esse ad *proprietates eiusdem personae* vel *rei*, sed ubi-

---

[1]) Cff. MUNTINGH. *Geschiedenis der menschheid naar den Bijbel.* Tom. X. Ann. p. 45 sqq.

[2]) *Comm.* ad *Eph.* I: 3.

que ad *diversas personas* vel *res* coniungendas, uti 1 *Cor.* I: 2, 24, 30 [1]).

Orationem persequens PAULUS commemorat πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. CHRYSOSTOMUS, THEODORETUS aliique Veteres interpretantur *Daemones*, sive *genios malos*, quorum sententiam defendere conatus est SEMLERUS. Ipsa vero docent verba, Apostolum non *certas quasdam potestates*, sed *qualiacunque genera earum* ante oculos habuisse. Similiter arctius, quam par est, verborum notiones restringunt, qui cum CALVINO *potestates legitimas a Deo ordinatas*, aut cum GROTIO *omnia imperia et regna mundi et regimina minora* denotari putant. Contra verborum vim amplificavit MELANCHTHON adscribendo: „Generaliter intelligo aboleri et imperia mundi, et potestatem diabolorum, et ministeria angelorum et Ecclesiae, imo et auxilia cibi, potus, et aliarum creaturarum." Quae enim vs. 25 et 26 sequuntur evidenter docent, hîc tantum spectari *adversarios* CHRISTI *qualescunque*. Quamquam autem *iniquitatis* notio ipsis non inest vocabulis, ut etiam apparet ex locis similibus *Eph.* I: 21. III: 10. VI: 12. *Col.* I: 16. II: 10. *Tit.* III: 1, in quorum nonnullis ea ferri nequit, vulgo tamen Apostolorum aetate, qui rebus humanis praeerant, sectatores CHRISTI tanto odio persecuti sunt, ut simplex eorum commemoratio satis esset ad cogitationem *iniquitatis* mentibus iniiciendam. Adiectivum vero πᾶσαν bis usurpatum *haud secus adversarios hominibus superiores, quam humanos* intelligi iubet. Sed longiori disputatione non opus est, quoniam RÜCKERTUS, MEIIERUS, WETTIUS, OSIANDER et hodie omnes fere Viri Docti cum PELAGIO aliisque antiquioribus de eo consentiunt, hanc unam interpretationem veram esse. TITTMANNO [2]) autem largior, bene distin-

[1]) Sic illustrari videtur id, quod WINER. p. 516 sqq. notavit.

[2]) *De Synon.* Lib. I. p. 158. Cf. etiam VAN KETWICH, *Disput. Theol. Inaug. de Simonia.* p. 17, 18.

gui posse notiones vocabulorum ἀρχή, ἐξουσία et δύναμις. Sed PAULUS his tribus vocabulis minus usus esse videtur, ut tres potestates inter se distingueret, quam ut orationis ubertate adversarios *cuiusvis generis* significaret. Quare etiam Adiectivum πᾶσαν semel tantum ante ἐξουσίαν, non vero iterum ante δύναμιν repetiit. Cff. CALVINUS aliique.

Verbum καταργήσῃ si interpretamur *vi sua destituerit*, notionem ei tribuimus convenientem vocabulis ἀρχὴν, ἐξουσίαν et δύναμιν. Eandem notionem sibi postulant omnes loci, in quibus illud de *potestatibus, praesertim adversariis*, usurpatur, uti 1 *Cor.* II: 6. 2 *Thess.* II: 8. 2 *Tim.* I: 10. *Hebr.* II: 14: item *Test.* XII *Patr.* [1]) ubi legimus: καταργήσει Βελιὰρ καὶ τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτοῦ, quae verba etiam attulit BRETSCHNEIDERUS, sed minus recte explicuit. Haud male BEZA monuit: »non dici abolendos illos', qui imperio praediti sunt, sed eorum potestatem esse abolendam," Cff. *Luc.* XIII: 7. 1 *Cor.* II: 6. 2 *Cor.* III: 11 sqq. 2 *Tim.* I: 10. *Hebr.* II: 14. Iam vero quum PAULUS aiat ὅταν καταργήσῃ, Aoristus, aeque atque *Ioann.* XVI: 21, Praesenti παραδιδῷ postpositus, nobis indicio est, haec verba non, ut HEIIDENREICHIUS aliique volunt, cum remotioribus εἶτα τὸ τέλος connectenda, sed proxime praecedentibus ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί subiicienda esse. Mecum hactenus consentiunt MEIIERUS, WETTIUS, aliique, quotquot librarios παραδῷ pro παραδιδῷ scripsisse censent. Sed etiamsi PAULUS ipse Receptum παραδῷ scripsisset, ne sic quidem orationis membra, quae a Particula ὅταν incipiunt, ita comparata essent, ut ad unum idemque tempus referri possent. Quem nexum si auctor orationi dedisset, crediderim quoque, eum alteram Particulam ὅταν cum altera

---

[1]) L. l. Vol. I. p. 730.

per Particulam *καί* iuncturum fuisse, uti factum reperimus *Luc.* VI: 22. XII: 54, 55 [1]). Ergo quum scriberet *ὅταν καταργήσῃ*, per *ὕστερον πρότερον*, quod minus elegans esse concedo, praedixit, *adversarios qualescunque vi sua destitutum iri, priusquam* CHRISTUS *regnum Deo et Patri tradat.* Illud autem *καταργήσῃ*, quaestio est, utrum *Deum* spectet, an CHRISTUM. Et CHRISTUM quidem spectari vulgo sumunt Interpretes. BENGELIO, qui intelligi iussit *ὁ Θεός*, cum SEMLERO aliisque se opponit OSIANDER, imprimis provocans ad Pronomen *αὐτόν*, quo vs. 25 CHRISTUS denotatur. Sed hoc Pronomen verbis *δεῖ γὰρ βασιλεύειν*, quoniam eo carere non poterant, adscriptum est multoque magis indicat, orationem ad *Subiectum* eius i. e. ad CHRISTUM reduci, quam ad hunc etiam verbum *καταργήσῃ* pertinere. Quemadmodum autem variis in locis ad *Praedicatum* membri prioris Verbum membri posterioris referendum est, uti *Rom.* VII: 1. 1 *Cor.* VII: 36 [2]), ita haud raro scriptores Novi Testamenti nomen *Dei* lectoribus supplendum reliquerunt. Vide *Col.* I: 19. 1 *Ioann.* V: 16. *Iac.* I: 12, ubi recte edidit TISCHENDORFIUS: *ὃν ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν* [3]). Quid vero facilius est, quam ad verbum *καταργήσῃ* explicandum intelligere *Deus et Pater*, cuius commemoratio proxime praecedit? Infra vs. 27 nihil huius generis praecedit, et ibi tamen verbo *ὑπέταξε* *Deum* induci omnia pedibus CHRISTI subiicientem, nemo

---

[1]) Ita DEMOSTH. *Olynth.* III sic incipiens: *Οὐχὶ ταὐτὰ παρίσταταί μοι γινώσκειν, ὅταν τε εἰς τὰ πράγματα ἀποβλέψω, καὶ ὅταν πρὸς τοὺς λόγους, οὓς ἀκούω.*

[2]) Ibi, ut Editores orationem minus recte distinxerunt, sic sensum eius non assecuti sunt Interpretes. Verba sic distinguenda sunt: *Εἰ δέ τις — ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι ὃ θέλει, ποιείτω.* PAULUS autem sibi voluit: *Si quis vero — maturitatem egressa, et si re ita comparata fieri oportet quod [ea] vult, hoc ille faciat.* Cff. quae disputavi in *Bydragen tot bev. van Bijb. Uitlegk.* Tom. III. Pars. 2. p. 332.

[3]) Cf. WINER. p. 427, 660.

inficiabitur. Et altero in membro vs. 25, ut me probaturum spero, *Deus* omnes adversarios superasse dicitur. Sed hinc novum argumentum peti posse videbimus, quo BENGELII sententiam tueamur.

Vers. 25.

Versum 25 cum 24 arctissime cohaerere, docet Particula *γάρ*. Et hoc quidem loco digressionem ad tempus pertinentem, quo CHRISTUS regnum Deo et Patri traditurus sit, PAULUS non facere incepit, ut monet post alios WETTIUS, sed continuavit, verbis *ὅταν καταργήσῃ* cet. ad veritatem eorum probandam, adiiciendo *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν* cet. Ergo, ne quis miraretur, potestates quaslibet adversarias vi sua destituendas esse, priusquam, mortuis in vitam revocatis, CHRISTUS regnum Deo et Patri tradat, ostendere conatus est, hoc niti *decreto Divino, quod in Veteri Testamento propositum esset.* Eandem notionem sibi postulat verbum *δεῖν* in aliis locis, in quibus ratio habetur oraculorum a Vatibus Hebraeis editorum, uti *Matth.* XVII: 10. XXVI: 54. *Luc.* XXII: 37. XXIV: 26. *Act.* III: 21 [1]. Verbo *βασιλεύειν*, quod *regnare* vel *regno praeesse* denotat, Apostolus non usus est, ut vulgaris fert sententia, ad interpretandam formulam *κάθου ἐκ δεξιῶν μου Psalm.* CX: 1, respondentem Hebraeae שֵׁב לִימִינִי [2], sed ad gravius, quam in mente

---

[1] Cf. SCHOLTEN, *de leer der Hervormde Kerk in hare grondbeginselen.* Tom. II. p. 359, 360.

[2] Data opera hoc probare conati sunt VITRINGA l. c. Lib. II. Cap. IV et V. p. 301 sqq. KNAPP. l. c. Tom. I. p. 37 sqq. BERGMANN. *Commentat. in Psalm* CX p. 79 sqq. Sed sequentia *ἕως ἂν θῶ* cet. (עד־אשית cet.) sensu prorsus carent, si verba *κάθου ἐκ δεξιῶν μου*

poëtae Hebraei fuisset, CHRISTO tribuendum munus, quod vocabulo praecedenti *βασιλείαν* conveniret. Sublata imagine sibi voluisse videtur, CHRISTUM, Euangelio per legatos suos hominibus annunciando et Spiritum suum Sanctum cum iis communicando, sectatores sibi parare eosque servare et consummare. Si quis fortasse putat, eo, quod Pronomen *αὐτὸν*, non vero *ἐκεῖνον*, cum verbo *βασιλεύειν* connexum est, refelli sententiam propositam, auctorem superioribus *ὅταν καταργήσῃ* cet. *Deum* spectasse, respondeo, IOANNEM quidem CHRISTUM appellasse *ἐκεῖνον*, ubi oratio a Deo ad illum transiret; sed PAULUM alterum ab altero ita non distinxisse, nec distinguere potuisse, quoniam subiectum proxime praecedens haud raro hoc Pronomine significaret, uti 2 *Cor.* VIII: 9. 2 *Tim.* II: 26. *Tit.* III: 7.

In membro posteriori utrum Verbum *θῇ Deum*, an CHRISTUM denotet, magna quaestio est. Illud BEZAE placuit, GROTIO, ESTIO, SEMLERO, HEYDENREICHIO, FLATTO, BILLROTHO, aliis. Hoc sibi placere iam ostendit CHRYSOSTOMUS scribendo: *Οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς καταργήσῃ, καὶ αὐτὸς θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ οὐδαμοῦ τοῦ γεγεννηκότος ἐμνημόνευσε.* Secuti sunt multi veteres, et recentiores, etiam RÜCKERTUS, MEIERUS, WETTIUS, OSIANDER. Satis inepte GERDESIUS intelligendum esse putavit CHRISTUM *cum Patre.* Sed qui praecedentia *ὅταν κατηργήσῃ* ad CHRISTUM referunt, non video sane, quomodo verbum *θῇ* ad *Deum* referre possint. Quod enim aiunt, ita praeire Poëtam *Psalmi* CX: 1, nullius ponderis est, quoniam PAULUS verba eius non excitavit, sed ea tantum suam in orationem convertit, prouti causae suae accommodata

(שב לימיני) explicantur: ***regna nomine meo***, quum explicari tantum possint: ***Meo in throno sede tutus summeque honoratus.*** Ex disputatione, quam hac de re conscripsi, sed nondum edidi, plura hîc afferre non licet.

erant. Neque inde, quod Pronomen αὐτοῦ pro αὑτοῦ substituendum est, sequitur, orationem *Deum* spectare, ut MEIERUS et WETTIUS recte monuerunt [1]). Si quis autem argumentum sumit ex vers. 27, ubi verbo ὑπέταξεν, omnium consensu, *Deus* denotatur, RÜCKERTUS docuit, in contrariam partem disputari posse. Sed gravius momentum huic interpretationi adiicitur, si formulae, ex Poëtae carmine petitae, *hunc* in Novo Testamento *constantem usum* esse animadvertimus, ut ad *Deum* referatur; quamobrem *Hebr.* X: 13 legimus τεθῶσιν, quod etiam praecedentia τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος ad CHRISTUM referre vetant. Hinc nempe cogendum videtur, PAULUM hoc loco, quum morem suo tempore receptum sequeretur, sibi proponere non potuisse lectores, quibus commemoratio CHRISTI in priori membro orationem faceret ambiguam. Probata autem sententia, *Deum* hîc praedicari, vide, quantopere confirmetur id, quod supra sumsimus, eundem etiam praedicari verbis: ὅταν καταργήσῃ cet. Sic enim versibus 24 et 25 duo insunt, quae sibi egregie respondeant: alterum, quod CHRISTUS aliquando faciet et *Deus* antea fecerit; alterum, quod CHRISTUS deinceps facere debet et *Deus* interea facturus est.

Plus uno nomine verba PAULI a verbis differunt Interpretis Alexandrini, qui Hebraea fideliter reddidit. Apostolus enim non solum secundam personam mutavit in tertiam, sed pro ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, quod plerique Novi Testamenti scriptores secuti sunt, etiam scripsit ὑπὸ τοὺς πόδας. Praeterea orationi inseruit Adiectivum πάντας. Hoc autem in Adiectivo totam argumenti vim positam esse, cum BEZA dicere non ausim. Nec GROTIO assentior monenti, vocabulo ἐχθροὺς ab auctore additum esse Pronomen αὐτοῦ, sed hoc pravae

---

[1]) Cf. WINER. p. 175, 176.

librariorum sedulitati deberi puto. Similiter illi duabus Particulis ἄχρις οὗ tertiam ἂν subiecerunt, si LACHMANNO et TISCHENDORFIO fides est, qui eam hinc expulerunt. Et sane codices boni et antiqui sunt, quorum auctoritate iudicium eorum nitatur. MEIJERI vero sententiae, ex Interpretatione Alexandrina Particulam in huius Epistolae exempla importatam esse, calculum adiicere nequeo, quoniam minus credibile est, homines, qui hoc facerent, non itidem ἕως pro ἄχρις οὗ substituisse. Equidem anceps haereo, utrum Particula retinenda, an, secundum *Rom.* XI: 25. *Gal.* III: 19. IV: 19, delenda sit, uti 1 *Cor.* XI: 26. Quidquid vero huius rei est, dissimilitudo orationis PAULI et Interpretis Veteris confirmat, quod supra monuimus, Apostolum Poëtae carmen non excitasse, sed verbis eius tantum usum esse, prouti suae causae accommodata essent.

Iam Interpretatio Verborum: *ἄχρις οὗ [ἂν] θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*, non video, cur multos tantopere exercuerit. Vocabulo *ἐχθροὺς* non solum *adversarios humanos*, sed *alios* etiam significari, cum ex Adiectivo *πάντας* apparet, tum ex vs. 26, ubi *mors* commemoratur. Imago, ut omnes norunt, desumta est a ferocia regum Orientalium, qui in throno sedentes hostibus bello superatis pedes suos imponebant, ut corpore eorum tanquam scabello uterentur. Scriptores Orientales imitans LIVIUS [1]) scripsit: *Obnoxios pedibus eorum subiecit.* Sed de notione Particularum ἄχρις οὗ sine causa etiam Interpretes ab antiquo disputarunt. Nimirum iam veteres cavere volentes, ne verba PAULI incurrerent in *Luc.* I: 33 aliosque locos, ex quibus eruebant, regnum CHRISTI aeternum fore, his vocabulis vim tribuerunt alienam. CHRYSOSTOMUS: *οὐ τέλος ἐπιτιθεὶς τῇ βασιλείᾳ τὸ, ἄχρις, εἶπε.* Similiter THEODORETUS, OECUMENIUS

---

[1]) *Hist.* Lib. XLV. Cap. 31.

aliique, recentioris etiam aetatis, Interpretes, uti HEYDENREICHIUS, qui non *terminum ad quem*, sed *tractum temporis* indicari contendit. Quod FLATTUS, quamquam de huius loci explicatione dubitans, fieri posse confirmavit ad NOLDII et HOOGEVEENII scripta provocando. Sed hoc brevitatis causa praetermisso, animadvertendum est, Particulas ἄχρις οὗ in PAULI Epistolis aliter non usurpari, quam ad *terminum* rebus, quae tractantur, *statuendum*, ut loci docere possunt supra allati. Deinde nexus huius versus cum praecedenti, ubi CHRISTUS *regnum* Deo et Patri *tradens* inducitur, omnino postulat, ut eodem modo Particulas illas interpretemur. Hanc autem interpretationem, praeter multos alios, probarunt RÜCKERTUS, MEIIERUS, OSIANDER. Ergo scribens auctor: *usque dum subiecerit omnes hostes pedibus suis*, praedixit fore, ut CHRISTUS regnare desinat, quam primum Deus ei subiecerit omne, quod adversetur. Neque hoc incurrit in locos, qui aeternitatem regni CHRISTO destinati vel mandati praedicant. Nam *aeternitas* ibi proponitur *haud maioris amplitudinis, quam hic rerum humanarum ordo capiat*, ut *Luc.* I: 33 verba καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος explicantur praecedentibus: καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Fraudem vero sibi haud pauci fecerunt *regnum* hîc memorari opinando *diversum* ab ita dicto *mediatorio*, quod PAULUM spectasse iam viderunt CALVINUS, MELANCHTHONUS aliique [1]).

Vers. 26.

Digressione facta ad ratiocinandum ex verbis oraculi

[1]) Cf. NOESSELTUS, *de Christo homine regnante* § 15. *Opusc. ad Interpr.* S. S. Fasc. II. p. 376 sqq.

veteris, prouti causae suae accommodata erant, nunc PAULUS orationem sic persequitur: *Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ Θάνατος.* In verbis *ἔσχατος ἐχθρὸς* cernitur Appositio, quae hanc fieri iubet structuram: *ὁ Θάνατος, ἔσχατος ἐχθρὸς, καταργεῖται.* Articulus autem ea non praecedit, quoniam mors reapse adversariorum similis non est, qui supra memorati sunt, sed his tantum adiuncta est per Prosopopoiiam. PAULUS igitur sibi vult: *Tanquam ultimus adversarius, vi sua destituitur mors;* sermone vernaculo: *Als een laatste vijand* cet. Similiter *ἔνδειγμα* 2 *Thess.* I: 5. *ἀντίλυτρον* 1 *Tim.* II: 6. Consentiunt SLICHTINGIUS et plerique interpretes. Recte MEIIERUS et OSIANDER se iis opponunt, qui vocabulum *Θάνατος* interpretantur *Diabolum,* uti iam PELAGIUS, „Diabolus," aiens, „qui in Apocalypsi peccatum et mors appellatur, quia author est peccati et mortis." Neque asseverare ausim quod WETTIUS opinatur, *mortem* memorari, quatenus *potestas* est *Diabolo serviens.* Sed falsa est multorum sententia, hoc loco *mortis* tam *improborum* rationem haberi, quam *proborum.* Nam, ut mittamus, quae supra disputata sunt, gravi argumento nobis est vocabulum *ἐχθρὸς,* quod *hostem* [1]) vel *adversarium* CHRISTI *eiusque sectatorum,* ut vs. 25 docet, non hostem vel adversarium generis humani, significat. Huc igitur praeter alios ESTIUS iam recte provocavit. Cur autem ille *ἔσχατος* dicatur, quaestio haud difficilis est. OLSHAUSENIO sane, qui hoc Adiectivo *reluctandi* etiam *vehementiam* denotari monet, loquendi non favet usus. Nihil impedit, quominus, secundum vulgarem eius notionem, scribamus *ultimus.* Nam, uti mors sectatoribus CHRISTI hac in terra versantibus *ultimus hostis* vel *adver-*

[1]) *Hostem* hîc in censum venire, non *inimicum*, ut Vulgatus Latinus interpretatus est, docte probavit VALLA, quem laudarunt ERASMUS et BEZA. Sed quia res non agitur societatis humanae, pro *hoste*, sine culpa, substituere possumus *adversarium.*

sarius est; sic vi eius oppressi tenentur, donec restituantur in vitam. Quare vs. 26, quamvis cum vs. 25, ad speciem generis memorandam, tam arcte cohaeret, ut Punctum ei praepositum in Colon mutandum sit, orationem tamen reducere videtur ad mortuorum restitutionem in vitam, unde facta erat digressio. Verbo *καταργεῖται*, quod aeque ac superius *παραδιδῷ* docet, Praesentia circumiecta urgeri non posse, auctor lectores suos, ut etiam vidit OSIANDER, ad rei futurae spectaculum ducere pergit, mortem non exstinctum quidem iri, sed *vi sua in* CHRISTI *sectatores destitutum iri*, docens [1]). Hinc sequitur, Asyndeton huius loci esse, neque, ut contendit BEZA, seriem orationis postulare, ut ei Particula *δέ* inseratur. MEIIERO autem aliisque, qui verbo *καταργεῖται* adscribi iubent *a Christo*, obtemperari nequit, si recte se habent, quae de vs. 24 et 25 disputavi.

Vers. 27.

Iterum hoc vs. PAULUS digressionem facere incipit, sed aliam quam supra. Altera enim *tempus* spectat *regni Deo et Patri tradendi*, altera, nisi fallor, *ipsam huius regni traditionem*. Prima verba *πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ* conformata sunt ad *Psalm.* VIII: 6. ubi Hebraea כל שׁתה תחת־רגליו Interpres Alexandrinus reddidit: *πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.* Ibi autem Adiectivum *πάντα* respondet praecedentibus *τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου*, et explicatur sequentibus *πρόβατα καὶ βόας* cet. DAVIDES igitur Deum hoc nomine laudat, quod hominis potestati omne animal terrestre, aërium et marinum subiecit. Poëtae vero carmen

---

[1]) Cff. disputata ad vs. 24 de verbo *καταργήσῃ*.

PAULUS ad CHRISTUM transtulit, quippe hominem ceteris omnibus superiorem. Similiter auctor *Ep. ad Hebr.* II: 6 sqq. Unde non sequitur, ipsum Psalmum, ut nuperrime OSIANDER scripsit, esse *Typico-Messianum*, vel CHRISTI personam revera spectare, quod CALVINO, SLICHTINGIO, BENGELIO, HASIO, OLSHAUSENIO, multis visum est aliis [1]). Immo DAVIDI, ut omnis docet oratio circumiecta, alienam mentem affingere cogimur, nisi eum substitisse tenemus in cantanda praestantia, quam homo generatim possidet. PAULUS vero, aeque ac scriptor *Ep. ad Hebr.* Poëtae verba, per interpretationem Allegoricam sibi suisque aequalibus usitatam, ad CHRISTUM convertit, ut, GROTII, MUNTINGHII [2]) aliorumque vestigia persequentes, hodie plerique censent interpretes. Hinc intelligitur quoque, vocabulum *πάντα* ampliorem notionem habere, quam in DAVIDIS carmine. Quaenam illa notio sit, infra demum examinare poterimus. Verbum autem *ὑπέταξεν* scriptum esse pro *ὑπέταξεν ὁ Θεὸς*, communis Interpretum sententia est, praeeuntibus iam CHRYSOSTOMO aliisque Patribus Ecclesiae. Hoc tamen si illi, quotquot praecedens *ϑῇ* ad CHRISTUM referunt, ex eo sequi aiunt, quod Poëta *Deum* omnia homini subiecisse dicit, videant, quomodo suo se ipsi gladio iugulent. MEIJERUS vero, ubi ad hanc ratiocinationem tuendam monet, in oratione contexta (vs. 26) non aliud subiectum, uti vs. 25, sed Passivum *καταργεῖται* proponi, non meminisse videtur, se ipsum illud, quod supra improbavimus, interpretatum esse *aboletur a* CHRISTO. Equidem non dubito quoque, quin PAULUS voluerit, ut lectores verbo *ὑπέταξεν* cogitando adiicerent *ὁ Θεὸς*, sed mentem eius omnino intelligi non posse puto, nisi ad proxime sequentia oculos convertamus.

---

[1]) Cf. UMBREITIUS, *Studien und Kritiken*. Ann. 1838. p. 599 sqq. quem laudavit OLSHAUSENIUS.

[2]) *Korte aanmerkingen over de Psalmen*. ad h. l.

Verbis ὅταν δὲ εἴπῃ GROTIUS, HEYDENREICHIUS, RÜCKERTUS et plerique, quos WETTIUS etiam sequitur, deesse monuerunt ἡ γραφή. Alii, praeeunte OECUMENIO, ad ea supplenda scripserunt ὁ Δαυὶδ vel simile. STORRIUS [1]) et FLATTUS se Activo εἴπῃ adeo senserunt impeditos, ut illud *Impersonaliter* sumi iuberent. MEIIERO et OSIANDRO visum est intelligere ὁ Θεὸς, quod MEBIO aliisque iam antea placuerat. Nemo autem fere interpretum est, quin Particulae ὅταν alienam notionem tribuerit. Incredibile enim est, eam hoc loco aliter reddendam esse, quam et in ceteris omnibus Novi Testamenti locis, non excepto *Ioann.* IX: 5, ubi temere BILLROTHUS eam interpretatur *quandoquidem*, et hoc ipso in Capite vs. 24, 28, 54. Iam vero ubique ad *tempus*, sive Praeteritum, seu aliud, prouti Verbum subiectum postulat, denotandum inservit, ut explicanda sit *eo tempore, quo* vel *quando*. Itaque sic eam, si nobis constare volumus, hoc etiam loco explicare debemus. Quod MEIIERUS animadvertisse videtur; sed verbum εἴπῃ explicari iubens ac si Futurum exactum sit, sententiam dixit, quae neque effato IESU *Luc.* VI: 26, neque ullo Novi Testamenti loco probari potest. Mihi persuasum est, a via aberrari, nisi Graeca ὅταν δὲ εἴπῃ interpretemur: *Quando autem dicit*, scil. huius mundi initio. Atque hoc posito, satis iam exploratum est, reticeri ὁ Θεὸς, non vero ἡ γραφή. Quod vide, quantopere confirmetur animadversione, PAULUM verbo εἰπεῖν 2 *Cor.* IV: 6. VI: 16 adiungere vocabula ὁ Θεός, nusquam vero ἡ γραφή, quae *Rom.* IV: 3. IX: 17 al. cum verbo λέγειν coniunguntur. Similiter ei more receptum est scribere λέγει, ubi memoratur DAVIDES aliusve homo, uti *Rom.* IV: 6. X: 16. XI: 9 al. Finitum autem εἶπε in libris Novi Testamenti, ubi vocabula ὁ Θεός expressa vel intelligenda

---

[1]) Cff. di om. I. p. 279.

sunt, ad indicandum etiam dictum temporis Praeteriti usurpari, ostendunt loci similes *Luc.* XII: 20. *Act.* VII: 7. *Hebr.* I: 5, quibuscum comparetur 2 *Cor.* IV: 6, ubi Participium εἰπὼν eodem referendum est. Sententiam, verbum εἴπῃ *Impersonaliter* sumendum esse, quae omni caret argumento, quo nitatur, refellere nihil attinet.

Iam vero ex eo, quod formulam ὅταν δὲ εἴπῃ interpretari debemus: *Quando autem dicit Deus*, scil. huius mundi initio, novum, ut quisque sua sponte intelligit, oritur argumentum verbo ὑπέταξεν cogitando adiiciendi ὁ Θεὸς, quod reticeri docent etiam sequentia ὅτι πάντα ὑποτέτακται. Sed quis nexus est inter formulam illam et praecedentia ὑπέταξεν ὁ Θεὸς, si haec cum RÜCKERTO, MEIIERO, WETTIO, OSIANDRO multisque aliis explicamus: DECRETO SUO *subiecit Deus?* Nonne, ut oratio cohaereat, scribatur oportet VERBO SUO? Et sane, ut ita scribamus, nobis ipsum suadet carmen, quod PAULUS imitatus est. Quamvis enim DAVIDES, fastigium illud honoris et potestatis celebrans, in quo Deus hominem collocaverat, nullum Dei dictum excitavit, sine dubio tamen id, quod praedicabat, petiit ex *effato Divino Gen.* I: 26—28, quo homini omne animal terrestre, aërium et marinum una cum tota terra subiectum esse legimus. Ergo nihil magis probabile est, quam Apostolum, quum verba eius ad suam orationem conformaret, *idem illud effatum* spectasse. Quod valde etiam confirmat haec ratiocinatio PHILONIS [1]): *Παρ' ἣν αἰτίαν καὶ γεννήσας αὐτὸν ὁ Πατὴρ ἡγεμονικὸν φύσει ζῶον, οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ διὰ λόγου χειροτονίᾳ καθίστησι τῶν ὑπὸ σελήνην ἁπάντων βασιλέα, χερσαίων τε καὶ ἐνύδρων καὶ ἀεροπόρων. Ὅσα γὰρ θνητὰ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις, γῇ, ὕδατι, ἀέρι, πάντα ὑπέταττεν αὐτῷ.*

---

1) *De Opific. mundi.* Cap. 28. Tom. I. p. 20. MANG.